

24,380/B/1

C. II
18/8

+ 34947

Digitized by the Internet Archive
in 2018 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30508277>

HYGIEINE

SIVE

ARS SANITATEM

CONSERVANDI.

POEMA.

HY·GIEINE

S I V E

ARS SANITATEM CONSERVANDI.

P O E M A.

Auctore STEPHANO-LUDOVICO GEOFFROY,
Parifino ; Doctore & antiquo Professore
Medico Parifienfi ; Regi à Confiliis &
Secretis , &c.

PARISIIS,
Apud PETRUM-GUILLELMUM CAVELIER,
viâ San-Jacobæâ , fub figno Liliî aurei.

M. DCC. LXXI.

Cum Approbatione & Privilegio Regis.

17171311

1712

WILLIAM ASH

17171311

17171311

DILECTISSIMO COLLEGÆ
ANNÆ-CAROLO LORRY,
DOCTORI MEDICO PARISIENSI.

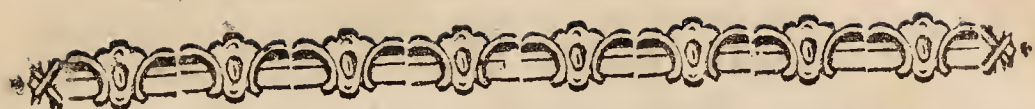
GRANDIBUS auspiciis gaudent prodire libelli,
 Magnaque turgenti nomina fronte gerunt.
 Nec meus hic tenuis tanto fraudetur honore,
 Atque ferat nomen liber, Amice, tuum.
 Me sincerus amor primis tibi junxit ab annis,
 Sis mihi Mæcenas, sis & Apollo mihi.
 Cur mea magnatum fulgerent nomine scripta,
 Quos turpi obsequio plurima Musa capit?
 Non ego fortunæ cupio captare favores,
 Nec titulos mea mens ambitiosa cupit.
 Tempore at a longo tecum, carissime Lorry,
 Dulcis amicitiae suavia vincla colo.
 Accipe sinceri præsentia pignora cultûs,
 Pignora parva quidem, non mihi parvus amor.
 Quid referam variâ tua mens ut dote refulget,
a iij

Utque Machaoniâ sedulus arte vales?
 Inclyta quid tenui memorem tua carmine scripta ,
 Sæpe peritorum scripta terenda manu ?
 Jamque Melancholico nimiùm mærore gravatus
 Per tua scita valens , accipit æger opem,
 Quâ ratione gravi ventris concocta labore
 Vires restituant pabula , ritè doces.
 Œdipus Hippocratis divina oracula pandis ,
 Fulgentique senis dogmata luce nitent.
 Lance novam frustra tentat Sanctorius artem
 Promere , scrutantem fallit iniqua bilanx ;
 Nutantem rectâ firmas ratione bilancem ,
 En obscura novo lumine scripta nitent.
 Cætera quid memorem ? major fit maximus Astruc ,
 Ipsi dum calamum tradis , Amice , tuum :
 Et mea languerent neglecto carmina versu ,
 Ni musam velles sæpe juvare meam.

S. L. GEOFFROY , D. M. P.

MONITUM AUCTORIS.

DIVERSAS inter Artis Medicæ partes insignem obtinet locum Hygieine, quæ de Sanitate tuendâ, vitâque producendâ tractat. Imo si mortalibus multo magis jucunda meritò videtur ars illa, quæ morbos futuros præcavet, quàm ea quæ factos curat, cæteris fere omnibus Medicinæ partibus antecellit Hygieine. Hæc autem præcipue versatur circa res, quæ homini *non naturales* dicuntur, & quarum usu vel recto vel perverso stat aut infringitur Sanitas. Res illæ sex a Medicis numerari solent. 1°, Aer: 2°, Cibus & Potus: 3°, Motus & Quies: 4°, Somnus & Vigilia: 5°, Excreta & Retenta: 6°, Animi Pathemata sive affectus; quæ omnia corpus humanum variè possunt afficere. Id autem docet Hygieine ut harum rerum ita dirigatur actio, ut debilis corporis humani fabrica varias inter imminentes undique procellas sarta tecta servetur.

viii *MONITUM AUCTORIS.*

Utilem igitur hanc Medicinæ partem ,
nec minùs Sanitatis cupido quam Me-
dicis necessariam , difficili poeseos cultu
ausus sum adornare , ut scilicet grato tecta
carminis stylo præcepta altiùs sese possint
insinuare. Arduum quidem Opus & eo ma-
gis difficile , quòd abnuere poeseos lepores
præcepta Medica videantur , & aliunde in
tam aspero & invio tramite paucos habue-
rim antecessores. At me de Republicâ Me-
dicâ non malè mereri sum arbitratus , si in
hoc opere conficiendo tempus illud consu-
merem , quo propter Artis nostræ negotia
per urbis vias & compita fastidiosè devehor ,
& tædia viarum jucundo Musarum studio
fallerem. Quod si aliquid exinde & humano
generi affertur utilitatis , & Arti accedit
ornamenti , maximum laboris præmium exis-
timaverim.

A P P R O B A T I O N.

J'AI lu par ordre de Monseigneur le Chancelier un *Poëme Latin excellent sur l'Hygiene, ou l'Art de conserver la Santé*; je n'y ai rien trouvé qui pût en empêcher l'impression. A Paris le 23 Août 1771.

VERNAGE.

P R I V I L E G E   D U   R O I.

LOUIS, par la grace de Dieu, Roi de France & de Navarre : A nos amés & féaux Conseillers les Gens tenant nos Cours de Parlement, Maîtres des Requêtes ordinaires de notre Hôtel, Grand-Conseil, Prévôt de Paris, Baillifs, Sénéchaux, leurs Lieutenans Civils, & autres nos Justiciers qu'il appartiendra. SALUT. Notre amé le Sieur ETIENNE-LOUIS GEOFFROY, Docteur en Médecine, Nous a fait exposer qu'il desireroit faire imprimer & donner au Public un Ouvrage de sa composition intitulé : *Hygieine sive Ars sanitatem conservandi, Poëma*; s'il Nous plaisoit lui accorder nos Lettres de Privilege pour ce nécessaires. A CES CAUSES, voulant favorablement traiter l'Exposant, Nous lui avons permis & permettons par ces Présentes, de faire imprimer ledit Ouvrage autant de fois que bon lui semblera, & de le faire vendre & débiter par-tout notre Royaume, pendant le temps de six années consécutives, à compter du jour de la date des présentes. Faisons défenses à tous Imprimeurs, Libraires, & autres personnes, de quelque qualité & condition qu'elles soient, d'en introduire d'impression étrangere dans aucun lieu de notre obéissance; comme aussi d'imprimer, ou faire imprimer, vendre, faire vendre, débiter ni contrefaire ledit Ouvrage, ni d'en faire aucun Extrait, sous quelque prétexte que ce puisse être, sans la permission expresse & par écrit dudit Exposant, ou de ceux qui auront

droit de lui , à peine de confiscation des Exemplaires contrefaits , de trois mille livres d'amende contre chacun des contrevenants , dont un tiers à Nous , un tiers à l'Hôtel-Dieu de Paris , & l'autre tiers audit Exposant ou à celui qui aura droit de lui , & de tous dépens , dommages & intérêts ; à la charge que ces Présentes seront enregistrées tout au long sur le Registre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris , dans trois mois de la date d'icelles ; que l'impression dudit Ouvrage sera faite dans notre Royaume , & non ailleurs , en bon papier & beaux caractères ; conformément aux Réglements de la Librairie , & notamment à celui du 10 Avril 1725 ; à peine de déchéance du présent Privilege ; qu'avant de l'exposer en vente , le Manuscrit qui aura servi de Copie à l'impression dudit Ouvrage , sera remis dans le même état où l'Approbation y aura été donnée , ès mains de notre très-cher & féal Chevalier , Chancelier Garde des Sceaux de France , le sieur DE MAUPEOU ; qu'il en sera ensuite remis deux Exemplaires dans notre Bibliothèque publique , un dans celle de notre Château du Louvre , & un dans celle dudit sieur DE MAUPEOU ; le tout à peine de nullité des Présentes : du contenu desquelles vous mandons & enjoignons de faire jouir ledit Exposant & ses ayant cause , pleinement & paisiblement , sans souffrir qu'il leur soit fait aucun trouble ou empêchement. Voulons qu'à la Copie des Présentes , qui sera imprimée tout au long au commencement ou à la fin dudit Ouvrage , soit tenue pour dûment signifiée , & qu'aux copies collationnées par l'un de nos amés & feaux Conseillers-Secrétaires , foi soit ajoutée comme à l'Original. Commandons au premier notre Huissier ou Sergent sur ce requis , de faire pour l'exécution d'icelles tous Actes requis & nécessaires , sans demander autre permission , & nonobstant clameur de Haro , Charte Normande , & Lettres à ce contraires. Car tel est notre plaisir. DONNÉ à Paris le douzième jour de Septembre l'an de grace mil sept cent soixante-onze , & de notre regne , le cinquante-septième. Par le Roi en son Conseil.

Signé , LE BEGUE.

Registré sur le Registre XVIII. de la Chambre Royale & Syndicale des Libraires & Imprimeurs de Paris , N°. 1698.

fol. 546. conformément au Réglemens de 1723. qui fait défense art. 41, à toutes personnes de quelque qualité & condition qu'elles soient, autres que les Lib. & Impr. de vendre, débiter, faire afficher aucuns livres pour les vendre en leurs noms, soit qu'ils s'en disent les auteurs ou autrement, & à la charge de fournir à la susd. Chambre neuf Exemplaires, prescrit par l'art. 108 du même Règlement. A Paris ce 22 Août 1771.

Signé, LECLERC. Adjoint.

HYGIEINE.

HYGIEINE

SIVE ARS

SANITATEM CONSERVANDI.

P O E M A.

LIBER PRIMUS.

D E A E R E.

INCLYTA Mæonio celebrent certamina cāntu,
Intrepidofque heroum animos & bellica facta,
Queis manibus spargens plenis sua munera Phœbus
Os sublime dedit, finxitque ad grandia vocem:
5 Phyllidis iratæ rixas, & dulcia amantum
Furta, Syracusiâ Mopfus moduletur avenâ;
Plaudet amor, plaudent repetito Mœnala cāntu.
Utiliora cano. Audacem per inhospita Pindi

A

Culmina, per loca Parnassi priùs avia, raptat
 Veræ laudis amor; facili medicaminis Arte 10
 Abdita nascentis rescindere femina morbi
 Fert animus, tutamque hominum producere vitam.

Tu Cytharâ telisque potens, qui sæva minantem
 Exitia, & latè populos terrore moventem
 Fudisti certâ victum Pythona sagittâ, 15
 Mortiferum infesto ne spargeret ore venenum,
 Adsis, Phæbè pater; Nam te Medicina parentem
 Diva suum jactat, mixtâque potentibus herbis
 Incedis cinctus juvenilia tempora lauro;
 Adsis ô, placidoque inspira Numine Vatem, 20
 Suaviùs ut præcepta fluant, captique lepore
 Arripiant homines Parnassi e Nectare verum.
 Et tu, quem Stygias olim detrusit in umbras
 Juppiter, iratâ conquassans fulmina dextrâ
 Irrita, namque Deum venerantur poplite flexo 25
 Orantes populi, venias pater & decus artis
 Phæbigena, & nostris favèas Epidaurie cæptis.
 Vos quoque, qui tristes ægro de corpore morbos
 Pellitis, illustres Medici; post longa laboris
 Tædia, si meritæ dantur nonnulla quietis 30
 Tempora, carminibus placidos advertite vultus.

Divisio to-
 tius operis.

QUALIS conveniat variis mortalibus aer
 Hinc mihi principium est; tùm sese ex ordine
 paudent

- Omnia quæ vitæ varios inferre tumultus ,
 35 Aut sedare queant; ventri quæ fercula profint ,
 Qui latices ; quantùm moderato corpora motu
 Exercere juvet ; recreanti tempora somno
 Quæ tribuat , vigiles quas natura imperet horas ;
 Humores inter sanum quos pellere corpus ,
 40 Sistere quos valeat ; quantùmque Pathemata mētis
 Lædere vel possint , vel læsis reddere vires.

- SPLENDIDA marmoreis niteant tibi tecta columnis, Argumen-
tum primi li-
bri.
 Purpureo jaceas strato , millenaque terræ
 Jugera fæcundis tua messibus horrea rumpant ;
 45 Sis famâ , titulisque potens , summoque superbus
 Imperio , excelso sedeas in vertice honorum
 Inter adorantùm plausus , turbamque clientùm ;
 Quid juvat ! infirmo languent si corpore vires ,
 Atque effœta suo se pondere victa resolvit
 50 Machina , nec sensu pollens , nec motibus apta.
 Non tamen ulla manet trepidæ prudentia menti :
 Sed Syrtes inter circumstantesque procellas
 Stertimus incauti , vel in ipsa pericula mortis
 Præcipites ruimus ; Canibus velut undique pulsa
 55 Involat in ferrum , & proprio fera concidit ictu.
 Nam premit infenso mortales agmine morbus ,
 Fallaces epulas inter , jucundaque Bacchi
 Pocula , castra locat , volitantve per aera torquet
 Perfida tela manu ; somnus si membra resolvit

Attentus vigili meditatur vulnera dextrâ. 60

Quem facilè vinces, iusto moderamine rerum ;

At si ferventes spretâ ratione sequaris

Affectus animi , subitò ruit impiger hostis ,

Et quæcumque vides circumdare corpora , vitæ

Subsidium , hostilis fiunt jam spicula morbi. 65

Hæc inter numerosa , orbi circumfluus aer

Præcipuas agitat partes : nam quidquid in orbe

Vivit , & æthereâ vivendo vescitur aurâ ,

Seu celeri volitans cursu secet aera penñis ,

Sive per immensi piscis natet æquoris undas , 70

Quadrupedumve genus , squammiosaque pectora

volvens

Lubricus ad terram coluber , genus omne ferarum ,

Indiget aërio flatu , metuendaque mortis

Limina jam pulsant , si deficit aeris usus.

Inde vias faciles , teneræ spiracula pellis 75

Perpetuò premit incumbens , & pervia vasa

Ingreditur tacitè , vasisque receptus apertis ;

Intima pervadit loca corporis , exerit intus

Multigenas vires , humoribus additus aer.

Altera pars inclusa cibis per guttura præceps 80

Truditur in ventrem , & motu quassata perenni ,

Per varios flexus cum chylo ad pectora fertur.

Tertia adhuc superest rectissima semita pulmo :

Semper enim vivo manans dum corpore sanguis

Artubus infundit vitali rore calorem , 85

Excipit æthereos flatus, redditque vicissim
 Alterno peragens motu sua munia pectus.
 Viribus hinc magnis clausus pulmonibus aer
 Sanguineum subigit laticem, rutiloque colore
 90 Inficit, unde novâ nitidus redit ille juventâ.
 Sic triplicem natura viam concessit ut aer
 Corporibus sese infinuet, sic firma salutis
 Exoritur virtus, numerosave turba malorum.

MUSA mihi memora tenui quid in aere lædat,
 95 Quid juvet: unde premens toto gravis Athmos-
 phæræ

Divisio primi
 libri.

Pondere, nunc levior, gravior nunc, pectora mole
 Offendat variâ; nimio quid torridus æstu,
 Brumalive gelu rigidus; quid siccus, & undâ
 Turgidus; aut Zephyris Boreâque agitato & Euris
 100 Efficiat; quantùmque infestæ tetra Mephitis
 Effluvia, horrendam spargant in corpora labem.

DUM stabili terras primùm libravit in axe
 Cœlicolum rector, totum circumdedit orbem
 Tegmine materiæ tenuis, quam cernere visu
 105 Mortales nequeant, manibus neque tangere possint.
 Non incerta tamen, multis nam prodita signis
 Noscitur, & simili cum terris vortice rapta
 Exequitur varios ipsis circumflua motus:
 Seu circa proprium tellus versatilis axem

Gravitas
 aeris.

Luminis & tacitæ disjungat tempora noctis ; 110
 Annua seu solito percurrents tramite signa ,
 Dividat æquatum bis senis mensibus annum.
 At quæ causa vagum potuit sic figere terris
 Aera , ut æternùm concordia fœdera servans
 Tot docilis cursus nunquam renovare recuset ? 115
 Hoc tantùm gravitatis opus : namque omnia nifu
 Corpora congenito pelluntur ad intima terræ
 Viscera , & adversâ si obstacula mole liceret
 Vincere, jam peterent orbis magno impete centrum.
 Inde vides valido pulsu projecta per auras 120
 Viribus amissis incæptum vertere callem ,
 Rursus & accreto motu procumbere saxa.
 Nec propria est solidis gravitas : gravitate potiri
 Fata sinunt fluida ; æquato sic sustinet aer
 Pondere mercurii varias undæque columnas. 125
 Quæ tamen indiciis gravitas manifesta patebat ,
 Antiquos latuit ; vacui tunc irritus altè
 Mentibus hærebat fixis radicibus horror.
 Infani ! Quid enim vacuum producere posset ?
 Cum sit inane nihil , vanum sine corpore nomen. 130

HEROUM alma parens , Musis gratissima tellus
 Itala , tu primùm naturæ arcana recludis ,
 Attonitasque novo perfundis lumine mentes.
 Ecce reluctantes aspirat dum antlia lymphas ,
 Obstupet in medio consistere rusticus undam , 135
 Hancque pedes quater octonos superare , nec ultra

Scandere , quantumvis geminaverit embolus haustum.

- Jamque Galilæi celebris Toricellius arte
 Prodigiî causas attentâ mente revolvens :
 140 Ecquid , ait , vacui fixo concluditur horror
 Limite , nec vacuum deinceps natura veretur ?
 Dixit , & ex animo pellens malè credita , rerum
 Jam nova miratur myſteria , jam aera noſcit
 Eſſe gravem , & ſolâ eveſtos gravitate liquores
 145 Pondere pro vario ad varios ſe ſiſtere fines.
 Nec mora ; ſplendenti vitreum replet ille canalem
 Mercurio , rapitur ſuſpenſi maſſa metalli ,
 Septenoque quater ſuperato pollice , eamdem
 Itque reditque viam vibrans & mole ſuâ ſtat.
- 150 NUNTIA fama volat, totumque vagata per orbem
 Doctôrum reſides animos exfuſcitât ultrò.
 Jamque ad felices regnant ubi lilia terras
 Venerat : hîc primùm Stagiræi jura parentis
 Naturâ monſtrante viam Cartheſius heros.
- 155 Funditûs eruerat ; ſublimi hîc arte valentes
 Ingenioque viri , Gallorum gloria gentis
 Inclyta , certatim cauſas evolvere rerum
 Auspicibus tentant magnis , totamque tribunal
 Ante ſuum , ſeſe naturam ſiſtere cogunt.
- 160 Vix micat Italicis delatum lumen ab oris ,
 Vixque novos rutilans radios per Gallica regna

Intulit; Ausonio nascens e lumine verum
 Paschalius, falsi expulsâ caligine, primus
 Mente videt; divino evectus acumine mentis
 Paschalius, nimiùm celeri quem funere raptum 165
 Abstulit atra dies, animoque elusa senili
 Credidit esse senem, crudeli mors pede pulsans.
 En volat, armatusque tubo Pererius alta
 Culmina, queis feriunt Arverni sydera montes
 Paschalio suadente petit, dumque ardua montis 170
 Per juga conscendens, superas se tollit in auras,
 Fertur ad ima tubi, adverso liquor ordine motûs.
 Scilicet æthereæ major mensura columnæ
 Detrahitur, quantùm superat mons vertice terras:
 Pars oneris cessat, minùs & compressa liquoris 175
 Massa cadit, tamen æquato non illa procumbit
 Ordine, servat inæquales proportio passus.
 Aere nam supero graviter compingitur aer
 Inferus, aeris pars hinc extrema columnæ
 Densa magis, levior quæ sese tollit ad astra. 180
 Hinc fit ut, infernæ sublato pondere partis,
 Præcipuum tollatur onus, præcepsque feratur
 Mercurii moles, cujus (licet illa gradatim
 Tollatur simili super ardua culmina motu)
 Deinde solet magis atque magis decrescere lapsus. 185

Elaterium
 aeris.

DUM cumulos auri fossâ tellure requirit,
 Exercet que solum vanâ spe lusus arator,

- Legisse immensas pro munere fertur aristas ;
Sic mortale genus , scrutatur dum intima rerum ,
190 Præmia sæpe legit nunquam quæsitæ laboris.
Aeris ut primùm vulgi pervenit ad aures
Cognita vis , quisque æthereos expendere flatus ,
Et versare tubos manibus , variosque liquores
Volvere ; tantùm mens rapitur novitatis amore !
195 At dum mille modis versatur mobilis aer
Et premitur , resilit citus , injectasque catenas
Excutit indignans , & rupto carcere liber
Detonat , horribili fremitu data vincula solvens.
Aeris hinc virtus nova cognita , nam impete factò
200 Corpora restitui nequeunt compressa , nec arcta
Queis constringuntur perrumpere vincula nisu ,
Nî teneant intus conclusum elastica robur.
Sic pressus , toto aeris cum pondere massæ
Tentat in adversos aer se expandere motus :
205 Quò magis hunc arctè cogas , magis ampla resul-
tans
In spatia erumpit , tantoque repagula frangit
Impetu , ut horrificas magno cum murmure glandes
Projiciens , valido munimina diruat ictu ,
Intentetque necem ; mortalia corda pavore
210 Sternuntur subito , nec tantùm dextra Tonantis
Fulgura conquassans & fætum mortibus ignem
Terruit aut campos , aut murmure miscuit æquor.
At globus immensis prorumpit viribus , alas

Fulminis atque noti rabiem prævertit, & ipso
 Ocyor adventat sonitu; Balearica cedant 215
 Torta manu saxa, aut rapidæ vertigine fundæ,
 Et celeres, Partho missæ fugiente, sagittæ.
 Heu! Malè per campos diris occurritur armis,
 Nam miseris via nulla fugæ, via nulla salutis
 Linquitur, at longè vento velut acta per auras 220
 Vita fugit, nostris tantùm res bellica crevit
 Temporibus, tantùm scelerique datumque ruinæ!

Effectus gra-
 vitatis & ela-
 terii.

AT quæ sanguineas hominum mens vertit ad
 artes,
 In nova Pæonio vertuntur commoda jussu,
 Atque salus orta unde sibi mors regna parabat. 225
 Dum stupet attonitis oculis, turba inscia, vulgus,
 Prodigiumque novum suspensis auribus haurit;
 Dumque novas artes successu animosior ipso
 Lustrat turba virûm, queis pectore fixus in imo
 Suadet laudis amor longosque novosque labores 230
 Assiduis iterùm sudoribus exanthlare;
 Utilior vigiles animos & corda medentùm
 Gloria sollicitat, gravitas num corpora possit
 Lædere, num tetræ præbere exordia morbis.
 Plaudite mortales, merces haud vana laboris. 235
 Pondere si gravior terras premit incumbenti,
 Viribus aut nimis aer elasticus urget,
 Urget & interno latitantes corpore flatus,

Nec facili humores patitur procedere passu.

- 240 Interior namque humano concluditur aer
Corpore , qui solidis arctoque liquoribus hærens
Connubio , simili rapitur cum sanguine cursu ,
Commixtusque subit cunctos per vasa recessus.
Ille quidem adversis externo cum aere librans
245 Viribus , æquatam solet affectare quietem ;
Si vero exterior nimio se pondere tollit ,
Interior cedit majori mole gravatus.
Inde coarctantur tubuli , pressique liquores
Jam solitos facilè nequeunt absolvere cursus ,
250 Ast iter abrumpunt , mediisque meatibus hærent.
Angustantur enim toto reptantia vasa
Corpore ; tùm manifesta cutis rorantia textum
Agmine multiplici , tùm quæ latitantia dulces
Visceribus fundunt , vitalia pabula , succos ,
255 Et quæ pulmonum tunicas , tenuesque loborum
Plurima membranas sinuosis retibus ornant.
Sic totum vexant corpus tormenta doloris ,
At primùm premitur subtilis machina Pulmo.
Pulmones etenim cingant cùm millia vasa
260 Parvula , quæ solo nequeas dignoscere visu ,
Sistitur angusto tardatus tramite sanguis
Nec finit impositâ referari pectora mole.
Pectoris hinc oritur gravitas , animamque trahendi
Difficilis labor , & validis conatibus Asthma.

ATTAMEN hæc gravitas tantos inferre dolores 265
Nunquam mole potest , ægris mortalibus instans ,
Pondere nî immenso terras onerosa jacentes
Opprimat , effrænisque incumbat viribus orbi :
Quin contra ad nimium si non devenerit usque
Summa gradum , valet effœtas accrescere vires , 270
Et sano validum firmare in corpore robur.
Nam velut adductis constricto fluminis alveo
Marginibus , rapidis volvuntur fluctibus undæ ,
Et citiùs celeri perstringunt agmine ripas :
Haud aliter justo constrictis pondere venis , 275
Præcipiti vehitur citiùs pede , eundæque sanguis
Vasa subit , sæcundo irrorans nectare partes.
Hinc fit ut implicitos , sua secernicula , nodos
Confertim subeant , faciliq̃ue à sanguine motu
Secedant variâ distincti mole liquores. 280
Roboris hæc prima est , hæc prima salutis origo.
Quotquot enim impuras verrunt è corpore sordes
Promptiùs humores oblata per ostia pellunt.
Haud secus undarum sinuosis flexibus errans
Continuo flumen vehitur dum tramite , sordes 285
Hinc inde ad ripas udi inter gramina prati
Rejicit , illimis vitreo micat unda nitore :
At juncos inter stagnans immota palustres ,
Tardave proreptans ignavis motibus unda ,
Putri fæta situ , nigroque infecta colore 290

Sæpe venenatam diffundit tetra Mephitim.
Nec minùs interea, motu crescente liquorum,
Crebriùs anfractus cerebri sinuosaque vasa
Jussus adire cruor, vitalibus irrigat undis.

295 Hîc sedes animæ, hîc solium natura locavit,
Quo velut excelsâ late spectaret ab arce.
Hîc & Dedaleo nexu, de sanguine puro
Purior unda fluit, celeri quæ concita motu,
Nervorumque levis devecta canalibus, omne
300 Corpus alit, partesque movet, diffusa per artus
Perque oculos, sensusque omnes, per viscera
cuncta,

Vitalemque parit diffuso rore vigorem.

Sed cerebri tractus, nervosique organa succi
Dives abundanti sanguis dum mole salutat;

305 Copia dimanat liquidi magis ampla, benigno
Viscera turgescunt succo, totumque valenti
Rore madens, valido firmum stat robore corpus.

At simul aeriâ, quâ cingitur undique, mole
Fibrarum validè compages pressa, coarctat

310 Sese, contactuque arcto nova robora sumit.
Telorum veluti densum glomeratus in orbem
Et circumducto nexu constrictus acervus,
Robore quem nullo poteris, non viribus ullis
Rumpere, dum facili resolutis fascibus ictu

315 Singula dissiliunt: gravis ergo sæpe salubres
Procreat effectus pacatis flatibus aer.

Aspice Mercurium tenui quem vitrea ductu
 Fistula concludit ; petit en gravitate propulsus
 Summa tubi , purusque nitet sine nubibus æther :
 Quàm faciles auras mortalia pectora spirant ! 320
 Quæ levitas membris ! qualis vigor ! intima cunctis
 Visceribus virtus crescit , renovata videntur
 Corpus uti mens ipsa novas assumere vires

Aeris levi-
 tas & ipsius
 effectus.

Si contrà vitro inclusus se trumat ad ima
 Mercurius , leviorque minùs jam comprimat aer , 325
 Opposita effectus diversos causa parabit.
 Ac velut æthereum crescit dum pondere robur ,
 Accelerant solitos cursus per vasa liquores ,
 Additur & virtus solidis ; sic tarda liquorum
 Ignavo moles sensim molimine serpit , 330
 Debita si gravitas absit ; vix pigra moventur
 Corpora , & effœtis languescunt viribus artus.
 Nonne vides æquo pendentem pondere libram ;
 Quàm tranquilla manet ! massæ nunc detrahe par-
 tem ,

Quantula sit , turbata quies , defertur in altum 335
 Altera lanx , celeri præceps ruit altera casu.
 Haud secus externo internus præponderat aer
 Aere , dum gravitas sua deficit Athmosphæræ.
 Jamque incumbenti sublato compede , liber
 Profilit , impulsu spatium sibi cudere tentans 340
 Majus ; inæquali luctantur robore vasa ,

- Frustrà , debilibus vincuntur inertia fibris.
Hinc tumidæ inflato turgescunt corpore venæ ,
Sanguis & assuetis haud pressus viribus , ægrè
345 Procedit , nectitque moras , gravidusque saburræ
Infarctu , extremis vasorum in finibus hæret.
Felix heu numerosam inter sævamque malorum
Congeriem mortale genus , si viscera tantùm
Concuteret levius , nunquam penetralia vitæ
350 Intima dilacerans , lethum minitata procella.
At tu , spiramentum animæ , quod nulla quietis
Nulla moræ noscis duro intervalla labori ,
Perpetuo inspirans , aut efflans aera nisu ,
Præcipuos toleras truculenti turbinis ictus.
355 Scilicet interno tumefactus ab aere sanguis
Ad teneras partes , magis & cedentia vasa
Irruit , exundanti oneratur sanguine Pulmo.
Viribus ille quidem collectis tentat anhelans
Pandere se , impositamque sibi depellere molem ;
360 Motûs causa deest , levior non sufficit aer.
Æstuat interea valido cruor impete pulsans ,
Et rupto insolitum referat sibi parjete callem.
Sublimi fessus surgit dum monte viator ,
Sentit inexpertâ sua pectora mole gravari ,
365 Aeriæ levitatis opus ; mox montis in alto
Vertice spumofum trepidus spuet ore cruorem :
Et quos summa super miseros natura locavit
Culmina , languentes quàm creber anhelitus urget !

Dum phthisicâ lentè consumptis tabe, cupitum
 Senior attulerit finem Libitiña malorum.

370

Tu quem sollicitat servandæ cura salutis,
 Hoc teneas amino, NE QUID NIMIS; elige sedem
 Quam nec in extremâ nimiùm gravis opprimat aer
 Valle, nec excelfo præruptam culmine montis
 Aeris optato defraudet munere cælum.

375

Aut tibi si errandum, saltem levioribus erra
 Delictis prudens, graviorque arrideat aer.

Calor &
 Frigus.

NEC fatis est legisse locum, certamque quietem
 Jam positâ sperasse domo, si sævior urat
 Interea calor, aut spiculis glacialibus intus
 Insinuent sese spirantes frigora venti.

380

Quid calor & gelidæ præstent quid frigora brumæ
 Phæbe pater doceas, tibi nam concessa potestas
 Flatibus igniferis campos torrere jacentes,
 Siccave brumali glacie constringere prata.

385

Vix nostras etenim directo lumine terras
 Aspicias, & toto incumbens complecteris orbe;

Vitales spargis radios, quos læta capeffit
 Fæcundo natura sinu, flammisque pererras

Corpora, mens velut internos diffusa per artus.

390

Inde calore novo referas genus omne vaporum;

Seminaque expansis tumefacta liquoribus orbem

Florenti decorant cultu, fractumque labore

Agricolam oblato solantur pignore messis.

Nec

395 Nec minùs ut primùm Zephyris spirantibus aura
Verna , novas frondes , & molles extulit herbas ,
Jam pecudes , armenta , feræ , genus omne ani-
mantùm

In venerem flammæque ruunt , calor omnibus idem ;
Urget amor stimulis , telisque potentibus urit ,
400 Effœtum reparans corpus , viridemque juventam
Infinuans ; teneros cantu modulatur amores
Alituum lasciva cohors , piscesque sub undâ
Concipiunt molli succensam pectore flammam.
At contra obliquo decedas sydere , tellus

405 Contrahitur , viridi sylvæ spoliantur amictu ,
Horrescunt concreta gelu glacieque rigenti
Flumina , & ignavo torpet natura veterno.
Tristia tunc latebris sylvarum animalia languent
Abdita , tunc ovibus duplicat sua vellera , pennas

410 Aligeris natura parens , & frigora tentant
Impositis igni mortales pellere lignis.
Aeris alternum , solo sic judice sensu ,
Nosceimus experti frigus variumque calorem ;
Sæpius at sensus fallax , eademque calenti

415 Frigida sunt , quæ tu gelidus ferventia censes.
Tu quem naturæ nudos ratione recessus
Explorare juvat , nimium ne crede calori ,
Consule thermometrum , rerum tibi vera resolvet.
Italus hanc magicam Sanctorius extudit artem

420 Primus , & ardenti replevit vasa liquore :

Ille tubo inclusus , calidam vix percipit auram ;
Admisso sensim rarefcit turgidus igne ,
Arduus & scandit , gelido dum labitur infra
Frigore densatus , tubuloque reconditur imo.
At Medicum vix hæc speculandi gloria tangit, 425
Non ea conveniunt afflictiis otia rebus :
Machina sed sensu regitur , qui solus habenas
Temperat , atque illam laxat vel compede vincit.
Aspice Hyperboræis Lybiæ quantùm arva Gelonis
Diversâ distent facie , discrimine quanto 430
Et varient terræ , varient & cuncta animantùm
Corpora. Si primùm sitientes visimus Afros ,
Succensus nimium sanguis , blandoque liquore
Acrior , exhausto nigrantia membra calore
Alluit , ulteriùsque novâ nigredine tingit. 435
Inde brevi solidæ ficcantur tempore partes ;
Tenditur , & nimium succis orbata labascit
Fibrarum fragilis moles , solitique laboris
Impatiens , subitam accersit resoluta senectam.
Ingenii natura quidem , & vis insita menti 440
Vividior , levius corpus , celerique sagittâ
Mobilius , solitum cursu prævertere Cervos.
Subtiles etenim nervi , nervisque ministrat
Subtiles acri sanguis de fonte vapores.
At quid naturæ miseris hæc munera profunt? 445
Quæ vitæ series nimium contracta rependit.

TUTA magis , non ipsa tamen discriminis experts,

Quæ propior tellus glaciali subjacet arcto.

Hic cutis immiti validè constricta rigescit

450 Frigore , non falsæ exsudent è corpore fordes.

Colluvie gravis inde cruor , putrique saburrâ

Vapidus , ignavo reptat per viscera motu.

Quid ! quod & Arctoo stringantur ab aere vasa

Concretosque negent admittere pressa liquores.

455 Heu ! quot languores misero de fomite surgunt ,

Morborum quàm immensa cohors ! obstructa cruoris

Semita , dirus hydrops , scirrhus , chronicique tu-
mores ,

Et lymphæ vitium , & morbi squallore feroces.

AT vos prospexit vultu natura benigno ,

460 Felices terræ , queis blando mixta calore

Frigora , & æquali concessit tempora cælo.

Felix ante alias , altrix fœcunda virorum

Gallia , dives opum , cui mollia floribus arva

Rident vere novo , gravidus cui culmus aristis

465 Æstivos decorat menses , Autumnus & uvas

Exprimit , unde nitent generoso pocula Baccho ,

Nec gravior defævit Hyems , spes proxima Veris.

Si te non nimiis succendit Sirius ardor

Ignibus , & nigro non civibus ora colore

470 Tingit ; si glacie tua non premit arva rigenti ,

Horrida nec spargit Boreas tibi frigora flatu ;

Tu tamen hybernique gelu , æstivique caloris

Alternas ne sperne vices : famosa frequenti
Funere tempestas cælum , cui mobile fulget.
Oppositis mutamur enim , mutatur & omne 475
Terrigenum corpus ; glacie perfusus & igne
Succensus rapido lapis ipse resolvitur , Alpes
Annibal ardentes fregisse refertur aceto.
At tenerâ corpus constans compagine , quantum
Sentiet adversos incerti temporis ictus ! 480
Namque ubi præcipiti motu variabile cælum
Densat erant quæ laxa modò , & quæ densa relaxat ,
Tunc aliena subit tenuatus in ostia sanguis ,
Illaque vel rumpit , vel inertī mole fatigat :
At stricture gravis subito si frigore fibras 485
Impulerit , tunc nulla datur remeare potestas ,
Incumbitque mali vix eluctabile telum.
Morborum inde vides sobolem prodire quot annis
Immensam , inde simul sunt & sua cuique malorum
Agmina tempestati , anni quæ tempora signent. 490

ASPICE cum rutilans verno se frondis honore
Extulit , & tepidas Zephyris famulantibus auras
Alma parens sensit tellus , splendore corusco
Ut tristes hyemis sol victor discutit umbras ,
Sopitosque diù naturæ exfuscitat ignes. 495
Attamen immiti vix unquam falce trucidat
Tot Libitina viros primævo in flore juventæ.
Scilicet hyberno concretus frigore sanguis

Ignibus admissis citiùs rarefcit , & altam
500 Visceribus labem repetitis ictibus infert :
Seu caput oppugnans , cerebri mollissima vasa
Obstruat , unde maligna febris , fallaxque veternus,
Defectusque animi & nimiùm furibunda Phrenitis :
Seu rapido pulsus defessa ad pectora motu
505 Concutiat ficcâ pungens præcordia tussi ,
Vasaque dirumpens crudeli tabe peredat :
Sive per anfractus ventris , stomachumque , jecur-
que ,
Vesicam & renes , metuenda incendia spargens ,
Mortiferis tentet flammis depascere corpus.

510 AT frugum genitrix meliori nascitur æstas :
Sydere , si levibus ventis perflata , vapores ,
Quos putris è gremio tellus educit in altum ,
Spargit , & urentis mulcens incendia Cancri ,
Non finit effluxus segni stagnare quiete.
515 Fulmina , quæ , venti violento turbine rapta ,
Terrificant animos & inania murmura miscent ,
Non sine consilio vibrat natura ; benigno
Frigore perfundit calidum nimis aera ventus ,
Halitibusque gravem totam movet Athmosphæram.

520 FRIGUS & effætæ revehunt infesta senectæ
Tempora , tristis hyems , ancepsque Autumnus ;
hiantes

Stringuntur tubuli pellis ; coguntur & intus
Tot variis pellenda viis excreta ; cruoris
Concrefcit lento moles tardiffima greflu.
At juveni , valido pulfat cui pectora fanguis 525
Ictu , & tenduntur robuftis membra lacertis ,
Interea crefcunt vires , partimque retentis
Quæ facilè exhalant vegeto de corpore , robur
Additur , atque calens decedit ad intima virtus.

Sic nocet acre gelu , funt & fua damna calori ; 530
Tu fapiens extrema cave : fi flammeus ardet
Phæbus , & exficcat fitientes Sirius agros ,
Deprefsi pateant adverfo Sole Penates ,
Sparge domum lymphis , plenæque liquoribus urnæ
Mollibus exultent herbis , Malvâque virenti , 535
Et tenui Lactucâ , queis comes additur uda
Populus , humefcenfque Ebulus , frondesque Sali-
gnæ ,

Et quot in umbrosâ ftirpes tellure virefcunt.
Mitigat urentem manans è frondibus humor
Aera , jucundis perfundens roribus aulam. 540
At focus affiduâ lignorum mole corufcans ,
Et mediis Phæbi radiis obverfa feneftra
Frigoris hyberni glacialia fpicula pellent.
Non tamen ardenti femper conclusus in aurâ
Sollicitus turpi fugias formidine frigus ; 545
Sperne gelu juvenis , Cælo firmantur aprico

Membra , foco licet affideat tremebunda senectus ,
Aut propiore petat terras sub sole jacentes.

JAMQUE vides nimios calidi gelidique rigores
550 Aeris , oppositas cohiberi posse per artes.
Nunc tibi debellanda lues venit altera , tantò
Terrigenis gravior , quantò magis abdita serpit.
Nam tenuem densos quis crederet aera lymphæ
Exhaurire modò latices , modò reddere eosdem ?

Humiditas.

555 Abnuere ipsa quidem illius natura videtur
Illimisque nitor ; guttis tamen humidus aer
Marmora conspergit , pluvioso tempore fudat
Templorum paries , sicco qui pulvere squallet
Aridus , innubi rutilat dum sydere Cælum.

560 Herbosus cespes Cælo siccescat aperto ,
Tertia vix primi superest pars ponderis , unda est
Quidquid abit volitans , pars fixior altera restat.
Copia quò tanta humorum evanescit in aurās ?
Sic bibit ex totâ ficcus tellure vapores

565 Aer , ingentique humorum mole gravatur.
At non servat onus ; sensim concrescit acervus ,
Expanso in tenues nimbos velamine aquarum :
Inde brevè toto stridentes aere venti
Flatibus agglomerant nubes , caligine Cælum

570 Horret , abundanti tellus submergitur undâ ,
Ac videt optatas segetes gemebundus arator
Præcipitique undæ subverti vortice campos :

B iv

Mitius aut solvit sua vectigalia cælum,
Nocturnoque vapor concrefcens frigore, guttas
Solvitur in tenues redivivos solis ad ortus, 575
Lætaque fæcundis perfundit roribus arva.
Nonne vides, ficco dum sol furit igneus æstu,
Sæpius exsuccum demittere lilia caulem :
Vix aurora novos conspergit in aera fletus,
Redditur his decor antiquus, madefacta refurgunt 580
Culmina, sublimesque gerunt viridantia ramos.
At fœnum affiduoque diù ficcata calore
Gramina consumuntur aquis, æstumque recepto
Concipiunt latice; immundum mox illa putrescent
In tabum resoluta, cinis pro fronde manebit : 585
Tanta est æthereo latici concessa potestas!
Ille graves potuit tumefactis tollere moles
Funibus, ingentesque molas, immania saxa
Expansis ficci clavis exscindere ligni.
Nec minùs occultis mortalia pectora vexat 590
Ictibus, & secum trahit agmina tetra malorum.
Scilicet immodico gravis athmosphæra liquore
Obstruit exiles tubulos, queis pervia sensim
Corpora perspirant, intus compellit aquosam
Colluviem; effcætâ succorum mole gravamur. 595
Nam tenues fibræ aggestu laxantur aquarum,
Nec solidis vis ulla manet, vis ulla gravatis
Visceribus; languent exhaustis viribus artus.
Interea humorum delibatissima moles

600 Admixtâ vitiatur aquâ , tardoque movetur
Circuitu , vapidam volvens pro sanguine lympham.
Corporis inde tumor , laxoque cachexia vultu
Pallens , distentusque effusis venter ab undis :
Enervis stomachus ; stridenti pectus anhelat
605 Stertore , & largos pituitæ projicit haustus.
Sed via non lymphæ una datur ; liquefacta resolvi
In tenues sensim latices mortalia credas
Corpora , distillant nares , fit mollior alvus ,
Crudior exundanti urina expellitur alveo.

610 DIRA quidem hæc ; pejora tamen symptomata ^{Humiditas}
vexant , ^{frigida.}

Atra pruinofum stringant si frigora cælum ,
Aut calor undantem coquat uvidus athmosphæram.
Externas etenim fibras , pellisque meatus
Dum stimulis premit acre gelu , laxata labores
615 Fibra negat solitos , admixtâ mollior undâ.
Hinc toto humorum diffusus corpore gurges
Per tenues pellis tubulos , arctataque vasa
Exhalare nequit , nec jam certo ordine raptus
In varias partes , in membra , in viscera præceps
620 Irruit , hinc varii nascuntur semina morbi.
Non alio fixi surgunt è fonte dolores ,
Rheumatismus iners , capitis tumefacta gravedo ,
Fluxio thoracis , pungenſque in dentibus ardor.
Quin veteris renovant pugnx rediviva dolorem

Vulnera, & antiquæ pænæ importuna cicatrix 625
 Signa dat, excruciansque pedes truculenta podagra.

Humiditas
calida.

VERUM aderit prorsus contraria forma nocendi,
 Aeris humidior sibi si conjunxerit æstum
 Temperies, caleantque imbres: vitiata resolvi
 Corpora quid referam pluviosi flatibus austri, 630
 Quid carnes putrere situ, coacescere lactis
 Nectareos potus, jucundaque munera Bacchi?
 At vivens moles non ipsa putredinis expers:
 Fervet, & expandit sua sulphura massa liquorum
 Acrior, & rupto nexu resoluta liquefcit. 635
 Diffluit hinc tabo corpus, morsuque maligno
 Febris, & absumens languentia viscera pestis
 Exoritur, calidumque gelans gangræna cruorem.
 At simul immundâ scabie & prurigine fædâ
 Oris deturpatur honos, eructat acores 640
 Sanguis, & obscæno squallens cutis ulcere manat.

Siccitas
æris.

SOL nimis obscurâ velatus nube, ferenis
 Nunc radiis tenebras pellit, nimbisque remotis
 Sicca nitens revehit liquefactis tempora campis,
 Tempora quæ tacitâ recreent dulcedine mentes, 645
 Et graviora novo perfundant membra vigore.
 Quæ congesta diù laxis in vasibus unda
 Ingenti languens onerabat pondere corpus

Abripitur , cutis expansos subit illa meatus.

650 Namque exhalantes , quos pervia corpora rimis
Perspirant , fumos ficcus trahit haustibus aer ;
Ut bibula appositas absorbet spongia lymphas.
Est vapor ille quidem tenuis , quem cernere acuto
Lumine vix possis ; tamen est immane liquorum

655 Pondus , quod nec adæquarent excreta per alvum
Per ter quinque dies , nec quod Vesica profundit.
Vivite felices ficcis spirantibus auris
Terrigenæ ; validum corpus , leviora feruntur
Membra , viget sani mens integra corporis hospes :

660 Felices tamen inde magis , queis humida corpus
Proluit & nervos turgens pituita relaxat :
Nam queis tenduntur ficcatis viscera fibris ,
Queis nervi nimium subtiles , vivida mentis
Temperies , vultusque nitens , rutilansque genarum

965 Purpura , & effuso variantur sputa cruore ,
Ariditas infesta nocet ; pluviosa requirant
Sydera , quæ tenfos laxent humoribus artus.
Aeris ille mador facili dignoscitur arte :
Dicitur Hygrometron Græcis hæc machina , motu

670 Quæ ficci madidique notat discrimina cæli.
Quin manifesta tibi tellus dabit ipsa madoris
Signa , quibus cæli variantia sydera noscas.
Floriger hic sicco quantum nitet aere campus ,
Quem Thymus , & tenui decorant redolentia fronde

675 Thymbraque , Serpillumque humile , atque Laven-
dula caule

Sublimis ; cælo tellus hîc gaudet aperto ,
 Hîc lacrymas florum , & calido liquentia Sole
 Mella legit studiosa cohors , dulcique superba
 Pondere, stridenti totum implet murmure campum.
 At contrâ obscurâ depressum in valle , palustri 680
 Pingue luto , & circumfusâ tectum arbore pratum
 Inficit obscænâ spissum fuligine cælum ,
 Quâ frondosa Salix , acrique nociva sapore
 Plurima planta alitur, Juncusque & Canna palustris,
 Mordax Hydropiper, præsensque Cicuta venenum. 685

Venti,

SED frustra aspectu tibi riserit aura beato ,
 Si simul & varias ventorum noscere vires
 Negligis , & clausos illinc fervare meatus ,
 Hinc ventum totis capere atque haurire fenestris.
 Crescit enim motus pro mole atque impete , naves 690
 Quo semel accepto impulsu sæva æquora tranant.
 Sed nunc aura levis mulcet , fallaxque benigno
 Dum recreat sensu , stringit penetrabile corpus
 Interea , atque graves infert malefida catharros.
 Æolus at quando laxis bacchatur habenis , 695
 Aspice ut adverso concurrunt turbine venti ,
 Pulverearque agitant nubes , concussa fragore
 Terra sonat , tremuere ædes , & fracta domorum
 Tecta cadunt : tum quæ caput inter nubila condit
 Annosâ Quercus frustra se mole tuetur , 700
 Vellitur , & secum in valles cava viscera montis

Abripit , ac totis fragor insonat undique campis.

Corpora sic pulsans iteratis ictibus aer

Quas gerit ipse sinu dotes altè imprimit ; inde

705 Aeris augetur virtus , seu dote salubri

Polleat , aut terris metuenda pericula portet.

Non secus admoto validè compressa sigillo

Ad vivum vultus insculptæ cera figuræ

Exprimit , & varios imitatur flexilis orbes.

710 Sic species oritur venti diversa , salubris

Tetrave pro variis queis pollet dotibus aer.

Nec similes cunctis idem regionibus auras

Aspirat ventus ; gelidam qui flatibus Arcton

Africus oblectat , Latium fervoribus urit.

715 Ventorum inde vides quantùm diversa potestas ,

Quàm varios pro multiplici regione locoque

Effectus pariant , morbos firmamve salutem.

Attamen acre solet terris conspergere frigus

Brumalis Boreas , rapidis furit ignibus Auster ,

720 Agglomerat nimbos spiratque Favonius imbres ,

Eurus jucundis exsiccat flatibus orbem.

At si multiplici confurgit cardine ventus ,

Composita exoritur virtus , siccumque calorem

Suscitat Euro-notus ; Zephyro dum proximus

Auster

725 Connubio madidos affert mortalibus æstus.

Inde salutari perfundunt flamine terras

Eurus & Euro-notus , sequitur tunc optima cæli

Temperies, frigusque inter nimiumque calorem
 Illud adest felix medium, cui corpora tutò
 Credere se possunt, vegetum quo terra vigorem 730
 Accipit, & fœtu genitrix natura tumescit:
 Arida non sicco tellus ardore dehiscit,
 Nec tumidis acti funduntur nubibus imbres,
 At terras recreat placidi indulgentia Cæli.
 Non alium sine nube diem primæva parentum 735
 Progenies novit, morbi cùm semina nondum
 Senferat immortale genus, nec dura jubebant
 Fata perennantem præscindi funere vitam.

Effluvia
 heterogenea
 aeri mixta.

PRÆTEREA Æoliis magno dum murmure ab
 antris

Stridula ventorum prorumpunt agmina, fordes, 740
 Quas gravis e spurcâ tellure receperat aer,
 Flatibus exagitant latumque per aera verrunt.
 Nî facerent, tetro squallore putresceret æther,
 Et dirum patulâ traheremus nare venenum.
 Quidquid enim exhalant madidis morientia pratis 745
 Gramina, in infestum sensim resoluta liquorem,
 Et quæcumque vides corrupta miasmata spargi,
 Dum mediis inhumata jacent post prælia campis
 Corpora, pelluntur fursum diffusa per auras
 Atque venenatâ corrumpunt aera labe. 750
 Adde paludoso infestum ex humore vaporem,
 Quamque metallifero dives de viscere tellus

Sulphure & Arsenico mixtam vomit athmosphæram.

Eheu ! ventorum si deficit aura salubris

755 Quæ miseranda seges , quanta inde caterva malorum

Pullulat , & tetrīs terras afflatibus urget !

Sollicitâ tentas curâ vitare periculum

Frustra ; vitales dum naribus attrahis auras ,

Confusum simul ingreditur subtile venenum.

760 Illud , in internos penetrans levitate recessus ,

Altiùs insinuat sese , junctumque cruori ,

Humorum vitiat sensim putredine massam.

Æstuat hinc , intestinoque agitata tumultu

Vertitur admissō succorum massa veneno ,

765 Mole licet parvâ : magnam sic guttula aceti

Nectarei lactis pessumdat acredine molem ;

Sic & fermenti contritæ mixta farinæ

Parva atomus , pastæ ingentem subvertit acervum.

O nimiùm miseri , ruris quos cæca voluptas

770 Affixos inter loca fæta palustribus undis

Detinet, obscurâ languent si lumina nube ,

Si premitur gravitate caput , febrisque quot annis

Impete confurgens alterno corpora solvit ;

Morborum tandem veras agnoscite causas.

775 Ille quidem tenero vestit se gramine campus ,

Pallentes florent Violæ , florent Hyacinthi ,

Et sylvas inter veteres Philomela querelas

Dulcifono geminat cantu , venerisque Columba
 Lascivos querulo gemitu declarat amores :
 Illecebris fallit tellus blandita colonum ,
 Deficit illibata salus , consumit acerbam
 Tantalus infelix inter tot commoda vitam.
 Nec minùs immiti incautos Libitina trucidat
 Falce , metallorum diros quicumque vapores
 Aspirare audent ; his fœdat lividus ora
 Sanguine corruptopallor , resoluta tremiscunt
 Membra , dolor nervos repetito lancinat ictu :
 Sæpius interno defixum in ventre venenum
 Viscera discruciat , flexos rigor horridus artus
 Distorquet , tandemque inter fera tormina trif- 780
 tem

Decrepiti exhalant juvenili è corpore vitam.
 Tantas , pro nummis aurique cupidine sacrâ ,
 Mortales natura jubet persolvere pœnas.
 Hi tamen indociles inter se prælia miscent ,
 Et quasi tarda gradu mors seriùs atra veniret ,
 Accersunt miseri ; cæco concussa furore
 Arma micant , sævis concurrunt agmina telis
 Impia , spumanti fœdatur terra cruore.
 At dum per campos sternuntur inertia passim
 Corpora , & exhalant fœdam corrupta Mephi- 800
 tim ,

Dira per infectum latè contagia manant
 Aera , victoresque inter monumenta triumph
 Mortiferas

Mortiferas plenis aspirant haustibus auras.

Sic cunctis invisa fuit Bellona malorum

- 805 Agmine , nec tantùm rabido truculenta flagello
Immenſas cumulat ſtrages , totumque per orbem
Plurima ſanguineâ conſpergit funera dextrâ ;
Hanc ſequitur miſeranda fames , febrisque malignis
Ignibus , & febrî Peſtis crudelior ipſâ ,
810 Peſtis , avernali ſurgens e gurgite proles ,
Quam jubet ultrices pro crimine ſpargere pœnas
Vindex ira Deûm & terræ inſultare nocenti.

Deſcriptio
Peſtis.

INDE lues populis lethali horrenda veneno
Sæpiùs incubuit , glomeranſque cadavera campis ,

- 815 Terrigenum gelido complevit corda pavore.
Non tamen Europæ fauſtis innafcitur arvis :
Nam veluti quæcumque ſuas ditiffima tellus
Jactat opes , aurum jucundaque ſacchara mittit
India , dat gemmas Pontus , dant mollia Seres
820 Vellera , abundanti diteſcit Gallia meſſe ;
Sic mala quamque manent terram ſua , torta Polo-
num
Sanguineo aggreditur plexos Plica * glutine crines,
Scorbutus Anglorum gingivas ulcere rodit.
Tu Stygiam infelix gremio paris Africa labem ,

* *Plica polonica* morbus eſt apud Polonos familiaris & endemicus , | velut agglutinati cohærent , qui
in quo crines ſimul complexi & | ſi reſecentur ſanguinem ſtillatim
reddunt.

Tu, quæ tanta foves immania monstra ferarum : 825

His rabidam pestem decuit confurgere cunis.

Scilicet exundans tumefacto gurgite Nilus

Induit obscænâ madidos uligine campos.

Illa diù ventis immota silentibus unda

Dum jacet, & Phæbo fervens propiore tumescit, 830

Putrida corruptos dispergit in aera fumos.

Hæc est prima mali labes, hinc annua pestis

Nascitur, Ægyptique Endemia * regnat in arvis.

Atque utinam hîc fixas posuisset perfida sedes,

Nec dira afflatu conspergere semina posset. 835

Verùm ex Ægypto & Lybiæ ferventibus oris,

Ex Asiâ, & terrâ, quâ sol novus aspicit orbem,

Confluit ad tumulum Mahometi magna quot annis

Turba catervatim properans, simul horrida morbi

Semina portantur, cujus contagia quisque 840

Haurit, & occultos admittit nescius ignes,

Quos dein ille redux patrias asportet ad oras,

Hîc pestis velut Emporium, hinc dispersa per or-

bem

Per quotquot populos Mahometi templa verentur,

Tartareas hominum tot millia trudit ad umbrâs. 845

Quippe venenati solo non aeris haustu

Dira propagatur pestis, sub corpore quovis

* Morbi sunt vel endemici vel epidemici. Epidemici ii sunt qui multos in aliquo loco eodem tempore aggrediuntur, Endemici verò qui semper in aliquâ observantur regione, huicque veluti proprii & innati videntur.

Tecta latet, varias merces, velamina, pannos
 Inficit, & magno defensis æquore terris
 850 Tristia fallaci contagia munere portat.
 Tales infidias infelix Gallia sensit,
 Cum celeri Pestis devecta per æquora vento,
 Massiliæ miseros tetigit sæva advena portus,
 Er purum infecto corrumpens aera flatu,
 855 Gallica vastavit morientibus arva colonis.
 Undique conceptâ languentia labe jacebant
 Corpora per campos, per compita, templaque
 Divûm.

Necquicquam sese tentant attollere in altum,
 Ad terram revoluta ruunt, vigor artubus omnis
 860 Deficit, ut celeri percussis fulminis ictu.
 Interea pungens capitis dolor anxius, oris
 Ariditas sætens, ignique simillimus ardor
 Exercent miseros, fervens antiqua resolvit
 Vincla cruor, faniemque & tabum effundit in ora,
 865 Non tamen ardenti pallens cutis uritur igne,
 Intus flamma latet, penitusque infixâ medullis
 Proserpit, veluti ligno conclusa trabali
 Semina flammæ, nullo manifesta lateſcunt
 Lumine, nec scintilla micat, nec fumus in auras
 870 Spargitur, at rodit ferventis viscera quercûs
 Ignis edax, tacitusque trabem sibi concavat intus.
 Inde domus ruit horrendo revoluta fragore,
 Præcipitesque inter sublimis flammæ ruinas

Emicat, & celeri ad cælum simul acta furore,
Abсорbet rapidis submersas ignibus ædes. 875
Ignea sic sensim comburens viscera pestis
Se tacitè expandit, calido suffusa cruore
Lumina scintillant, volvensque incendia sanguis
Efflat anhelanti ferventem è pectore flammam.
Hinc gelidæ miseros flagrantia figere terræ 880
Corpora, nudatosque artus conspergere lymphis,
Ferventemque haustis restinguere fontibus ignem.
Nec levat unda sitim, gelidos nam fervidus hauf-
tus

Projicit immani contorquens se impete venter,
Unda velut resilit ferro conspersa calenti. 885
Interea vulgi pallent formidine vultus,
Membra quatit pavidus terror, viresque veneno
Sufficit, atque fovet morbum morbi anxius horror.
At turbant animos cumulata cadavera terris,
Exanimi commixta simul morientia acervo 890
Corpora, quæ putridis conspurcant flatibus auras.
Scilicet indocilis flecti juvenesque senesque
Et pueros, fortesque viros, nitidoque puellas
Corpore florentes, gladio Libitina cruento
Accumulat, non forma juvat, non mollior ætas, 895
Ipse perit maternâ infans conclusus in alvo,
Vitalesve oriens reddit quas accipit auras.
Ac veluti nimbo volucrum fugit acta caterva,
Aut tumido densi glomerantur in æquore fluctus,

900 Sic celeri volitant inferna ad littora cursu
 Pallentes animæ; desertos civibus agros
 Gallia flet, precibusque gemens solatia poscit.

TANTAM quis poterit felici pellere Pestem
 Arte, salutiferos miseris quis suggeret hauustus,
 905 Pœoniisque potens herbis, medicamine certo
 Succensam calido restinguet pectore flammam?
 Eheu! nulla valet sævos medicina dolores
 Tollere, nil profunt herbæ, nil pharmaca possunt,
 Quæsitæque nocent artes; tu sola mederi
 910 Tu Natura potes, totum quæ, legibus æquis,
 Multiplici impellis diffusum vase cruorem.
 Incita nam stimulo urentis Natura veneni
 Colligit oppressas vires, motuque salubri
 Nititur infixam depellere sanguine labem.

915 Quem celerem arte juvat sensim componere motum,

Languentemque nimis solerti accendere dextrâ:
 Currentem bellator equum sic flectit habenis,
 Nunc cohibet fræno, nunc & calcaribus urget.
 At si, felicitis justo moderamine motûs,
 920 Expulso pellis conspersa Miasmate squallet,
 Et denso varium circumdant agmine corpus
 Bubones, Vibexque rubens, atroque colore
 Aridus ignitis defixus carnibus Anthrax,
 Hinc speranda salus, ægro jam prospera fulgent

Sydera, vitalique resurgens redditur auræ,
His veluti totidem eructatur tetra caminis
Pestis & illimi turgentia vasa liquore
Languida jam recreant optato viscera succo.

Finis Primi Libri.

LIBER SECUNDUS.

DE CIBO.

TRISTIS hyems spargit gelidis dum frigora
terris ,

Arescunt violæ , pereunt & lilia pratis ;

Vix redit , & dulci recreat ver arva tepore ,

Assurgunt violæ , redeunt & lilia pratis ;

5 Nostra sed in ventos postquàm semel aura recessit ,

Spes reditûs nulla est , miseros æterna tenet nox.

Hæc tamen assiduò trepidis mortalibus instans

Pallida mors properat , semperque perimus , &
ipso

Deteritur motu corpus quo vita perennat.

10 Corrueret , sed blanda parens concedit amicum

Subsidium natura , immensaue pabula præbet ,

Pabula queis fractum possit reparare vigorem ,

Et sarcire novis attritos partibus artus.

Aspice quot sylvas teneant numerosa ferarum.

15 Agmina , frondosi summo de vertice montis

Quot virgulta nives inter suspensa capeffant ,

Lætaque quot mediis ludant animantia campis ;

Civ

Quàm densus volucrum glomeretur in aere nim-
bus ,

Quàm varios vasto abscondant in gurgite pisces
Æquora , quot gremio tellus sæcunda benigno 20
Proferat herbarum species , fragrantia Poma ,
Et fructus curvis dulcissima pondera ramis ;
Tot regi famulata suo natura profundit
Munera , cælum ipsi , tellus , mare , cuncta minif-
trant :

Arbiter & totum latè dominatur in orbem. 25
Tantas inter opes felix , si lance fideli
Debita servaret rerum moderamina prudens ,
Nec , fallaci unquam captus dulcedine , blandum
Ingereret puro vitæ pro fonte venenum.
Has primo infixit leges natura parenti , 30
Has tenuere patres : tunc condimenta ciborum
Sola fames , ars nulla , dabat , veroque coactus
Poscebat stimulo frugalia fercula venter ,
Quæ stomacho rursus nollet sibi trudere pleno.
Nondum foeda sitim spumanti accendere potu 35
Noverat ingluvies , atque inter pocula largo
Corporis atque animi vires submergere Baccho.
At sola illimi saliens de fonte levabat
Unda sitim , nullis quærenda laboribus unda.
Inde genus patrum multos pervenit ad annos 40
Tutius , & longo superavit sæcula cursu.
Nunc ventris rabies , nulloque coercita fræno

- Intima naturæ delevit iussa libido ;
Non pudor est laudem vitæ , vitamque pacisci
45 Pro vili obsequio , atque gulæ tentigine turpi.
Nec sapit effæto simplex natura palato ,
Larvatæ arrident epulæ , quæsitæ labore
Condimenta placent , torretur aromate venter ,
Atque ab Hydaspæis poscuntur fercula terris :
50 Usque adeo ne gulæ miseros servire necesse est ?
At dolor & denso consurgunt agmine morbi ,
Molliti sævis languent cruciatibus artus ,
Et primo dulcis juvenes in limine vitæ
Præcipitem incurvâ luimus cervice senectam.
- 55 Tu quæ depresso docuisti vertere terram
Vomere , & auratis ditasti messibus agros
Prima , meos plenis inspira afflatibus ausus ,
Alma Ceres , nec nota prius præcepta canenti
Invia Castalii resera penetralia fontis.
60 Tu dum fœcundo decorasti munere campos ,
Culturæ simul impositos fociare labores
Terrigenas prudens voluisti ; hæc fœdera rerum ,
Et data primævis quondam præcepta colonis ,
Nunc feri revocare queant sibi mente nepotes ,
65 Aonii blando capti modulamine cantûs.
Hæc tua laus erit , alma parens , si carmine dis-
cant
Mortales , quæ iusta cibi , quæ certa liquorum

Copia vitalem membris infundere rorem
 Possit , & amissum succo reparare vigorem ;
 Obruta ne nimiâ turgescant viscera mole ,
 Aut dulci sensim pereant orbata liquore.
 Nec satis est : vires potûs , variamque ciborum
 Pande potestatem , ventri quæ fercula profint ,
 Qui latices , & quæ funestis turgida succis
 Admixtâ purum pessumdent labe cruorem.

70

75

Quantitas
 Cibi.

MULTAS ille dapes largam detrudit in alvum.
 Helluo , & injusto curvat sub pondere menfas :
 Quæ mare , quæ tellus , quæ fercula sufficit aer
 Aggerit , & totâ terrarum dissita mole
 Plurima confociat stupefacto pabula ventre.
 Ille tamen scabrosa trahens sine carnibus ossa ,
 Pallidâ mentitur sicco jejunia vultu ;
 Ne mirere : latent intus mysteria , nescis
 Qualis in occulto labor , ut conversa ciborum
 Dissimilis moles similem profundere rorem
 Possit , & exhaustis instillans lactea venis
 Flumina , vitali sustentet corpora succo.

80

85

Digestio-
 nis mecha-
 nismus.

PRINCIPIO bipatens alimenti janua massam.
 Accipit , acceptamque secat , sectamque molari
 Ordine contundit versans , subigitque salivâ ,
 Mutatque in mollem priûs arida pabula pulpam.
 Principium hoc operæ ; sic naturæ usibus apta

90

Esca gulæ patulum subit intropulsa canalem,
 Ingrediturque cavum demisso tramite ventrem.

95 Hîc stomachus vario lectis ex ordine fibris
 Undatim finuat sese, bolumque ciborum
 Undique complexus, sensim versatque movetque,
 Quo motu partes succis stillantibus offert.

Nam stomachi tunicas villosa tegmine cingunt

100 Multiplici rorem fundentes gurgite plexus,
 Quo valido veluti fermento imbuta liquefcit,
 Ac dulcem in Chymum * penitus dissolvitur ossa.
 Adde loci clausosque aditus, blandumque calo-
 rem,

Expansosque simul turgenti viscere flatus,

105 Queis solventis aquæ vis insita crescit, & omnes
 Succussæ penetrat massæ compressa meatus.

Sic clauso commissa globo quondam ossa Papinus
 Arida ferventi potuit dissolvere lymphâ.

Inde cibi moles admixtis mollior undis

110 Ostia carnosæ superat rugosa Pylori, **

Progrediturque amplo Duodeni excepta canali.

Hîc novus est labor: huc vicino ex hepate bilis

Confluit, innatus sapor, qui pinguia solvat

Corpora, qui lymphæque simul pinguisque liquo-
 ris

* Chymus Græcis qui idem sonat ac succus latinis, a Medicis dicitur pasta fluida in quamà ventriculo convertuntur alimenta, antequam omnino elaborata chy-

lum fundant.

** Pylorus appellatur orificium inferius ventriculi, per quod è stomacho egrediuntur alimenta, & in intestina propelluntur.

Discordes placido conjungat fœdere partes. 115
 Ille subactus aquâ pleno quam Pancreas alveo
 Devehit, interiùs mollitæ permeat offæ
 Particulas, miscetque simul, rursusque liquore
 Diluit admixto, lymphæque hostilia jungit
 Sulphura, candenti tenuis nitet inde colore, 120
 Nectareo chylus gustu, totumque benigno
 Flumine perfundit, distendens vasa, cruorem.
 Sulphura non aliter connectens Chymia lymphis
 Virginei succum novit producere lactis,
 Et doctâ naturam imitata est æmula dextrâ. 125

Cibi quan-
 titas nimia.

JAMQUE vides quantùm moles intrusa ciborum
 Magna, gravi fessum distendat pondere ventrem,
 Nec reparare queat benè mixtis partibus artus.
 Tensa nimis stomachi compages ecce labascit,
 Fibrarum tonus elanguet, contractile robur 130
 Deficit, & solito nequeunt jam munere fungi.
 Flexilis haud aliter nimio tracta impete ferri
 Lamina restitui nescit, violataque motus
 Non valet alternos assueto absolvere cursu.
 Hinc solidi vitium, liquidis simul altera labes 135
 Incutitur, magnam nequeunt dum solvere molem,
 Succorumque impar miscetur copia massæ.
 Illa diù, leviter fermento imbuta, moratur;
 Torpet iners cæco immotum sub viscere pondus,
 Sponte suâ turgens nativum concipit æstum, 140

- Putret, & informi vitiat putredine chylum.
Sæpe etiam incautè patulo commissa palato,
Integra præcipiti volvuntur frustra ciborum
Gutturè, non morfu, puroque subacta salivæ
145 Fonte; reluctantem nequeunt penetrare liquores,
Nec tantam stomachi vires dissolvere massam.
Inde labor ventris; cænosâ hinc crassior undâ
Exoritur chylus, tenui quem admittere ductu
Oscula venarum renuant, parjetibus hærens
150 Ipse viam sibi præcludit, sensimque macescit
Necquicquam effæto turgescens pondere corpus:
Aut si lactiferos tandem compressa meatus
Quantula pars chyli ingreditur, lentore cruorem
Inficit, & spissat puros admixta liquores.
155 Illi suspenso vasorum in flexibus hærent
Tramite, & in tenues repetitis ictibus acti
Anfractus, durâ obturant farragine vasa.
Quid tali referam numerosum ab origine morbum,
Pabulaque in sævi fontem conversa doloris.
160 Pars primùm patitur rea, delictumque feroci
Supplicio solvit; modò stringenti anxius horret
Pondere ventriculus, dubio mox vortice nutans
Vellitur, obscuratque atrâ caligine sensus.
Sic natura gravem vomituve repellere massam
165 Nititur, aut imum versus protrudere ventrem.
Tutior illa quidem via prima est, altera longè
Inferior; quod si neutrum successerit, hostis

Viribus occultis serpit , pigrâque sub alvo
Prælia molitur totos lethalia in artus.

Namque brevî crudo turgentia vasa cruore 170
Effætum stomacho , vapido de fonte , liquorem

Suppeditant ; novus hinc fomes , simul altera morbi
Causa , luesque luem haud intermisso excipit orbe.

Sic varias partes diversaque viscera lentis
Ictibus aggreditur morborum immensa caterva. 175

Aspice quot fixis intus radicibus hærent
Languores chronici , quantum imâ sede latentes

Ignoti serpunt , subito tandem impete torquent ,
Signaque certa sui præbent , cum nulla salutis

Spes manet , opprobrium Medicorum artisque fla- 180
gellum.

Membra thoro quatit infelix , iterumque reponit

Æger , & internis agitatus viscera flammis ,

Nocte diem gemitu quærit , longumque diei

Incusat spatium , sperans sub nocte quietem.

Nulla datur misero ; vitæ penetralia morbus 185

Pascitur , atque aucto perrumpens claustra furore ,

Infaustis infert justas pro crimine pœnas.

Hos parit ingluvies morbos , hæc sæva voluptas

Munera profundit , facili dum sobrius arte

Incolumem ducit constanti robore vitam. 190

N O N tamen ancipiti torquens formidine men-
tem ,

Pabula follicito scruteris pondere ; certa
Non circumscripto signatur limite virtus ;
Hic ultra citraque potest consistere rectum.

195 Quin & pro vario rerum discrimine , moles
Diffimilis sumenda cibi ; puerilia vexat
Corpora , & infantum teneros cibus opprimit
artus ,

Qui fortes juvenis nequeat nutrire lacertos ;
Quique viri valido vix firmat pectore robur ,

200 Languentes senii restinguet pondere vires.
Quid si diversum perpendis cuique vigorem ,
Num molli poterit contundere foemina ventre
Fercula , quæ facile duro convertit arator
Viscere ? Num tenui nutriret agrestia succo

205 Ilia messorum , siccosque laboribus artus ,
Quæ levior nimium infirmis valet esca tuendis
Corporibus , placidæ tranquilla per otia vitæ !
Hinc variæ fallunt leges ; tibi regula sola
Sit sensus ; nullo post cœnam membra graventur

210 Pondere , nec jaceant pigro defessa sopore ;
Non caput obtundat torpor , sed corpus amico
Nectare perfusum facile sua munia tractet ,
Nocte tibi Morpheus leviora papavera spargat ,
Quæ facili pulset conjux Tithonia dextrâ.

215 Sic nimiam nunquam premitur farragine venter ,
Nec tenui impastus sentit jejunia victu.

Cibi quan-
titas defi-
ciens.

AT meminisse horret quàm lamentabilis olim
 Sævierit truculenta fames , quæ lurida vultu ,
 Deformis macie , rugisque horrentia profert
 Tempora , ferales oculos & hiantia rictu 220
 Ora truci ; cultroque manus armata cruento ,
 Edocuit matres natorum corpora pasci.
 Sæpius at falsò prudens sapientia , cautos
 Dum docet angustis homines incedere rebus ,
 Austeram nimium duci systemate vitam 225
 Præscripsit , tristi illudens errore misellos.
 Quippe perennanti , quo vivunt corpora , motu ,
 Post varios cursus , indefessosque labores ,
 Sanguinis ac tenuis nervorum roris opima
 Pars exhausta fugit ; vitali hanc nectare chylus 230
 Reddit , & amissam fecundo munere supplet.
 At si lactiferi siccescit fontis origo ,
 Non jam nervosi reparantur damna liquoris ,
 Nec solito turgent sitientia vasa cruore.
 Hinc vigor antiquus vanescit , inania languent 235
 Viscera , & effœto marcescit robore corpus :
 Lampadis ut fulgor consumpto languet olivo ,
 Aridus aut æstu ficcato deficit alveo
 Amnis , arenoso volvens qui gurgite fluctus ,
 Fecundos sparsis ditabat roribus agros. 240
 Adde quod assiduo motu , internoque calore
 Sanguis & attritus nervorum succus , acorem
 Contrahat ,

Contrahat , affuso quem solus nectare chylus
 Demulcere queat (demulcent omnia quando
 245 Lactea) & accensas intus restinguere flammæ.

S E D quid ego hæc ? his nota fames quos turpis
 egestas

Arcet ab augusto Musarum limine longè :
 Hos nec Pierio tingens præcepta lepore
 Carmine dulcisono valeam recreare , nec ipsos
 250 Nascentes læto conspexit lumine Phæbus.
 At vos qui molli dices languetis in ostro
 Ferte manum miseris , laudando munera luxu
 In vestri similes pleno diffundite cornu ;
 Dona ego vestra canam , celebrans quæ pabula
 vobis

255 Conveniant , vel quæ fallant nocitura palatum.

OMNIA quæ lautas exornant fercula mensas
 Nectareo non sunt æquè turgentia succo ;
 Multa alimentorum succis compacta resistit
 Materies , solidas etenim pars altera fibras
 260 Constituit , levius pars sufficit altera gluten.
 Paucior hæc , stomachi longo tenuata labore ,
 Mutatâ in tenuem convertitur indole chylum ;
 Solaque vitali sustentat corpora succo ;
 Illa dapum dulci sensim fraudata liquore
 265 Pellitur , & ventri decedit inutile pondus.

Alimenta
 varia.

D

Inde vides epulis quantùm diversa potestas,
 Quàm variæ dotes : hæc, multi roris abundans,
 Plena redundanti perfundit Nectare vasa;
 Illa parum nutrit, paucò nam glutine turgens
 Magmatis effætam complectitur arida molem: 270
 Nunc levius gluten languenti mollia præbet
 Pabula ventriculo, facili quæ viscera nisu
 Assimilent; densâ nunc languida corpora lædit
 Compagè, hirsutis messoribus aptior, esca.
 Ordine sic duplici moles immensa ciborum 275
 Dividitur, varioque aggesta sub agmine certat.

Olera
herbæ.

& DUM nova progenies terris immissa parentum,
 Plurima terrigenis gremio natura paterno
 Pabula concessit, vitali turgida succo
 Pabula, funestam nondum vitiata per artem. 280
 Non ea barbaries sævo mortalia luxu
 Pectora fœdarat, sitienti ut viscera ferro
 Intima perfoderent animantum, interque cruorem
 Putrida stercoreo indagarent fercula tabo.
 Dulce olus, & redolens pomum, simplexque legu- 285
 men,
 Et quæ sponte suâ tellus fœcunda ferebat,
 Ornabant facili frugalia prandia cultu.
 Si quandoque cibus dulces animalia mensas
 Instruerent, pleno stillabant ubere lactis
 Flumina, & impresso surgebat caseus orbe. 290

Non injusta tamen partes natura novercæ
 Egerat, ille patrum longos produxit ad annos
 Tempora simplicior victus, tutamque salutem
 Præbuit, agresti sustentans munere vitam.

295   **A**st olerum non vis eadem, similisque potestas:
 Cuncta quidem impastis tantum leviora ministrant
 Pabula corporibus, sapido sed plurima gustu
 Sollicitant, dulci præstant nonnulla sapore.
 Mollibus hæc constant fibris, largamque solutâ

Olera dulcia & aquosa.

300   **C**ompage effundunt, stomachus quâ turgeat, undam.

Hanc sibi materiem, imbelli quicumque laborat
 Ventre, legat; tenuem molli cum Atriplice Betam,
 Lactucam, & dulcem Cinaram, Malvamque virentem.

Nec minùs illa juvant, quos fervida viscera torquent,

305   **E**t ficas blando demulcent phlegmate fibras.
 At si colluvie stomachus turgescit aquosâ,
 Si flatus strepit internus, si mollior alvus;
 Cruda nocent olera, internum ferventibus undis
 Aera depellant flammæ, crudumque liquorem.

310   **S**UAVIUS illud olus, gratum quod spirat odorem,

Olera acris & aromatica.

Et lætas valido titillat aromate fauces.

Hoc fuge , nî iusto fibrarum robore pollens
 Ventriculus duros possit contundere caules ,
 Atque reluctantem succo dissolvere massam.
 Ista quidem tenerum sapidis firmare videntur 315
 Halitibus ventrem ; hæc virtus fugitiva repentè
 Labitur , & nimio sub pondere viscera languent.
 Præterea internus stimulat si pectora fervor ,
 Acria sollicitâ fugias formidine , corpus
 Nî torrere velis , & flammis addere flammæ. 320

Segetes &
 Gramina.

ALTERA, post herbas , segetum genus omne ministrat

Pabula , frumenti decerpere semina gaudet
 Alituum numerosa cohors , depascitur herbam
 Cum toto pecudum grege bos immensus , & ipsos
 Non dedignatur ficcato gramine caules 325
 Belligero sonipes spirans è pectore flammam.
 At fata terrigenis , melioraque pabula præbet ,
 Triticeas messes , & puro turgida succo
 Semina , sed duro varioque paranda labore ,
 Prætendens dextrâ sacrum Ceres alma ligonem. 330
 Hæc mollita manu , dulcique subacta liquore ,
 Ambrosio recreant mortalia corpora pastu,
 Nectareos jactent potus , sua pabula , Divi ,
 Tritica sint hominum ; hæc blando ditissima lacte
 Virginis imbelles artus , juvenumque virûmque 335
 Viscera sustentant , hæc parvo mollior ætas

Ventre domat , stomachoque terit tremebunda se-
nectus.

Ipsa tamen spisso , quo pollent , glutine ventrem
Tritica distendunt , gluten commixta resolvit

340 Parvula fermenti moles , ignisque subactum
Corporis assimilât succis , subtilior exit
Chylus , & optato perfundit vasa liquore :
Panis adest ; panem Galli celebrate canentes ,
(Flava Ceres nam vos cælo despectat ab alto ,)

345 Arte salutiferâ factum , mollique subactum
Undarum latice , & flammâ fervente recoctum.
Molliter hunc subigunt dentes , penetratque saliva ,
Hunc & ventriculus conceptum amplectitur , alvus
Demittit facilis ; sine te jam nulla palato

350 Esca placet , solus tu cætera fercula supples.
Hinc ubi curvantur sub plenis horrea aristis ,
Fortibus & paleas jam contudere lacertis
Messores , cantum instaurant , mollesque choræas ;
Et Cererem mutuis celebrant concentibus almam.

355 Pauperiem non rura timent : tum flumina læta
Mille rotas versant , strepituque immurmurat unda.
En molitor niveo capitis se jactat honore
Impiger , absolvitque rotâ fervente farinam.
Illa per æquoreas latè devecta carinas

360 Navigat , & gemino instaurat commercia mundo ,
Ac tandem agricolæ sua præmia certa rependit.
Furfur sit canibus , sit pullis mollibus esca ,

Candidus at panis , mollique filigine factus
 Hic fervetur heris ; inopi ne crassa recuses
 Farra , quibus ferat ille suo solatia ventri.
 Nam neglectus inops ultoribus irrita Divis
 Nunquam vota tulit , vel si malè suaserit ipsum
 Dira fames , poterit teneras rescindere messes ,
 Perniciemque fatis ferre , aut incendia aristis.

365

CRASSIOR at compacta gravi cum melle pla- 370
 centa ,

Pastave mucosâ constans pinguedine , duro
 Pondere ventriculum lassant , quod viscera nullo
 Robore , non motu possint dissolvere succi.
 Obstat adeps , densâ pinguedine nexa farina
 Constituit firmo spissatam glutine molem.

375

Nuces &
 amygdalæ.

Non aliter pinguesque nuces , & amygdala dulcis ,
 Et quotquot fundunt oleosum pressa liquorem
 Semina , debilitant stomachum , vis irrita cedit
 Ventris , & incassum repetitis ictibus acta
 In tenuem nunquam laticem resoluta liquefcunt ,
 At , veluti saxum , mutari nescia perstant.
 Frigore sic primo volitans peregrina Coturnix
 Pinguia per sylvas visci decerpere gaudet
 Semina ; massa tenax manet indigesta , tenellis
 Visceribus volucris defixa , atque integra ventre
 Redditur , & nemorum variis sic insita ramis ,
 Annosas quercus alienis frondibus ornat.

380

385

Hæc fugiat prudens stomachi quicumque vigorem
 Intactum fervare cupit, non tormina ventris
 390 Sentiet, & crebram senio veniente salivam.

PROXIMA nunc veniant filiquosa legumina, Legumina.

Pisum

Ventosæque Fabæ species, durusque Phaselus,
 Et Cicer, & tenui firmatæ cortice Lentæ.
 Aspicias hæc quantùm, sicco servata recessu,
 395 Cornua duritie referant? num mollia firmam
 Viscera compagem blando mollire liquore,
 Num duram poterunt villis subvertere molem?
 Adde quod aerio tumeant hæc semina flatu.
 Hic velut angustis parvâ sub mole coactus
 400 Compedibus, simul ac data porta, erumpere præ-
 ceps
 Nititur, in magnam tentans se expandere massam.
 Hæc vacuo quondam voluit submittere vitro
 Semina naturæ doctus scrutator, at ingens
 Aeris erupit flatus, qui semina mole
 405 Immensum superans, simul & sua vincla resolvens,
 Plurima distento compleret vitra vapore.
 Aeris illa quidem subiecto pellitur igne
 Copia, & ardenti mollescunt semina lymphâ;
 Non tamen omnis abit flatus, sed plurimus aer
 410 Interius remanet, stomachi qui frangere vires
 Possit, & extenso crepitum compellere ventre.

Div

Præterea affuso spiffescit magmate sanguis
 Viscidus, & durâ obturat farragine vasa.
 Pifa terat Lentemque agresti viscere messor,
 Et qui Pythagoræ dementia dogmata servans, 415
 Mutato lacerare timet sub corpore patrem.
 Te penes imperium terræ, tua jura capeffas,
 Nec ftulto abjicias naturæ dona timore.

Fructus.

J A M fructus varios, & deducunt ramos
 Pondere poma suo, nunc instrumenta salutis, 420
 Nunc nocitura parum cautis, comprehendere verfu
 Quis poterit? frustra vires mihi Phæbus & artem
 Addit, & aspirans spondet Pomona favorem;
 Tam varium ftat cuique decus, tot nomina rerum,
 Tam variæ species, diverfaque gratia cultûs, 425
 Plurimaque & multum inter fe discreta, facultas!
 Ferrea vox fuerit, fuerit mihi pectus ahenum,
 Deficient tam multiplici defeffa labore.
 Aspice quàm vario florum lætetur honore
 Hortus, ubi primùm fe fe ver extulit almus. 430
 Illinc purpureos oftentat Perfica flores,
 Candida ferta Pyrus jactat, rubeoque colore
 Inficit alborem Malus, redimita corollis
 Luxurians Cerafus tollit fe vertice ad auras.
 Aft ubi difcuffo fructus jam flore tumefcit, 435
 Omnia mutantur, formæ, decus, atque colores.
 Prima ubi jam torret fitientes Sirius agros,

Nata levare sitim, Cerasus lymphâ inficit ora
Dulcior, & bilis tenui sapone meatus

440 Prompta aperit; nascuntur humi redolentia Fraga,
Tùm Ribes ipse acidus, comitem cui missus ab Idâ
Se Rubus adjungit, recreant humore benigno
Guttura sicca siti, & compescunt sanguinis æstus:
At stomachum quandoque gravant, & sæpe sub ipso

445 Intumuerè, atque in pungens vertuntur acetum.

At reliqui nucleos qui subtus cortice gestant,
Tardiùs æstivi apparent sub tempora signi.

Si multo humectant sitientùm guttura succo,
Hos poteris sanis adscribere fructibus, & qui

450 Ferventes intus possunt lenire calores;

Sed si mucosâ fibræ compage resistunt,

Hos fuge, fallaci licet insidientur odore.

Sic Malum Armeniæ nocuit, sic cerea Pruna

Cum traxere moras, in ventre ciere saburram,

455 Et pravas possunt corrupta accendere febres.

At ne dira fames puerili incensa furore

Cogat, ut invitos fructus, nec ab arbore lassos

Decerpas, dentes succo vitiabit acerbo

Immaturus amor, tum tormina ventre sub imo

460 Accerses, vix per solitos laxanda meatus.

Adde quod à multis solvatur fructibus alvus,

Et cultu assiduo dediscant jura nocendi;

Talis Melopepo est, qui si sylvestris in arvis

Nascitur, hic ventrem magno cum murmure solvit.

Sed nobis fructus pleno dat copia cornu ; 465
Pomifer Autumnus cum jam caput extulit , & jam
Libra dies longis breviores noctibus æquat.
Tum variæque Pyri species , & plurima Mali
Sunt genera : hæc molli perfundunt ora liquore ;
His tu fide ; gravant stomachum quæ dura resis- 470
tunt ;

At saltem in longas hyemes servantur , & arte
Vinorum in formam à miseris mutantur , at ipsi
Lætantes falso exornant convivia Baccho ,
Spumantique hilares succo sua pocula complent.
Sed quâ pampineos extollam laude racemos ? 475
Illis concretus potuit cruor ipse resolvi ,
Illis crassa nimis bilis , resinosaque , rursus
Et fluida evasit , solitosque subire meatus
Docta fuit , lymphæque novus nitor additur ipsi.
At sæpe ardentis sumpserunt crimina vini. 480
Clausus namque calor fermenti jura capeffit ,
Et ventris tunicas attollit flatibus uva
Dentibus expressa , & stomachi conclusa sub alveo ;
Quin & sæpe caput percussit , & ebria verba ,
Dum musto intumuit venter , stupuere loquentem , 485
Victaque vinoso solventem membra sopore.
At bilis succi mucro resoluta potenti
Irruit in tractus varios , atque impete magno
Fertur ad extremum , retineri nescia , ventrem ,
Sanguineusque oritur , mordax , fallensque tenesmus. 490

Ergo bonis uti docuit natura , nec unquam
 Mortali licuit concesso munere abuti.
 Nunc diversa tuo præstant animalia ventri
 Fercula ; carpe , sed hæc inter sanum elige pastum.

- 495 DUM tener ingreditur vitam sine viribus infans , Lac.
 Matris nectareo turgescunt ubera lacte ,
 Primaque sufficiunt maternæ pascua mammæ.
 Hic cibus , hâc nulla est pueri magis apta tenellis
 Potio visceribus , stomacho nec dulcior esca.
- 500 Scilicet immenso versanda alimenta labore
 Ut dulcem lactis possint acquirere formam ,
 Lactea jam infanti dantur , partimque parata,
 Quem pueri mollis nescit perferre laborem
 Ventriculus , mater robusto viscere complet.
- 505 Nec levis ille cibus ; pars est purissima chyli
 Lac , alimentorum electo compacta cremore ,
 Et quæ continuo flexu , cursuque subacta
 Multiplici , stomachum non possit mole gravare.
 Hæ tibi sint epulæ , longo cui languida morbo
- 510 Viscera , & amisso velut infans robore corpus.
 En redit oris honos , non jam pallore gravatur
 Exanguis facies , sicco non ossa tumescunt
 Vultu , instauratâ pellis pinguedine splendet.
 Nec lactis species ægris datur unica , dulcem
- 515 Omnia distento fundunt animantia rorem
 Ubere ; nunc levius pleno lac ubere præbet

Species lac-
 tis.

Fortis Equa , Arcadiumque pecus , saliensque Capella ,

Fæcundis gravius nunc mammis Vacca profundit.

At non ulla datur species , quæ reddere vires

Possit , & antiquum meliùs reparare vigorem.

520

Quam quod fœmineo fuges ex ubere , turget

Nectare materies nostrisque simillima succis.

Caseus &
Butyrum.

PRÆTEREA mensis jucunda cibaria præstant

Lactiferi fontes , butyrum , gratulusque sapore

Caseolus , certo quem selige tempore pressum ,

525

Ne fortassè recens viscoso glutine vasa

Impleat , at fœtore tamen non rancidus acri

Naribus ingratum inter coenam exhalet odorem.

Quippe vetus sale mordaci turgescit , & acrem

Sanguineo latici latè diffundit amurcam.

530

At butyrum novitas semper commendat , odorque

Nullus , & ingrati dulcedo nescia gustûs.

Ova.

NEC minùs infirmis stomachis leve congruit

ovum ,

Molle , recens ovum , rapido non igne coactum ,

Quod longo hæud referat siccatum tempore cornu

535

Duritie , at contra ferventi mollius undâ.

Mollia mucosâ nimirum albumina pollent

Parte , serum illa refert purum , lymphamque cruo-

ris ,

Quâ corpus constat mortale, aliturque, vigetque,
 540 Quâ solâ primæ formantur stamina fibræ.
 Ecquis ventriculo superest labor? Ecquis anhelis
 Visceribus? Similis simili miscenda cruori
 Materies longo datur attenuata labore.
 Crassior at facilis concluditur esca vitello,
 545 Esca salutifero restaurans sulphure partes.
 Sic primò nondum exclusis albumina pullis
 Alma parens natura dedit, graviora Vitellus
 Pabula suppeditat, cum jam expelluntur ad oras.

NUNC si quæsieris multo ditissima succo

Animalia;

550 Fercula, succosas tibi dant animantia carnes,
 Jusculaque, at multo ventris subigenda labore.
 Attamen hæc inter constant compagine carnes
 Dissimili, tenerâ fibrarum albedine præstant
 Pullus, Gallo-pavo, & qui puro semine tantùm

Gallinacea;

555 Vescuntur Volucres; præstant qui gramina carpunt
 Quadrupedes, Ovis & Vitulus, juvenisque Capella,
 Grexque Boum dapibus semper celebrandus opi-
 mis.

Quadrupes
des.

Scilicet herbofo quæ vivunt gramine, dulcem
 Herbarumque gravem succis animalia chylum
 560 Suppeditant, non falsum aut tetris partibus acrem.
 Dulcior hinc lymphæ crasis, molesque liquorum
 Firmior est, nec quæ facilè sua vincula rumpat.
 Namque indefesso motu, cursuque perenni

Sanguis & humores unâ quatiuntur , acorem
 Quassa trahunt , stimulo sensim crescente solutis 565
 Partibus , in tabum penitus cruor effluit omnis.
 Præpedit hoc chylus ; salium nudata retundit
 Spicula , jucundâ humores dulcedine mulcet ,
 Confociatque novo disjunctas fœdere partes.
 At si acri pungit mordax falsedine chylus , 570
 Quî poterit falsos succo mulcere liquores ?
 Hinc capit augmentum labes , dum subditur igni
 Flamma , gravesque putri surgent ab origine morbi.

Feræ &
 animalia syl-
 vestria,

TALEM nigranti succum sylvestria fundunt
 Carne , Lepus , setosus Aper , fugitivaque Dama 575
 Et quæcumque colit sylvarum bellua saltus ;
 At ne tange feras , sibi quæ per funera victum
 Venatu assiduo quærunt , atque ore cruento
 Infidias semper tenero meditantur ovili.
 His sapor horrendus , tetrâque putredine fœtens 580
 Subvertit stomachumque & succos inquinat omnes.
 Aut jaceant inhumata , aut valvis fixa minentur
 Furibus excidium confossa cadavera telis.
 His & junge Aquilas , & rostro Vultura adunco ,
 Qui virgulta metu , sylvas horrore silenti 585
 Implet , & infestum nigris serpentibus Ibim ,
 Aut Procnem rostro carpentem insecta voraci.
 Præterea , cursu nimiùm ficcata , ferarum
 Corpora constrictâ fibræ compage resistunt ,

- 590 Indomitoque gravant defessum pondere ventrem.
 Illa quidem, sale mordaci turgentia, gustum
 Fercula sollicitant stimulo; arridentque palato;
 Attamen hæc fugiat prudens, qui falsa cruoris
 Humorūque gerit calidis primordia venis.
- 595 Nam velut angustos cribri transmissa meatus
 Materies lapsu magis attenuata frequenti
 Fertur, & attritu vanescit pulvis in auras;
 Sic dum per venas animantū, atque intima tran-
 sit
- Viscera, & ex uno penetrat nutritius humor
- 600 Corpore diversum corpus, magis ac magis exit
 Degener, & simili corrumpit acredine succos.

COLLIGIS hinc cur tam facilè genus omne na- Pisces.
 tantum

- Putreat, & falso perfundat sanguine venas.
 Nempe vorax piscis quidquid natat æquore magno,
- 605 Stercora, foetenti dilapsa cadavera tabo,
 Agminaque insectorum obscæno gutture sorbet:
 Nec similis simili parcit, certamina tentant
 Faucibus, alter & alterius sic corpore Piscis
 Vivus inest, donec victoris ventre lique scat.
- 610 Attamen has inter species, tot millia gentis
 Squammigeræ, vasto quæ flumina, quæ mare fun-
 dunt
- Gurgite, suppeditant varii tibi plurima Pisces

Fercula, quæ succo possunt recreare salubri.

*Pisces flu-
viatiles.*

Accipe quem celeri decurrens tramite Piscem

Flumen alit, dulcisque impulsu verberat undæ. 615

Gratior hic falso non afficit ora sapore,

Huic & firma caro est; placidâ dum immobilis
undâ,

Obscenoque lacûs torpens in gurgite piscis,

Pinguior ingrato offendit nidore palatum,

Viscosâque gravat mollitus viscera carne. 620

Nam lentâ genus æquoreum pinguedine pollet,

Quæ stomacho nimum laxâ compage resistit,

Nec nisi difficili tenuatur spissa labore.

Illam longa quies, cœnosæque unda paludis

Auget, at infringit motus, subigitque strepenti 625

Murmure propulsans illimem flumen arenam.

Tales, cæruleâ vestitus arundine, Pisces

Divite profundit lympharum Sequana fonte,

Sequana qui tumido regales vortice ripas

Alluit, augustamque subit circumflus urbem. 630

Jamque salit grandis fœcundâ Lucius urnâ,

Carpio, Tinca, Brama, & jucundo Perca sapore

Inclyta, purpureisque cutem Trutta oblita guttis.

*Pisces ma-
rini.*

Præterea vario diversos agmine Pisces

Pontus alit: leviozem hos inter felige Gadum, 635

Osmerum, Soleam, Scombrum, tenuemque Pla-
tessam,

Quæ dulcem facilè fundant per viscera succum.

Ille

Ille quidem gracilis cibus est, nec vasa cruoris
Flumine distendunt, tenuissima pabula, Pisces;

640 At si non pingui densantur glutine fibræ,
Nec sale turgescunt carnes, tunc fercula præstant
Quæ recreent ægros languentis corporis artus.

DISSIMILEM sane chylum, densâque saburrâ
Infestum fundunt siccæ fuligine carnes,

Carnes fu-
mo exsicca-
tæ.

645 Effœti illecebræ ventris, queis tentat inertem
Fraus scelerata famem tacito stimulare veneno.
Nam penetrat fibras turgens sale fumus, & acri
Inficit exsiccas calidas falsedine partes:
Fit gravior Perna, & fœdo compacta vapore,
650 Pondere nunc lapidem, vel duris stupea fibris
Fila refert, stomachi nullo subigenda labore.
Militis hæc duri, hæc validi sint pabula ventris;
At fugiat similes epulas, obscœna tomacla,
Harengum, Pernam, indurataque fercula fumo,
655 Quicumque incolumem salvo vult viscere vitam
Ducere, nec luxu properata accersere tentans
Fata, reformidat senio veniente dolores.

AT non, crede, fat est pastum elegisse salubrem; Condimen-
Conditura tibi superest: nam corpora sæpe ta.

660 Sic pulmenta gravant, & sic mutantur ab arte
Fercula, ut intinctu jam fiant noxia pravo
Pabula, quæ sano fierent embammate sana.

Aurea non aliter pretioso pondere dives
Pyxis, & Eois fulgens onerata lapillis,
Si digito sit sculpta rudi, indoctoque labore 665
Ridiculas referat formas, atque ordine nullo
Undique scintillet multis incondita gemmis,
Despectu contempta jacet; dum terrea pyxis,
Quæ gerit insigni depictas arte figuras,
Quales Gallorum profert industria formas, 670
Sæpius ingenti contra mutabitur auro.
At multi censetur opus, si fœdere certo
Materies ac forma placent; sic mutua sanum
Materiæ ac formæ præstat concordia pactum.
Plurima nunc fingit ventris vesana libido 675
Condimenta, dapum quæis immutare saporem
Possit, & antiquum ex epulis expellere gustum.
Non simplex natura placet, plebeia videntur
Fercula, nativum gustu redolentia succum.
Jamque ab Hydaspæis quæruntur aromata terris, 680
Acre Piper, Casia, & fauces Nux indica torrens,
Quæ plenum stimulis ventrem fallacibus urgent.
Hinc mentita fames; nimio se pondere torquet
Ventriculus, magnâque cibi farragine languet.
Adde quod inde calor fusus per viscera, totum 685
Excruciet corpus, fibras dum acredine pungunt
Condimenta; siti flagrant præcordia, motus
Sanguinis hinc nimium crescit, tostisque liquorum
Particulis, violento exsurgunt agmine febres,

690 Et quot ab ignitâ nascuntur origine morbi.
 Has fuge fallaces epulas , jucunda venena ,
 Nec tibi Sinenſi fragrent nidore culinæ.
 Non dedit has natura dapes , hæc pharmaca tantùm
 Eſſe jubet ; ſi quis nullo ordine pharmaca demens
 695 Quotidie ingereret , ſanâ ratione carentem
 Dixeriſ , Anticyræ triſti medicamine dignum.
 Talia ſed medici juffu præſcripta ſalubri
 Languentes recreant vires , truculenta calore
 Tormina diſcutiunt ventris , mucosaque poſſunt
 700 Atterere , & tumidos ſtomachi depellere flatus.

Non Salis eſt eadem virtus , nec tanta malorum   Sal.
 Agmina depromit, modo non, Sale turgida multo,
 Fercula pungenti ſtimulent falſedine fauces.
 Quin Sal vaſorum lymphæque coagula ſolvit,
 705 Sanguineumque ſubit laticem , mixtuſque cruoris
 Partibus , iſtantis tabum putredinis arcet.
 Nonne vides ut falſa caro putredinis expers
 Sæpe diu maneat , dum ſtringit compede certo
 Sal fibras , liquidifque etiam nova vincula neſcit,
 710 Queis non concipiant putres , ſibi dedita , motus.
 Hinc ubi dira famas , & rerum triſtis egeſtas
 Cogit in obſeſſis incluſos urbibus , omni
 Seſe orbare ſale , en languens ad pabula miles
 Corripitur morbo , atque brevî contagia ſerpunt
 715 Putrida , feralique magis lethalia bello.

Adde quod & stomachum & leni sal viscera punctu
Excitet, unde sibi facilè data pabula solvant.

Mira loquor, sed vera tamen: non sæva Nephritis

Renibus ægrorum infixo generata lapillo,

Dura nec occulti vesicam tormina faxi

720

Punctibus afficient, sale si tua fercula prudens

Inspergas modico; nam sal primordia faxi,

Tartareæ fœtum molis, mucosa resolvit.

At sal illud idem nullo moderamine sumptum

Quantis aggreditur mortalia corpora damnis!

725

Jam gravis immundâ sanguis falsedine acorem

Per vasa infundit, fervet serum undique, & acri

Torquet pruritu, scabies prurigoque pellem

Deturpant, fœdâque cutis porrigine squallet.

At calor interea sale turgida viscera vexat

730

Fervidus, & siccas torrent incendia fauces.

Fomite sic falso nova morborum agmina surgunt.

Horum quanta cohors oritur, dum pabula tentant

Optima mortales mixtis corrumpere succis!

Salgama quid referam? Calidæ quid sacchara bilis

735

Materiem, Fungosque graves, urensque Sinapi

Effœti stimulum ventris, quod sana coarctet

Viscera & ardenti pessumdet labe liquores?

At spumante vocat fessum cratere poetam

Bacchus, & Aonio stillantia nectare præbet

740

Pocula; nunc satis est, jussis cedamus lacchi.

Finis Libri secundi.

LIBER TERTIUS.

DE POTU.

NAYADES , & rurum præsentia numina Fontes ,
 Teque , pater Neptune , canam , qui numine sacro
 Undique diffusus , terras , mare & aera complex.
 Te sine nec Phœbo conceditur ulla potestas ,
 5 Nec fundent horti flores , nec mitior uvas
 Bacchus alet , Ceres ipsa suas tibi subdit aristas.
 Scilicet & vernam fœcundis imbribus auram
 In gremium terræ infundis ; sitientia prata ,
 Cum fervet Canis æstivus , tu rore benigno
 10 Humectas ; gelidis arentes flatibus herbas
 Tu nive solaris fœvæ per frigora brumæ.
 Nec tua , Bacche pater , contemni munera credas ;
 Munera morosas risu solventia frontes ,
 Et malè vesano quondam despecta Lycurgo ,
 15 Si tua miscuerim Phœbæo pocula fonti ,
 Castaliusque liquor ferventes temperet uvas.
 Sic mihi , dum titubans per devia culmina Pindi
 Conscendo , tua vis non ebria membra resolvat.
 Et servem sanam sano sub corpore mentem.

Non fatis est epulas dente attrivisse voraci, 20
 Ipsa fitim vocat esca, ardent jam guttura, & oris
 Siccior abductâ fervet falsedo salivâ,
 Nî mixti latices solvant data pabula succis,
 Ut fermenta suas possint expromere vires.
 Namque ingesta sibi, solo non fercula motu 25
 Dissolvit stomachus, certo subigenda liquore
 Pabula sunt sensim, & miscenda fluentibus undis.
 Sic tenuis fluido stillans de gurgite chylus
 Ostia vasorum pervadet parvula, fluxu
 Decurret facili, & variis non nexibus hærens, 30
 Vitali vegetum diffundet fomite robur.
 At si deficiat solventis certa liquoris
 Copia, substractoque arescant viscera potu,
 Incassum dapibus tentas revocare vigorem;
 Non alimenta juvant, dulcisque fit irrita chyli 35
 Materies, sed fixa manet, vasisque cohærens.
 Nempe dapum falsis cumulatur partibus, acri
 Sulphure turgescit chylus, nisi diluit unda,
 Mordacesque salis stimulos affusa retundit.
 Acrior inde gravi distendet vasa saburrâ, 40
 Acrior & punctu torquebit viscera sanguis.
 Nec fatis est; chylus subductâ spissior undâ
 Vasorum nequit exiguos penetrare recessus,
 Aut si vasa subit, tenui citò parjete rupto,
 Mordax subjectas partes corrodit acore. 45
 Inde vides longo nascantur ut agmine morbi,

Potus de-
 ficiens.

Visceribus pereant vires, sensimque macescat
Corpus, & arenti languescant ilia tabe.

Inde simul spisso turgescunt sanguine plexus,

50 Fit tumor, infarctus, schirrus, cancerque cruentus,

Quæ mala solventi poteras avertere potu.

NON tamen immodico lympharum flumine ventrem

Potus nimius.

Submergas, nimio sunt & sua damna liquori.

Sæpius ille quidem vesicæ pulsus hiatu

55 Abripitur, pellisve subit, per vasa, meatus;

At stomachi tanto undarum torrente soluta

Compages admissa nequit contundere motu

Pabula; degener hinc & lymphâ chylus aquosâ

Turgidus, amissas affuso nectare vires

60 Reddere vix poterit, languent sine robore membra.

Ipsam etiam, poenas referens pro crimine ventris,

Pressum pectus anhelans urget pondus aquarum.

Parva quidem hæc, modo non persæpe nociva darentur

Pocula; sed quales potus, quàm tetra venena

65 Fingit, & ardenti bibit haustu cæca libido?

SOLE fitim primis olim mortalibus unda

Aqua.

Sedabat, puro pellucens unda nitore.

E iv

Hæc homini ; hæc eadem cunctis animantibus una
Potio concessa est , nullo quærenda labore.

Sana equidem , nam quæ citiùs subigenda resolvit 70

Pabula , quæ tenuem magis hauſtu ſuggerit undam
Chylifero fonti , ut ſtomacho jam ritè ſubactus ,
Nectareus , dulcis , leviorque per omnia ſerpat
Vaſa , cibum fundens ſitientibus undique membris.

Hinc procul inſanâ quiſquis formidine captus 75
Epotâ metuit vires reſtinguere lymphâ.

Aſpice quàm niſido vultu , quo robore pollet
Potor aquæ , ventris manet huic vigor inconcuſſus ,
Firma valetudo , cæcique pathematis expers
Integra mens humorum æquatos arguit orbes. 80

Nam citiùs ſolvuntur aquâ data pabula , chylus
Purior exoritur : vegeto ſic fomite vita
Incolumis ſuperat grandævo ſæcula curſu.

ATTAMEN haud poterit tantas expromere vires
Omnis aquæ potus : cur non variaret aquarum 85
Diſſimilis Natura ? Sibi non omnia conſtant.
Pura quidem , ſimplex , eadem ſibi conſtat aqua-
rum

Materies , at quot ſœdatur partibus unda ,
Quot gerit illa ſinu ſordes , quàm multa recondit
Corpora ! Nunc duri vehit aſpera ſemina faxi , 90
Pura tamen viſu , nec triſti ingrata ſapore ,
Sed ſenſim cruſtis obducit dura canales ,

- Ad fundum tenuem tacitè dimittit arenam,
Non sal dissolvit, lentè calefacta legumen
95 Vix coquit; hanc fugiat, stomachi quicumque
vigorem
Incolumem fervare cupit, truculentaque ventris
Tormina concreto metuit sentire lapillo.
Nunc pingui gravis unda luto, tetroque sapore
Fœtida, cœnosâ subvertit viscera fæce,
100 Et purum immundâ vitiat putredine chylum.
Noxia quid memorem lymphis commixta metalla?
Quid putres ligni moles; resolutaque tabo
Gramina, queis nitor undarum corrumpitur? Ur-
nam
Projicit indignans fontis Deus, anxia ripas
105 Deferit antiquos Nympharum turba penates.
Sæpe quidem salibus fœtam varioque metallo
Terrigenis undam dextrâ Medicina salubri
Fundit, & abstergens epotis viscera lymphis,
Fontanas fausto fociat sibi fœdere Nymphas:
110 Frigida Baiarum jactavit balnea, thermas
Et vario Latium claros medicamine fontes;
Talia nec Natura invidit munera Gallis.
At quis, turgentem Arsenico Cuprovè, liquorem
Sobrius auderet tranquillo sumere vultu?
115 Quin & Apollineis celebres afflatibus undæ
Sulphureo imbutæ ferro, salibusque potentes,
Sæpius incolumi cumulatæ in corpore, vires

Depromunt nocuas , fit pro medicamine virus:
 Integra numquid egent medicato viscera potu ?

Num fontis stimulos possunt perferre salini ?

120

Pura decent sanum corpus , purissima captet
 Pocula , qui sanus longam vult ducere vitam.

Aqua opti-
 ma.

Inde tibi sincero arrideat unda nitore ,

Quæ , non halitibus nares , non ora sapore ,

Torqueat , at dulci titillet guttura sensu.

125

Hæc citò suppositis ferveſcat ab ignibus unda ,

Reddaturque citò antiquæ tepefacta quieti :

Hæc non vasa luto obducat , non smegma resolvat

Difficile , celerique legumina concoquat æſtu.

Talis erit fluvii ſinuoso vortice rapta ,

130

Aut fontis ſaliens puro de gurgite , quam ſol

Proſpiciat radiis , curſu tenuata perenni :

Talem ſelici diffundit Sequana curſu ;

Illa ſalutifero recreat Pariſina liquore

Pectora , ſubtili depromit acumina mentis

135

Nectare , pura velut Phœbææ Aganippidos unda.

Hinc tantùm ſtudio , variisſque Lutetia floret

Artibus , inde ſinu tantos fovet alma Poetas.

Vinum.

TANTA quidem ſoli tentant adſcribere Baccho

Munera , qui dulci gaudent libare Lyæo ;

140

Non ea laus Bacchi , Baccho manet altera laudum

Copia , nec fieret mentito major honore.

Hic varios carpiſit gravidâ de vite racemos

Primus , & expreffo diffundens flumina fructu ,
145 Terrigenum Ambrofio recreavit pectora potu.
Fervidus ille liquor subtili sulphure turget ,
Visceraque ardenti languentia roborat aurâ :
Tartareos fimul ille fales , lymphâque folutos
Diffundit per vafa cibos ; fic corpora partim
150 Vinum alit , & partim peregrino robore firmat.
Tu cui nativo languescit robore venter ,
Aut cui sæpe gravi franguntur membra labore ,
Oblato non parce mero , opportunaque Bacchi
Munera non sperne , at lymphâ restingue Lyæi
155 Sulphureos ignes , fit pro medicamine vinum.
Illud in internos penetrans levitate recessus ,
Sanguineam subiget commixto sulphure molem ,
Firmabitque tonum fibris , motuque citato
Nervosum eliciet quassato e sanguine rorem.
160 Inde vigor toto firmatur corpore , robur
Additur , expansoque tument inflata cruore
Vasa , nec assuetæ indulget mens ipsa quieti.

HÆ dotes , hæc sunt parci genuina Lyæi
Munera , dum contra tetro furit agmine Bacchus ,
165 Quem ratio non iusta regit , sed sola voluptas.
At quî consilium possêt , rationis & almæ
Infita iussa sequi , immodico qui flumine vini
Cælestem infamis gaudet submergere mentem.
Hic meritas sceleris pœnas luat , horrida ventris

Tormina, dum vino duratur massa ciborum, 170
 Sentiat; hic, cerebri distentis sanguine vasis,
 Insolitos æstus toleret, capitique prematur
 Pondere; jam titubans balbas trahat ore loquelas.
 Nec satis est, veniet tempus quo tarda podagra
 Vexabit rigidos sævis cruciatibus artus, 175
 Et saxo miserum lacerabitur inguen acuto:
 Hos secum ducit comites incauta voluptas.
 At sapiens, numquam justî de limite certo
 Devius, oblato mentis depellere gaudet
 Tristitiam quandoque mero, tunc lætus amicis 180
 Hospitibus, risus inter sinceraque mensæ
 Gaudia, fumosi fundit carchesia vini.
 Ille siti primum calicem dicat, altera amicis
 Pocula, lætitiae nonnunquam tertia jungit,
 Quarta sed insanis prudens siccanda relinquit. 185
 Lex tamen haud eadem semper, non regula conf-
 tans:

Sunt quibus infirmo fervens in viscere sanguis
 Assiduo tentat nisu disrumpere vasa;
 Sunt qui siccatum spisso lentore cruorem
 Sæpius incurvo gemebundi poplite mœrent. 190
 Hi, nisi pertæsum est vitæ, cane pejus & angue
 Fallaces fugiant potus, nec tristia morbis,
 Ingluvie foedâ capti, fomenta ministrent.

Vina varia

AT veluti vultu & diverso discrepat ore

- 195 Copia tanta hominum , variis sic vina notantur
 Dotibus , hac illâve prout tellure feruntur.
 Illa gravi stomachum turgentia mole laceffunt ,
 Qualia fœcundis Aurelia fuggerit arvis ;
 Altera , subtili nimiùm ferventia parte ,
- 200 Turbatos pariunt agitati sanguinis æstus ;
 Illa levi stimulo , salibus percellere acutis
 Nata , brevî renes vesicæque ostia pulsant ;
 Hæc caput incendunt leviter , flammæque minan-
 tur ,
 Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis
- 205 Exoritur , celeri solvuntur membra tremore ;
 Rubra gravant stomachum , stringunt quæ nigra
 Garumnæ
 Flumine ad extremas adeunt fragrantia terras ;
 Candidiora levi puncturâ gaudia menti
 Ferre valent , tristesque procul depellere curas.
- 210 Quid fraudes memorem , & densis tumulanda tene- Vina fucata.
 bris
 Cauponum scelera , æthereo saturata liquore
 Pocula , vel terrâ , & plumbo polluta nocivo.
 Tales fucatos fugias dulcedine potus ,
 Ne tibi lethiferam fundant in viscera labem :
- 215 Sincerum sese vinum commendat amico
 Nectare , & immiti non pungit guttura gustu.
 Hoc tu felici , Burgundia , munere gaudes ,
 Tu solito recreas potu convivia , cedant
- Vinum Bur-
gundum.

Clara Chios , Lesbos , celebrataque Massica tellus.

Campa-
num.

At tibi se sociam jungit Campania , vino

220

Exhilarans tenui mensas festiva , secundum

Postulat illa locum , negat haud submittere fasces.

NUNC me defessum ingluvies hominumque li-
bido

Spiritus
vini.

Quo rapit ? Æthereo ferventes igne liquores

Ebrius attrito potator gutture sorbet ,

225

Necquicquam obtusum tentans stimulare palatum.

Non huic dulce sapit vinum , non munera Bacchi

Arrident , membris spargant qui incendia potus

Expetit , & læto demens bibit ore venenum.

Scilicet ille liquor totum per vasa cruorem

230

Densat , & exustis corrugat viscera fibris.

Tacta etenim diro riget arida fibra liquore ,

Statque immota , stupens ; tum duram versus in
offam

Hæret ad extremos frustra cruor ipse canales :

Vergitur in gypsum concreto corpore lymphæ.

235

Hinc stomachus languet pituitâ plenus inertis ,

Inde tremunt artus , torpet mens , lingua vacillat ,

Exundatque brevî , misceri nescius , humor.

Tum , macilenta trahens scabrosis pellibus ossa ,

Novit eheu nimum , quas horruit , ebrius undas. 240

Æthereos tantum potus , hæc pocula gustet

Qui sæva Arcturi sub sydere frigora sentit :

At tu, quem cœlo Phœbus propiore salutat,
 Ferventes acido potiùs compesce liquore
 245 Sanguinei laticis motus; expansa cruoris
 Massa calore tumet, succo quam stringit acerbo
 Hic liquor, & bilis tumefactos comprimit æstus.
 Non aliâ morbos e castris depulit arte
 Romanus miles; poto securus aceto
 250 Non æstum, hostilique magis metuenda catervâ
 Agmina morborum, calido sub sydere sensit.
 Inde valent acidi vires, sed pharmaca parcâ
 Danda manu; nimiâque acidum virtute noceret.
 Perversam hinc stomachi, constricto viscere, labem
 255 Quid referam, & sputum lacero pulmone cruen-
 tum?
 Dum liquor hic fibras repetito vellicat usu.
 Nec proprium hoc acidis, nimiâ quoque sacchara
 dosi
 Perturbant stomachum, & dulci lentore fatigant.

Liquores
acidi,

JAMQUE vides vario quantùm sua guttura potu
 260 Mortales stimulent; nil non versare sagaci
 Luxuries audet dextrâ, cerealia, fructus,
 Semina, radices, frondes & ligna revolvit;
 Quæque suos jactat potus, sua pocula tellus:
 Gallia Burgundum laticem, Normannia spissum
 265 Pomorum celebrat succum, quo sæpe gravatur
 Ventriculus, sed quo phthisicis imbellia fibris

Pomaceum.

Cervisia.

Pectora firmantur ; Batavorum faucibus una
 Cervisia arridet , Lenæaque munera spernunt.
 Ille , levi tenuis succo certoque subactus
 Igne , liquor , blando ferventem temperat æstus 270
 Flumine , & innocuo mollit præcordia potu ;
 At fuge ferventem Lupulo , crassâve liquorem
 Materiâ spissum , talis nam glutine lento
 Cervisia obtundit stomachum , tristisque sopore
 Offendit Lethæa caput. Sincera capeſſat 275
 Pocula , qui vegeto vult ducere corpore vitam.

DUM properans sequor incoëptum , tritoque via-
 rum

Tramite progredior , Bacchus vestigia retro
 Me revocare jubet , non hic Semeleius infans
 Mollior , infidensque cado , at Mavortius Indi 280
 Victor , pampineis redimitus bellica fertis
 Tempora , quem sequitur comitum metuenda ca-
 terva ,

Quemque triumphalis sublimem e vertice currûs
 Indomitas referunt fræno submittere tigres.
 Ille mihi Thæam , Cocolatam , & femina Coffæ 285
 Porrigit , ac cantare novo jubet Indica versu
 Munera. Quî possem jussis obſistere Bacchi ?
 Namque voluptatum blandâ dulcedine mentem
 Sollicitat , recreatque jocis , purumque leporem
 Instillans animis , nova fundere gaudia novit 290
 Nec

Dulcia nec fatis est nostrum sparsisse per orbem
 Munera ; jucundo guttur mulcentia sensu ,
 Pocula terrarum extremis asportat ab oris.
 Hinc nova laus Bacchi , totumque sacrata per or-
 bem

295 Victori Baccho clari monumenta trophæi ;
 Ecquis enim Indorum perfusus nectare , gratam
 Lenæo patri pateram libare recusat ?

ILLE feros armis quondam superaverat Indos ; Thæa
 Lætaque solemni devinctus tempora lauro ,
 300 Ardentes currum per terras victor agebat.
 Turba sequebatur satyrûm longo agmine , magnâ
 Evohe voce canens , multo fumosa Falerno.
 Ecce triumphalis marcet ficcata calore
 Laurus , & auratos deturpat marcida crines.
 305 Jamque levi currunt Satyri pede , currit asello
 Silenus titubante pater , viridantia ferta.
 Undique diffusi quærunt , queisnectere Baccho
 Tempora , & antiquam possint renovare coronam.
 Nulla âderat laurus , Phœbo propiora calenti
 310 Arva fugit , quondam amplexu perterrita Daphne :
 At similis lauro , folio conspersa virenti
 Altera sponte suâ Sileno se obtulit arbor.
 Carpit , & insolitâ Lenæum fronde coronat :
 Illa patris Bacchi tetigit vix tempora , vires
 315 Acquirat mutata novas. Hoc munere dives

Indica gens, non jam longinquis quærit ab oris
Pocula: vinorum gustu jucunda salubri
Supplet Thæa vices, & stillat amara vigorem.
Scilicet hæc ferro leviter folia ufta calenti
Succum acrem sudant, quo turgida, dulcior intus 320
Pars superest longo ferri tenuata calore.
Hæc totam facilè per aquam diffunditur, auras
Suppeditans infusa, quibus medicata salubrem
Sufficiunt potum languenti pocula ventri.
Ecce, gravi torpens fera tormina venter ab escâ 325
Sentiat, hesternave dapum sub mole gravetur,
Suavis abundanti stagnantem Thæa saburram
Solvetaquâ, & stimulo stomachum firmabit amaro.
Inde vigor redit antiquus, validasque resumit
Ventriculus vires, queis solvere pabula possit. 330
Nec fatis: ille latex cursu per viscera pressus,
Chyliferos subit anfractus, mixtusque liquori
Sanguineo, concreta potens virtute resolvit.
Purior hinc oritur chylus, sic purior ipse
Sanguis, & illimes manant e sanguine fucci. 335
Adde quod & blando nervorum stamina sensu
Sollicitet, cieatque leves per vasa tumultus
Thæa, novo teritur motu liquor undique pressus,
Attritusque subit laxæ spiracula pellis.
Hinc largo stomachum Thææ si proluis haustu, 340
Diffusis manare vides sudoribus artus.
Vos queis concreto stringuntur membra liquore,

Queis, cute constrictâ, spissi retropellitur intus
Materies metuenda feri, quæ pectora possit

345 Lædere, vel varias affluxu offendere partes,
Non tantis oblata malis contemnite Bacchi
Munera, concretos dissolvit Thæa liquores,
Perque cutis solitos pellit commixta meatus.

Nec minùs oppressum nimio si phlegmate corpus
350 Torpet iners, præsens offert tibi Thæa levamen:
En redeunt vires, subtracto pondere corpus
Fit levius, non jam incumbenti mole gravantur
Pectora, firmatis tenduntur membra lacertis:
Tanta salutiferæ frondi concessa potestas!

355 Non tamen, assiduo forbillans gutture Thæam,
Immodico lymphæ distendas pondere ventrem.
Inde brevè rueret stomachi vigor, undique largo
Flumine diffuerent artus, mox sanguis amico
Exhaustus liquido spissesceret, arida demum

360 Lethalis sensim tenuaret viscera tabes.
Quod si nativâ stringuntur pectora labe,
Et graciles ficcis tenduntur funibus artus,
Siccantem fugias potum, vitandaque Thææ
Pocula robustis prudens forbenda relinquas.

365 DISSIMILEM patriâ diversis Africâ mittit
Dotibus illustrem Coffæam: hæc semina Coffe
Plurimus insigni cecinit jam carmine vates,
Sublimem subtili agitatus nectare mentem.

Coffæa.

Jamque tuæ vilescit honos Aganippidos undæ,
Phæbe pater, multo sordent vinosa Lyæi 370
Pocula squallore, & totum Cossæa per orbem
Plura sub imperio populorum guttura mittit.
Nempe suos Baccho quondam Mahometus hono-
res

Detrectare ausus, Bacchique a sedibus aras,
Lætæque avulso subvertens palmite vites, 375
Impius audaci damnavit crimine vinum.

Nec mora, Bacchantûm lymphatâ mente caterva
Infremuit, tumidas exarsit Bacchus in iras,
Et rabido Satyri complerunt aera planctu.

Jamque nefandus Arabs mentem formidine pressus, 380
Iratum placare Deum, furibundaque tentat
Submisso vultu Satyrorum flectere corda.

At decus antiquum depulso reddere vino,
Et damnata prius rursus revocare recusat
Pocula; fumosas vinosi nectaris horret 385
Vires, queis crescit sacri violentia morbi.

Sed suavem calido Cossæam nectare, vinum
Quò possit supplere, Deo sacravit, avito
Sollicitans Arabum sitientia guttura potu.

Sic ignota prius totum Cossæa per orbem 390
Spargitur, & vino antiquum subducit honorem.
Quippe novo passim indulgent delusa liquori
Guttura, nec Lybiam solùm Nabathæaque regna
Imperio Cossæa tenet, jactantur ab Indo

- 395 Nota per occiduos Europæ pocula fines.
 Hinc Coffææ Arabes patriam tumulumque pro-
 phetæ
 Fronde decorarunt, nitidis ibi frondibus arbor
 Eminent, & fructu Mahometo sacra refulget.
 Hæc dum vere novo ferventes temperat auras
 400 Afflatu Zephyrus leni, Lybiamque salutat
 Obliquis Phœbus radiis, candore superbit
 Florida, mulcentemque per aera fundit odorem.
 Ac velut æstivo si fervent arva calore,
 Cum primùm inducunt optata crepuscula noctem;
 405 Humidus afflatu perfunditur aer odoro,
 Diffusosque die condensans aura vapores
 Frigida demittit; puro viridantia prata
 Thure litant Floræ per amica silentia noctis;
 Interea laudesque Deæ, verisque decorem
 410 Concentu celebrat tristis Philomela canoro.
 Sic Arabum saltus grato perfundit odore,
 Cum florem Coffe reſerato germine trudit.
 Hic candore nitens, jasmini ſerta figurâ
 Mentitur, ſimilis color eſt, ſimiliſque corolla,
 415 Quæ crasso ſinuata tubo laceratur ad oras,
 Quintuplicique reſert limbi ſinuamine ſtellam.
 Intus venturæ ſpem proliſ quinque recondit
 Stamina, * quæ tenui floriſ ſurgentia collo

* Stamina florum partes illæ di- | pars quæ ſœminæ vices gerit.
 cuntur a Botanicis quæ masculæ | Scilicet flores inter plurimi ſunt
 ſunt, dum contra piſtillus eſt ea | hermaphroditi qui utroque ſexu.

Pistilli duplex fœcudent pulvere filum.

Nam Floræ haud ignotus amor , connubia noscit 420

Plantarum genus omne , & blandis ignibus ardet.

Nempe quot e medio confurgunt stamina flore ,

Tot prudens tribuit plantæ Natura maritos

Pulvere prolifico fœtos , quem stamina pulsu

Undique dispergunt ; subtilem spermatis auram * 425

Pistillus retinet filis , intusque recondit ,

Fœmineasque gerit laxato corpore partes.

Inde tumescentis , maturo semine , surgunt

Viscera pistilli , sic certo tempore semen

Parturit ; hæc vera est mutato nomine proles. 430

Non aliter Coffe blando saturata rigatur

Spermate , pistilli tumefacto capsula surgit

Ventre , duplex oritur referato cortice fœtus.

Ille fabæ tenuis fructus formam exprimit , orbem

Semiglobo referens duplici , impressoque notatur 435

Interius sulco , germen qui tegmine condatur.

Hæc faba Coffææ proles , hæc blanda Deorum

Munera , quæ dulci perfundant nectare fauces.

Scilicet hæc lento flammæ tosta calore

Semina , fragranti nares suffimine mulcent ; 440

Fit levior pinguis succus , flammæque subactis

Partibus , ambrosium tenuis diffundit odorem.

staminibus scilicet & pistillo donantur. Talis est flos Coffææ qui quinque stamina , pistillumque recondit.

* Staminum apices maturi pulverem fundunt , qui videtur esse pulvis prolificus quo pistillus fœcundatur.

- Nempe gravi pollens muco, non fragrat odore
Viscida materies, aut si corpuscula spargit,
445 Vix nasi obtusâ feriunt compage papillas,
Dum contra tenues spargens levis aura vapores,
Subtiles atomos altè imprimit, ostia cedunt
Pellis, & infixâ fibrillæ parte moventur.
Sic inodora priùs Coffe tenuatur ab igne
450 Et blando recreat mortalia corda sapore.
Nec satis: ignito Coffe faba tosta vapore,
Conteritur ferro, & lymphâ concocta calenti
Pulvere perfundit mixtum tepefacta liquorem.
Jam Laferis cedat succus, mellitaque cedant
455 Vina patrum, & multo celebrati carmine potus;
Quin & cælicolum turbæ Junonia virgo
Trojanusque puer Coffæam vase calenti
Fundunt, ipse madet mutato nectare Bacchus.
Multiplici ditavit enim nova pocula dote
460 Phœbus, & infirmis voluit suffundere robur.
Quî non sufficerent? Potum commendat amaror,
Non qui potorum gustu pessumdet acerbo
Guttura morosus, sed qui languentia dulci
Viscera sollicitet stimulo, leviorque bibentum
465 Alliciat mixtâ lætum dulcedine guttur.
Sic data firmato dissolvit pabula venter
Robore, non gignit lentam pituita saburram,
Nec serpunt acidi tumido de viscere flatus.
Sorbet enim Coffæa serum, falsasque salinis

Partibus immutat partes, dum sulphure gluten 470
Solvit, & exustis bibit altè partibus undam.

Cum priscis Coffe quondam neglecta jacebat
Temporibus, si quis languenti ventre laborans
Non nisi difficili nisu dissolveret escam,

Dura fuit lex ægrotis Centauria amara 475
Porrigere, austerisque ingrata Absinthia fibris;

Dira recusabat leviori pharmaca morbo,
Tetraque reddebat vomitu medicamina venter:

At quod Coffæâ medicamen blandius, alvum
Quæ magis esca juvat? Verum hoc Nepenthes 480
amaros

Protinus expellens lenitâ mente dolores.

Illa per internos vasorum pulsa recessus
Sollicitat stimulo partes, laticemque cruoris

Atterit, hinc toto dispersus corpore sanguis

Jam citiùs celeri percurrit vascula cursu, 485

Et cerebri flexos largo rigat imbre canales:

Adde quod expanso tumefactæ sanguine venæ

Imposito tendant vicinos pondere nervos,

Et citiùs solitum cogant iterare tremorem.

Corporis hinc crescit vigor, hinc & mentis acu- 490
men

Evehitur, rutilumque irrorant gaudia vultum,

Plurimus insigni celebratur carmine vates

Cui fons Pegaseus Coffe, cui solus Apollo:

Nec magis accendit divino corda vapore

- 495 Bacchus, & in mentem blandos instillat amores,
Ergo effœta gravat si te pituita, salubrem
Non recuses Coffe potum, quin ventris obesa
Crassities ruet inde, sopor non languida solvet
Pectora post epulas, blandoque levamine fatus
500 Urgenti poscet stimulo nova pabula venter.
At sicut ambrosium latè quæ fundit odorem,
Quæ micat Idalio cervicem sanguine tincta,
Et rutili pandit speciosa volumina floris,
Veris honos, Rosa pratorum regina, recondit
505 Interiùs spinas, & vulnere pungit acerbo:
Utque Deûm munus, vitæque tot usibus apta
Ferre compages, terram quod findere possit
Utile suppeditat vomer, simul arma ministrat,
Quæ sævas spargant repetito vulnere strages;
510 Sic & sæpe nocent Coffe dulcissima gustu
Pocula, dum cunctis dantur discrimine nullo
Corporibus, nimiove irrorant gurgite ventrem.
Illa quidem calidis sensim nimis humida siccant
Viscera particulis, at si jam sicca rigescunt
515 Corpora, vel nimio tenduntur robore nervi,
Senilis atque cito si vibrat fibra tremore,
Quanta mali soboles? Igni sic subditur ignis,
Subjectoque brevì glomeratur fomite flamma.
Frustra, somnifero redimita papavere crines,
520 Nox fessas tacitâ velat caligine terras;
Irrequieta thoro volvuntur membra, sopore

Vix agitata levi solvuntur lumina , somnus
Avolat , atque gravis manet ægro corpore languor.
Et quî nervorum laxaret flamina Morpheus
Quæ distenta quatit valido cruor impete pulsus ? 525
Hæc fremitu concussa rigent , vix lassâ moveri
Membra queunt , vagus imbelles tremor occupat
artus.

Nec dapibus speres cumulatis reddere robur
Quas mentita fames poscit , quas aridus alveo
Absorbet stomachus ; sicco tenuata calore , 530
Pabula pungenti perfundunt vascula chylo ,
Nec blando sitiens recreatur nectare corpus.
Torrida sic sensim consumit viscera tabes ,
Informesque macent admissis ignibus artus.
Illa quidem sumptâ haud vexant incommoda Coffe , 535
Si valido durum firmatur robore corpus ,
Nervorumque gravi quassantur flamina motu.
Non tamen inde tuo nimium confide vigori ,
Nec largo Coffe perfundas viscera potu.
Nam licet intactæ vegeto stent corpore vires , 540
Ille brevî rueret solitus vigor , arida ficcum
Detereret corpus macies , calidoque liquore
Constrictus , nollet dissolvere pabula venter.
Hinc caveat Coffe nimis indulgere liquori
Qui senio cupit annoso producere vitam. 545
Quidquid enim parvâ magnam vim mole recludit ,
Anceps ut gladius , nunquam stat inutile , magnos

Exerit effectus; seu morbida dote salubri

Corpora restauret, tetram seu corpore labem

550 Diffundens acri pessumdet corpora viru.

Ergo age, non Coffe nullo discrimine succum

Profundas cunctis, nec quos sibi legit alumnos

Phœbus, siccanti tentes tenuare liquore.

Quisquis enim sacris Phœbi noctūque diūque

555 Artibus indulget vigilans, studiisque fatigat

Assiduus mentem, doctrinam sæpe rependit

Multiplici morbo; rarò sine detrimento

Corporis, ingenii divinum crescit acumen.

Nervorum ille vapor, tenuis quâ membra moven-
tur,

560 Quâ crassæ compagi animus connectitur, aura,

Subsidium, fomesque animæ, de corpore toto

Confluit ad cerebrum, languent orbata liquore

Stamina nervorum, nec jam sua munia complent.

Sic perit innatum robur, sic membra fatiscunt,

565 Visceraque, & validis quondam organa concita
nervis.

At stomachus, nervorum amplo glomeramine dives,

Primùm languet iners, laxato e parjete largam

Undique diffundit mananti flumine lympham.

Hanc Coffæa quidem sorbet, stimulisque laceffens

570 Viscera, fallaci sopit solamine morbum;

Causa mali manet interea, rediviva resurgunt

Tormina, quin sicco magis ac magis arida potu

Nervorum moles alit aucto fomite morbum.
 Sic & sæpe vides Bacchi qui signa sequuntur ,
 Dum tumet effusis distentus venter ab undis , 575
 Membraque deseruit priscum languentia robur ,
 Crebriùs epoto vires exquirere Baccho :
 Hinc virtus fugitiva redit , sed lubrica virtus ,
 Quæ celeri citiùs vento avolat , hanc citò languor
 Excipit , infaustoque tenax medicamine morbus. 580
 Sæpe tamen Coffe mentem recreare liquore
 Gens Phæbæa cupit , namque est sua cuique vo-
 luptas :
 Temperet hunc saltem mulcenti copia lactis
 Connubio , dulcique ardorem dote retundat.

Cocholata. JAMQUE novo superest alter delatus ab orbe 585
 Potus , & extremâ nascentia pocula Thule
 Carminibus veniunt iterum celebranda canoris.
 Quippe suis certatim Indus contendit uterque
 Muneribus , gemmas alter parit , alter & aurum
 Suppeditat , Coffe Thæamque dat ille sapore 590
 Pungentem grato , Cocholatam parturit alter
 Pigra senum pingui instaurantem viscera succo.
 Nempe tot insignes inter , queis Indica tellus
 Turget opes , viridanti arbor pretiosa superbit
 Fronde , patres Cacao dixerunt , nomine Græco 595
 Nunc Theobroma vocant , sacrataque pabula Di-
 vûm.

Illa Nucem floris referato e germine trudit
Seminibus vario digestis ordine foetam,
Blandaue lenito referentem mella sapore.

600 Hæc affata prius teritur, pastamque subacta
Suppeditat, calidâ quæ sensim solvitur undâ.
Sic Nucis extraxit pingui de viscere succum
Indica gens, dulcisque novo spissamine fructûs
Munera supplevit sibi non concessa Lyæi.

605 Nec Cocholata diu patrio conclusa remansit
Limite, at Europæ confestim sparsa per oras
Guttura victorum gratâ dulcedine vicit.
Jamque novum sorbet protractis quisque liquorem
Haustibus, & nitidâ tranquillus dives in aulâ,

610 Et matutinis fallens jejunia mensis
Fœmina, tumque senex, tum longis languida
fessus

Viscera tormentis, lassusque labore viator,
Et quicumque cupit fractum reparare vigorem.

Turget enim Cocholata cibo, pinguique redundat

615 Sulphure, quod stomachi contritum viribus, am-
plum

Suppeditat chyli fontem; fit larga cruoris
Materies, nervosque exundanti irrigat aurâ.

Sic juvenis senibus virtus, sic & vigor ægris

Redditur, aut fractum veneris post prælia robur.

620 Tanta quidem nunquam posset nux cruda referre
Commoda, sed fibras stomachi indigesta gravaret:

Ecquid enim pingues tenuarent viscera succos ,
Compactamve nucis tererent glomeramine massam?

Ast oleum subigit Cocholatæ flamma , levesque

Immittit partes ignis , queis languida pungat

625

Ilia , sopitum & possit stimulare vigorem.

Sunt tamen effœto queis æger robore venter

Viscosam nequeat Cocholatæ solvere massam ;

Sola cavo stomachi nunquam mutata maneret ,

Ni molles stimulo fibras urgeret aroma.

630

Sæpius hinc massæ redolens & Moschus & Ambar

Additur , aut longè præstans filiquosa Vanilla.

Ergo datur Cocholata duplex & rebus & usu

Disimilis , vario prior halat Aromate , simplex

Altera ; sustentat magis hæc , magis altera pun- 635
git.

Tu qui nutantem tentas revocare vigorem ,

Aut morbo fractum , fessumve laboribus amplo

Vis recreare cibo , modò virtus integra ventris

Perstet , Aromatico nunquam irritare liquore

Viscera consultus caveas , quæ lactea chyli

640

Compages tantùm innatâ dulcedine firmat.

Nec magis admixtum Cocholatæ arridet Aro-
ma ,

Dum validæ juveni vires , dumque impete magno

Mollia pulmonum sanguis penetralia pulsat.

At senis imbellem stomachum , submersaque 645
muco

Viscera sollicitare juvat, licet arte salubri
Extinctum senio sensim reparare calorem :
Sic senibus simul apta cibo, simul apta vigori
Materies Cocholata venit, sic sæcula vitæ
650 Longævo numerant cursu, manet integra men-
tis

Interea virtus, quin & Parnassia possunt
Sæpius illustri conscendere culmina gressu.

Finis Tertii Libri.

LIBER

LIBER QUARTUS

DE MOTU ET QUIETE.

OMNIA perpetuo rapiuntur sydera motu,
 Nec datur ulla quies, ast impete quodque recepto
 Pellitur, & recto semper procedere corpus
 Nititur impulsu, finerent si fata, sed illi
 5 Indixit Natura viam, vis altera vincit,
 Quæ trahit ad fixum fugientia corpora solem.
 Hinc novus e duplici componitur ordine gressus,
 Et magno quæcumque micant errantia cœlo
 Sydera, centalem curvo Phœbum orbem salutant.
 10 Non aliter gyros iterant stridentia fundæ
 Verbera, dum rectas tentat cæco impete plumbum
 Ire vias, at dextra potens hoc fune coerces.
 Sic Natura viget motu, valet integra rerum
 Virtus, hoc mundi stat fabrica fundamento.
 15 Cætera quæ rerum naturam corpora condunt
 Motus perpetuos pariter patiuntur; & intus
 Pelluntur semper partes, pulsæque resistunt.
 Hinc variata modis mutatur machina miris,

Et recreata novas oculis mirantibus offert
 Formarum species, dum nunc grandescere cernis 20
 Parva priùs, nunc magna modò resoluta lique-
 cunt.

LEX eadem, similisque regit mortalia motus
 Corpora, sanguineum pelli per vasa liquorem,
 Cordis & assiduo thalamos pervadere fluxu,
 Non interrupto pulsari pectora flatu, 25
 Multiplicemque vides percurrere vascula lympham.
 Motibus alternis stat corpus, vita perenni
 Impulsus manet orbe, brevì lapsura ruinâ
 Organa si solito cessent vitalia fungi
 Munere. Nec regit hos motus, augetve voluntas 30
 Mentis ad arbitrium: nunquid tardare cruoris
 Aut celerare potes cursum? Quis flumina jussu
 Roralem nervis lympham stillantia sistit?
 Ast alia est motus species, quam sola gubernat
 Libera mens hominis; prout fert mea corde vo- 35
 luntas

Exercere choros, salto, vel currere, curro.
 Felix qui servans æquatâ mente quietem,
 Qui compos animi, nulloque pathemate raptus,
 Tales lance potest certâ componere motus.
 Nam velut ignavâ torpescunt membra quiete 40
 Flaccida, languet iners subducto robore corpus,
 Ægraque neglecto torquentur viscera motu,

Sic nimios pariter motus sua damna sequuntur.

HÆC timidus vates dum carmine pando salubri,
45 Adsis diva Salus : hæc sunt tua regna , medendi
Arte vales , medicam modulator nunc versibus ar-
tem.

Quid valet in nostro producere corpore motus ,
Quid moderata quies , sit quanta utriusque potestas
Diva mihi memora , nam non sine numine quon-
dam

50 Semina morborum , sub corpore condita , norant
Graiorum Medici assiduo rescindere motu ,
Membraque prædurâ sarcire infirma palæstrâ.
Nec minùs hac grandi Medici nunc arte valerent ,
Si non imbelles ægrorum solveret artus

55 Segnities , at nunc quis dives membra movere
Nititur , aut pedibus manibusve inglorius uti.
Ecce valens juvenis rhedâ resupinus inertî ,
Orbatus veluti pedibus , defertur , & idem
Vestibus immotus , trepidantibus undique servis ,

60 Induitur : tu sculpta putes simulacra Deorum
Quæ cultu infano exornat devota Sacerdos.
Non ea Graiorum invictas vecordia mentes
Mollierat ; luctâ , cursu , contendere & armis ,
Aut pugnare manu , validis certare lacertis ,

65 Et medios inter populi plaudentis honores
Fessa coronari victrici tempora lauro ,

Hæc fuit heroum virtus , hæc gloria : Quantum
Corporis ad vires præstet mentisque vigorem
Motus , ab antiquo servabant Pœone Graii.

Motus de-
ficiens.

At mala , neglecto motu , quanto agmine surgant , 70

Multiplices quantum mortalia corpora vexent

Passibus occultis & cæco tramite morbi ,

Carmine quis vates unquam comprehendere posset ?

Scilicet humorum moles , quæ vasa liquore

Diffimilis vario irrorat , sincera perenni

75

Stat motu ; motu variæ , quas aggerit alveo

Atque simul cogit , partes conflantur in unam

Materiem , sensimque sibi simulantur , eundem

Jam referunt succum , tritu cursuque subactæ.

Definat interea motus , fluxuque liquoris

80

Cesset ab assueto moles , disjuncta coibit

Altera pars , tenuis disrupto dum altera nexu

Mutatâ in vapidam convertitur indole lympham.

Sic & sæpe vides secto de vase cruorem

Fluxibus æquatis , unâque erumpere formâ ;

85

Sanguinis est eadem facies , similisque videtur

Materies ; internus ubi calor avolat , idem

Deficiente coit motu , massamque coactus

Efformat , rigidum quæ possit vincere cornu ;

Lympha simul massæ discreta supernatat , omnis 90

Vertitur humoris moles , nec sanguis , at ichor

Ater , & in putrem citò dissolvendus amurcam.

Nec minùs hæc eadem , sed vi majore , perennis

Exerit in vivâ Motus compage liquorum.

- 95 Ille potest rutilum candenti e lacte cruorem
Elicere ; immenso cursu per vasa , per ampla
Pectora , per varios artus , cunctique recessus
Corporis , affusum subigit , mutatque subactum
Chyliferum laticem , e chylo fit sanguis , eodem
100 Servandus motu quo primùm nascitur : omnis
Impulsu stimulante liquor de fonte cruoris
Exoritur , jecoris subiens oleosa canales
Bilis , & assiduo quem glandula gurgite fundit
Pancreatis liquor , & cerebri purissima lympa.
105 Sanguinis at cursum fovet , internosque liquorum
Accelerat motus , quâ corpora nostra moventur ,
Actio ; si curris , celeri salit impete pectus ,
Cor validè pulsat , turgescunt sanguine vasa ,
Mentiturque febrem repetito verbere Pulsus.
110 Non secus inciso stillantem e vase cruorem
Motibus accelerant digiti , fluxuque perenni
Exilit alterno motûs cruor ordine pressus.
S ilicet oppositis flectuntur membra vicissim
Funibus , hi , densis fibrarum fascibus , artus
115 Contracti adducunt , curtatæ crassior extat
Carnea compages fibræ , vicinaque mole
Vasa premit , motumque alterno promovet ictu.
Pellitur hinc sanguis , pulsi sua vasa liquores
Præcipiti pede percurrunt , attritaque motu
120 Hinc subit humorum facilè sua munia moles.

QUAM juvet assiduo membra exercere labore
 Inde vides, puro quò sanguis vasa liquore
 Impleat, æquali quò cursu vasa salutet,
 Immensoſque ſinu mittens ex ubere rivos,
 Fæcibus expurget nocuis turgentia ſorde 125
 Viſcera: ſed torpent ſegni ſi membra quiete,
 Stagnat iners nullo propulſus verbere ſanguis,
 Aggeſtusque brevì concreſcit, vasa tumore
 Multiplici ſurgunt, vix corpore glandula toto
 Antiquum tribuit lymphæ jam pervia callem; 130
 At tumet infarctu, & manibus tractata reſiſtit.
 Adde quod e toto pellendæ corpore ſordes,
 Tum quas per renum tubulos urina propellit,
 Tum quæ materiẽ præſtant ſudoris, hiatu
 Multiplici pellis raptæ, tum craſſius alvi 135
 Magma, ſibi incuſſum conceſſa ad viſcera pul-
 ſent;
 Motus languet iners, hærent; impura cruoris
 Immotis repit fæx vaſibus: unda paludis
 Sic ſtagnat vitiata luto, tetramque Mephitim
 Exhalans, latè loca cuncta putredine fœdat. 140

INDE mali ſoboles quàm dira liquoribus inſtat!
 Ergo ſuæ potiùs nunc deſidis otia vitæ,
 Non fortunam incuſet iners, dum glandula duro
 Tubere conſurgens, infarctis ilia ſuccis
 Obſtruit, aut vario moles aggeſta liquorum 145

Viscere decumbens , vomicam inflammata laten-
tem

Excitat , ille melancholico mærore gravatus ,
Siccaque vix croceis condens sub pellibus ossa ,
Artis tandem implorat opem , sed sæpius eheu !

150 Ars nequit infixas altè medicamine morbi
Vellere radices , nil jam nil pharmaca profunt ,
Poculaque & duro Stibium cum Marte subactum.
Hanc solus potuit motus prævertere labem ,
Solutus & hanc posset nunc vincere , sed tonus om-
nis

155 Deficit in solidis , nec inertia vasa liquores
Concretos possunt dissolvere ; quippe quiete
Laxantur nimiâ imbelles , nec jam sua fibræ ,
Ut priùs , exercent contractis munia villis :
Languida vix pellunt spissatum vasa cruorem ,
160 Quî possent obices repetito tollere nisu ?
Nulla salus superest , at nervis membra solutis
Sæpius ignavo languent oppressa stupore.
Sola manet , sed proh qualis , quàmque horrida
vita !

Tristis & immiti magis anxia funere vita !

165 Sic patitur miserandus iners , qui mollia motu
Vix lassare levi quondam sua membra volebat ,
Antiquasque luit , morbo nunc vindice , noxas.

ERGO age , non duro timeas compellere motu

Membra , nec assiduis firmare laboribus artus.

Certa tamen motûs lex esto , certa quietis ,

Motus ni-
mius.

Nec fessum lasses , nullo moderamine , corpus.

Florida fœcundans blando Sol arva calore ,

Exurit nimiis ficcatos ignibus agros :

Et segetes recreans dispersis roribus imber ,

Sæpe potest messem aggestis subvertere nimbis :

Sic nimius secum metuenda pericula motus

Advehit , & variâ pessumdat corpora labe.

Quippe perennanti paulatim viscera motu

Solvuntur , nimio fibrarum agitata labore

Deteritur moles , attritaque vasa liquores

Abripiunt rapido cursu , sensimque resolvunt.

Has cibus amissas blando reparare liquore

Particulas posset , tantam sed pabula cladem

Nec sarcire queunt , nec fessus fercula venter

Concoquit ; aut si quæ longo pars cocta labore est ,

Hæc citius cursu percurrit vascula , nullis

Partibus infixæ , & pellis subit omnis hiatus.

Sic solidas motus partes , sic corporis ossa

Dura quidem sensim consumit : non secus unda

Durum sæpe cavat sinuoso gurgite faxum ,

Durius & faxis ferrum consumitur usu.

Interea fluidis labes simul altera motu

Imprimitur nimio , salibus fit massa liquorum.

Acrior expansis , tenui dum parte propulsâ.

Terrenum superest effœto glutine magma.

170

175

180

185

190

195

Languida protractis imprudens membra fatiges
 Motibus , exhausto manat de corpore sudor ;
 Non tantùm fæx importuna , & inutilis humor
 Avolat , at motu tumefactis vâsibus , omnes
 200 Pellis hiant tubuli , pars illibata cruoris ,
 Purior humorum flos , defæcataque lympha ,
 Quæ blandum membris rorem fœcunda ministrat ,
 Truditur ; hinc marcent subductis viscera succis ,
 Viscidus angusto sanguis vix calle movetur ,
 205 Siftitur , & ficcum languet sine robore corpus.
 Hanc maciem fovet infensam falsedo liquorum
 Acrior , attritas partes tenuata cruoris
 Sulphura corrodunt , demum callosa labore
 Corpora deturpat citò præmatura senectus.
 210 Aspice quos vitam acri sustentare labore ,
 Quos manibus terram versare coegit egestas
 Improba ; quem referunt incurvo corpore vultum ,
 Crinibus ut squallent juvenilia tempora canis !
 Arida quæ macies ! Primævo in flore juventæ
 215 Flectere vix rigidos artus filicernia possunt.
 Tot mala prævertis justo moderamine motûs.

Hic stimulo leviter fibras impellit amico ,
 Vasaque sollicitat ; celeri fluit inde liquorum
 Mobilior cursu moles , perque omnia fertur
 220 Viscera , nec segni lentescit spissa quiete :
 Sic valet inconcussa salus , agilique vigore

Motus moderatus.

Membra micant , alacrisque nitet mens corpore
fano.

Insuper assiduo firmanur membra labore ,
Seu totum moveas corpus , seu certa laborem
Membra ferant tantum , majori hac robore pol- 225
lent.

Ut valet artificum nervosis turba lacertis
Brachia dum exercet , repetitisque ictibus instans
Æra quatit ; resonanti ferrum incude resultat ,
Nec mora , nec requies , crepitat sub pondere
massa

Mollior , inque novam exurgit percussa figuram. 230
Nec minus effœtis languet qui viribus infans ,
Blandula quem nutrix , aut quem matercula pal-
lens

Sollicito fovere sinu , mollique sub arcâ
Servarunt recubantem , qui nec frigora brumæ ,
Nec solis sensit radios , atque aeris auræ 235
Expofuit nunquam caput , ut toto ore vigorem
Concipit & robur firmato pectore spirat ,
Cum primum juvenis iusto sua membra labore
Exercere audet , solitâque cupidine fervens ,
Gaudet equi cursum spumanti flectere fræno , 240
Aut celeres agitare feras , aut arma movere ,
Nec timet aërios æstus , nec frigora brumæ.
Illius interea turgescens albida tingit
Ora cruor , nervisque rigent robusta pilosis

- 245 Brachia , stat validi nunc Herculis æmulus heros ,
 Qui molli imbellem referebat fronte puellam :
 Usque adeo motu juvenum firmata vigescunt
 Corpora , & assueto durantur membra labore !
 Inde tot intrepidis numerosas Gallia gentes
- 250 Militibus superare valet , tot fulmina belli
 Protulit , indomitos queis victrix sterneret hostes ,
 Et totum imperio latè submitteret orbem.
 Ipse nec assiduo negat indulgere labori
 Dilectus populis Lodoix , qui sæpe frementis
- 255 Tergora equi premit ante alios : dant classica si-
 gnum ,
 Prævertit celeri cursu rapidam ille sagittam ;
 Jam trepidi fugiunt Damæ , jam retia Cervos
 Decipiunt , lacrymis humectant grandibus illi
 Ora , premit tamen usque Canum vis improba ,
 frustra
- 260 Cornibus adversis luctantur , fata morari
 Nulla via est ; tanti Regis succumbere jussu
 Dedecus est nullum miseris , caput ecce trophæum
 Figitur ad sacros , manet hos ea gloria , postes.
 Interea fauni , & Satyrûm densissima turba
- 265 Astupuere viro , quem majestate decorum
 Sylvarum agnoscunt Dominum , Regemque veren-
 tur ;
 Et Dryades dulcis senserunt semina flammæ.
 Assensu resonant sylvæ , plausuque resultant.

Nam recreare animos æquum est, & corpora
motu

Exercere ducem, cui tanta negotia curæ, 270
Qui sibi devinctos æterno fœdere amoris
Tutatur Gallos, qui justis legibus orbem
Temperat, & sacrâ redimitus tempora lauro
Componit populos, ac pacis victor olivam
Europæ ostentat, victrices spernere palmas 275
Fortior: at ludens fallacis imagine belli
Ponè ducem sequitur comitum pulcherrima turba,
Eque oculis Regis pendent, & jussa capeffunt;
Mirantur strepitum matres, & ludicra laudant
Prælia, & arma virûm ostentant, fortesque lacer- 280
tos.

AT non quemque leves cursu prævertere Cer-
vos,

Diversæ
species exer-
citi.

Tela vibrare manu, aut similes perferre labores
Debilitas patitur, proprium sic quisque vigorem
Prospiciat, nimiis ne lassent motibus artus.
Hinc exercitii species diversa, nec ipsis 285
Infirmis faciles motus natura negavit.
Debilis, aut longo fractus discrimine morbi,
Vix pedibus tutò incedit, nullumque laborem
Ferre valet; placido prohibet quid flumine cymbâ
Leniter impelli, lecticam ascendere mollem 290
Quid vetat? Hic blandus languentia viscera motus

Succutiet , motu sensim vigor ipse redibit.

Tum curru poterit primùm per mollia tardo

Arva vehi , donec juga multis aspera faxis

295 Stridenti vectus possit percurrere plauistro.

Exterus hic motus quanta ægris commoda præstet

Credere vix fas est , nullo dum membra labore

Molliter admoto succussu agitata moventur.

Quin varios alto defixos semine morbos

300 Vellere necquicquam tentas , hæc sola medelam

Ferre potest medicina ; levat morientia motus

Corpora , queis frustra Phœbus pater ingerat herbas.

Hac quondam emicuit divinâ nobilis arte

Hippocrates primus , Sophiæ qui jussu secutus

305 Æternum humano generi pro laude rependit

Munus , & afflictis ausus succurrere rebus ,

Servavit patriæ cives , natisque parentes.

Hic pauca & selecta loco medicamina prudens

Suaferat , at motum doctus conferre cibosque ,

310 Ut sese alternis expensa impensaque semper

Exciperent , quodque his minuit simul addidit illi.

Hinc ipsi ardentes longè depellere pestes

Fas erat , & tutam populis servare salutem.

Inde senis Medici toto celebratur in orbe

315 Gloria , dumque febris mortales ignibus uret ,

Pellere dum morbos Medicorum ars certa valebit ,

Hippocratis nomen lausque inconcussa manebunt.

Nec minùs Hippocratis lustrans vestigia , diram
Arida quæ sensim consumit pectora tabem ,
Aut vario accretos humores viscere , motu 320
Discutere aggressa est doctissima turba medentûm ,
Quorum se meritis populosa Lutetia jactat.
At queis robustæ vegeto stant corpore vires ,
Hi viridantis ament pedibus florentia ruris
Gramina calcare , aut cursu conscendere colles , 325
Atque agitare feras , spumanti flectere fræno
Quadrupedem indomitum , festivos ducere saltus ,
Stridentisve pilæ baculo prævertere lapsum.
Hos natura sequi juvenem quemcumque coegit
Præcipites motus , gratâ sub imagine ludi 330
Membra valet juvenum motu firmare salubri.
Nec talis frontem lusus gravitate verendam
Dedecet ; huic nollet cur indulgere Senator ,
Quem pictas vario chartas tractare colore
Non pudet , insulsæque inter discrimina fortis 335
Pallenti regem dominamve exposcere vultu.
Non sic indomiti gravitas austera Catonis
Sensit , at augustum rigidâ sub fronte leporem
Occultans , juvenes celeri prævertere cursu
Sæpius aggressus , validam celebrare palæstram , 340
Defessumque novo corpus recreare labore.
Sic exercitio pariter sua corpora Græci
Firmabant , motu prævertere semina morbi ,
Tranquillamque animi norant revocare quietem.

- 45 NUNC meritas motûs deducto carmine laudes
 Non cecinisse satis, juvat abdita volvere rerum,
 Nec referata priûs myſteria pandere verſu:
 Cur proſit motus, cur & mortalibus idem
 Officiat, per te liceat mihi, Phœbe, profari.
- 50 Nam quandoque levi turbari corpora motu,
 Deſeſſiſque vides membris languere; motum
 Sæpius inde homines infamant, inde recuſant
 Ignavos multi exercere laboribus artus.
 At ſi fortè cibus turgentia viſcera languent,
- 55 Poſtea num vacuo detrectas pabula ventri?
 Num renuiſ ſiccum lymphis aſpergere guttur,
 Larga quòd infirmum ſtomachum quondam unda
 gravarit?
- Scilicet aſſiduo potuque ciboque fovetur
 Vita, ſed ut ſano valeant tua membra vigore
- 60 Exercere juvat, varioque impellere motu;
 Utque cibus vitæ, ſic motus certa ſalutis
 Cauſa, nec imbellis reſtaurat corpora torpor.
 At velut in morbis certam medicamina noxam
 Sæpius important, nullâ ſi lege bibantur,
- 65 Sic exercitii ſua ſunt discrimina, ſi non
 Certa regit ratio, & medici prudentia motum.

Cautela.

PRINCIPIÒ exercenda gravi non membra labore,
 Plurima dum plenum diſtendunt pabula ventrem.
 Quos etenim ſtomacho ſuccos nervoſa profundunt

Non exercitium pleno ventre.

Stamina, queis ventris firmatur robur, & undæ 370
 Chyliferæ sensim vitalis jungitur aura,
 Dissipat, & totâ inconsultus pelle propellit
 Motus, iners languet consumpto robore viscus.
 Quassati interea stomachi interrupta manet vis,
 Vasaque deludit vapidus sitientia chylus. 375
 Adde quòd anfractus stomachi, tubulosaque ven-
 tris

Viscera præcipiti superent agitata tumultu
 Pabula, non solito fibrarum attrita labore.
 Crassior hinc oritur chylus, crudoque liquore
 Vasa onerans, blando defraudat viscera succo. 380
 Inde ruit penitus robur, dum pabula membris
 Deficiunt, nimioque simul substantia motu
 Deteritur, citiusque subit data vascula chylus.
 At si nulla gravant jejunum pabula ventrem,
 Ut juvat, ut totâ protrudit pelle saburræ 385
 Reliquias, motus! Concusso viscere corpus
 Fit levius, stimuloque levi sibi pabula poscit.

Motus moderatus.

PRÆTEREA tali semper moderamine motum
 Sic decet exercere, ut non sudoribus artus
 Siccentur nimis, at sit tibi regula sudor 390
 Incipiens, nec metam ultrâ transcendere tentes.
 Nam veluti nimio fibrarum stamina motu
 Solvuntur, pulsusque cruor spissescit, & undæ
 Nervorum tenuis pars evanescit in auras;

Sic

395 Sic motu leviores cruor tenuatur, & arctos
Illimis penetrat vasorum lymphæ canales.

CORPORIS illa tamen, primum tenuata calore, Non frigus
post motum.
Post motum subito concrefcere frigore lymphæ
Posset, & obstructos onerare immota canales,
400 Sedula ni obftaret tanto cautela periculo.
Inde calescentes violentis motibus artus
A subito prudens defendat frigore, motu
Infractum quicumque cupit fervare vigorem.
Has medicis quondam, has leges præscripserat
orbi

405 Diva falus, gentesque Deæ præcepta colebant.
Jufferat: antiquis valuit mos mergere lymphæ Balnea.
Corpora, nec gelidos latices, nec strigilis usum
Spernere, quæ vegetum corpus fervare valerent.
Inde quot antiquis, quæ nunc aboleverit usus,
410 Commoda, quot fuerint tutamina certa falutis
Credere vix fas est, usu nam balnea fueto
Dum pellis tubulos, vasorumque oscula pingui
Expurgant forde, excretus diffunditur humor,
Et leviora alacres exercent corpora motus;
415 Præterea gravitate premunt, & corpora den-
fant
Frigore, sic sanguis pulsus penetralia largâ
Mole subit, properansque gradum tenuatur, at
undæ

Roborat allapsu vasorum stamina frigus ;
 Hinc cutis absorpto per spiramenta liquore ,
 Dissolvunt vario concretam viscere lympham. 420
 Morborum sic indomitam medicamine blando
 Balnea debellant rabiem , sanisque vigorem
 Conciliant , quo morbis tuti obfistere possint.

Balnea me-
 dicata.

MONSTRAT iter natura parens , quæ sæpe sub
 imis

Montibus , & sacris , loca sulphure foeta , cavernis , 425
 Fornaces parat ingentes , venasque metalli
 Sulphureis miscet , saliumque afflatibus undas.
 Hæc ubi sub cæcâ tellure remixta tumescunt ,
 Fit calor , erumpit tenues cum murmure in auras
 Et salit unda levis , color est illimis , & ipsi 430
 Qui placeat visu , fugiat sed nasus odorem ,
 Qui ovorum referat putrefacta putamina teter.
 Illa olei formam reddit tangentibus : herbas
 Quas semel attigerit viridanti fraudat honore ,
 Et pallorem ipsis , pallorem floribus indit , 435
 Ac nigram argento maculam vulgò imprimit altè ;
 At variæ dotes , & inest pretiosa facultas ,
 Quâ totum possit corpus penetrare , salubres
 Visceribus nervisque imis infundere succos.
 Ipsa homines miserata Salus , hanc numine sacro 440
 Afflavit , voluitque Epidauria templa relinqui.
 Aspice languentûm properantem ad balnea turbam ,

Ut pallent ora , ut deturpat corpora tabes !

Ille vacillantes pede claudō vix trahit artus ,

445 Hic duro opprimitur tumefacti pondere ventris ,

Artubus immotis defertur femicadaver

Alter , & alter acri declarat vulnera planctu.

Hic quæcumque gradu subrepunt tormina lento ,

Et tacitis altè oppugnant mortalia telis

450 Viscera , turmatim glomerantur , & undique mor-

bus

Confluit , ac fœdâ contristat imagine mentem.

Haud mora ; mutatur facies , exurgit imago

Pulchrior ; & roseo vultus decorantur honore ,

Ac vegetum referunt splendentia corpora robur.

455 Jamque priùs titubans firmo procedere gressu

Incipit , inflati sublato pondere ventris

Alter inexperto jactat sua membra vigore :

Non dolor antiquus , non vulnera dira supersunt ,

Quisque valet , cantu firmatam quisque salutem

460 Exprimit , & fontem sinceris laudibus effert.

Hi latices , hic quem fontem cecinere juventæ ,

Qui solus tremulam facili fuget arte senectam ,

Et juvenile decus longos producat ad annos.

Quippe senescentem deturpat squallida vultum

465 Canities , rugæque notant , & inertia frangit

Membra tremor , quum fibrarum indurata riges-

cunt

Stamina , nec facilè solitos immobile corpus

H ij

Exercere valet motus , queis vita perennat.

Parvulus ut primùm vitales accipit auras

Infans , quàm tenero , quàm molli corpore vitam 470

Ingreditur ! nondum solido fere cerea textu

Ossa vigent , stat ubique liquor , numerosaque partes

Irrorant delenda annorum vascula cursu.

At puero crescente liquor solidescit , & unam

Cum vasis molem efformat , densantur ubique 475

Viscera , quoad rigidos callis obduxerit artus ,

Ossaque nexuerit , letho properante , senectus.

Hanc pede tardo incumbentem consueta morantur

Balnea , dum infusâ mollescunt viscera lymphâ ,

Et cruor admixtis tenuatur partibus undæ. 480

Corpus enim æquato libres examine lancis

Dum tumet ablutum lymphâ , tunc pondere membra

Librantur graviore , etsi leviora videntur.

At per aperta brevî diffabitur oscula pellis

Hic liquor , hinc oleo totum perfundere corpus 485

Mos erat antiquis ; oleum cutis ostia claudit

Flexiliusque manet mollitum corpus olivo.

Non tamen immersum sese committere lymphis

Audeat , infirmo languet cui debile viscus

Pectore , quem capitis torquet dolor , atraque spu- 490

tum

Conspurcans sanies , & ventris tormina vexant :

Sanguis enim undarum incumbenti pondere pressus
 Debiliora subit properanti viscera cursu,
 Pectora mole gravat, turgentia vasa cruore
 195 Aggestam laticis disrupto parjete massam
 Effundunt, nimiove infarctu immota morantur.
 Nec minùs instanti pessumdant corpora labe
 Balnea, si dapibus venter turgescit, & acri
 Lassa tibi nimum franguntur membra labore:
 200 Post Venerem, quicumque audent, Bacchumve,
 subire
 Flumina, præcipiti solvunt sua crimina letho.

Finis Quarti Libri.

LIBER QUINTUS.

DE SOMNO ET VIGILIA.

UT properans longo defessus calle viator
 Aspicit optatæ suprema cacumina turris,
 Exultatque videns, oculis tamen illa recedit,
 Ac tandem aspectu miserum fugitiva fatigat:
 5 Sic mihi dum incepti metas attingere cursûs
 Nitor, & ad summum carmen perducere finem,
 Crescit opus, surgitque novo tractanda labore
 Materies, & meta diu quæsitâ recedit.
 Ergo age, defessos placidus sopor occupet artus,
 10 Et recreet mea membra quies, quo deinde sacra-
 tum
 Jam facili possim collem conscendere cursu.
 Interea Morpheus pullo velatus amictu
 Somniferos flores & plena papavera spargat;
 En volat: irrepit languenti lumine somnus,
 15 Dormitantique ora amplo distendit hiatu.

SOMNE quiescentûm mulces ut membra sopore

H iv

Ut recreas vires, fessosque laboribus artus
 Ut virtute novâ reficis, placidissime Somne.
 Te vigiles fugiunt curæ, importunaque mentis
 Te fugit anxietas, animi tibi fidâ sodalis 20
 Pax & amica quies, divino munere robur
 Tu mihi concilias, tensis dum languida fibris
 Membra priûs, laxata tonum solitumque vigo-
 rem
 Accipiunt, iterumque valent reparata quiete
 Viscera : dumque gravata tuus sopor organa sol- 25
 vit,
 Pabula tranquillo data corpore dissolvuntur,
 Chyliferusque arcto nexu liquor artubus hæret.
 Sic solet omne animal longo pinguescere fomno,
 Et sic post hyemem turgent pinguedine Glires.
 O jucunda quies, grato concessa Deorum 30
 Munere, quisque tuo præsentî numine supplex
 Indiget, & vivo quivis dum pectore spirat,
 Te colit, acceptoque tibi libamine stertit.

AT fomno dedimus fatis ; en abrumpere fom-
 num

Tempus adest, vigilique iterum indulgere labori. 35
 Nam nimio fugiunt protractam tempore noctem
 Pierides, vetat ipsa Salus, vetat auctor Apollo,
 Quippe tonus languet, resolutis mollia fibris
 Viscera laxantur, totum grave corpus inertî

- 40 Torpore opprimitur, nec jam sua munia præstat.
 Interea simul assiduo mens ipsa stupore
 Antiquum amittit paulatim hebetata vigorem.
 Scilicet obrepit somnus, si languida Phœbus
 Lumina vibrarit vix percellentia sensum;
- 45 Si procul à strepitu, procul à formidine, curis
 Laxatam mentem fervaveris atque solutam,
 Si nec dirus amor crudeli tabe peredit,
 Nec mala te ambitio, nec amor vefanus habendi
 Sollicitum innectit, dirâque cupidine frangit.
- 50 Murmure quin etiam leni, placidoque susurro
 Fons sacer inspirat somnos, Philomela querelis,
 Aut Zephiri tenues dum mulcent flatibus auras.
 Nervea tunc languent laxatis stamina fibris,
 Nec solitum exercent, præter vitalia, motum
- 55 Organa; tunc peragunt cursum præcordia sola,
 Diffundunt thalami cordis per vasa cruorem,
 Flatibus alternis pulmones aera spirant,
 Cætera cuncta jacent altâ resoluta quiete.
 Quod prius innumeris manantem è fontibus au-
 ram
- 60 Undique per totos vibrabat corporis artus,
 Partibus instillans sensum, motumque tremore
 Sollicitans, cerebrum, mentis pars hospita, cessat.
 Hanc teneram partem, fessamque labore diurno,
 Comprimit expanso vasorum parjete sanguis,
- 65 Primosque obturat nervorum ab origine fontes.

Mechanif-
 mus somni.

Sic toto motus paulatim corpore languet,
 Quin & sæpe vices placidi mors vera soporis
 Exciperet, si non urgenti obstare cruori
 Posset & influxu cerebellum impellere nervos.
 Durius hoc oneri firmâ compage resistit,
 Sopitamque levi sustentat flamine vitam.

70

Somnus
 Minus.

ERGO age, si segnes nimius sopor occupat ar-
 tus,

Laxanturque diù fibrarum stamina somno,
 Non tonus imbelli, nec vis innata redibit
 Compagi, veluti sonitus laxata quiete
 Jam nequit argutos fidibus Lyra reddere laxis:
 Corporis hinc torpor, lentisque ignavia membris.
 Hanc auget tardo cerebri per mollia cursu
 Vasa cruor serpens; etenim dum corpora Mor-
 pheus

75

Solvit, & immisso laxat cutis oscula somno,
 Undique diffusis perspirant membra liquorum
 Halitibus, sanguis diffatâ spissior undâ
 Ægrè fibrarum contracto volvitur orbe,
 At vasa infarctu facilè cedentia tendit.

80

Hæc inter cerebri premitur mollissima primùm
 Compages, pronoque situ pellente cruoris
 Ascensum, turget, fibrisque onerata laborat
 Distractis, tantamque nequit depellere molem.
 Quin contra paulatim crescit adaucta cruoris

85

- 90 Crassities, premiturque caput, nervisque solutis
Membra magis tardo languent oppressa veterno.
Sic somnus somnum parit, hinc enervia somno
Corpora vix oculis possunt arcere soporem.
At quantis redimunt nimiam miseranda quietem
- 95 Suppliciis; capiti gelidis Apoplexia torpens
Imminet halitibus, tremebunda solutio membris
Instat, & arescunt sensuque orbataque motu.
Adde quòd imbelli stomachus data pabula fibrâ
Solvere vix possit, sed crudâ turgeat undâ;
- 100 Laxa nec in verum convertant vasa cruorem
Chyliferum laticem; hinc infarctu venter aquoso
Sæpe tumet, pallorque albo suffunditur ore.

ALTERA nunc fubeunda tibi discrimina, totas
Si vigiles tentas sine somno ducere noctes.

Somnus de-
ficiens.

- 105 Scilicet alternis motûs placidæque quietis
Stant vicibus, quæcumque vigent vitæque fruun-
tur

Corpora: per brumam somno indulgere videtur
Flora, nec arboribus sunt omni tempore frondes;
Defessum optatâ noctis reparare quiete

- 110 Corpus amant, iterumque animalia cuncta labo-
res

Exercere valent; hyemis post otia frondes
Germinat, & teneris decoratur frondibus arbor.
Nec mortale genus, quamvis toti imperet orbi,

Hanc impunè valet sancitam temnere legem.

Aspice quos effræna regit sine lege voluptas,

115

Qui Baccho , ludoque levi , variisque choræis

Totâ nocte litant , ut languens occupat ora

Pallor , ut exanguem deturpat pustula vultum ?

Quæ macies urget , tussis quàm sicca fatigat

Pectora ? Mox aderit febris lethæaque tabes.

120

Has meruere quidem pro crimine solvere pœnas ;

At queis innocuus puro sub pectore candor ,

Qui studiis mentem , & veri perfundere tentant

Lumine , qui rerum penetralia pandere gaudent ,

Sincero capti sophiæ sublimis amore ,

125

Quot mala discruciant miseros , quanto agmine
vexant !

Dum placidum membris renuunt concedere som-
num.

Nam veluti laxat nervorum stamina somnus ,

Sic tenues cerebri fibras & mollia vasa

Distendunt vigiles curæ , distracta labascit

130

Fibra , nec antiquum servat resoluta vigorem.

Non aliter valido distensus pondere funis

Laxato sensim fibrarum debilis orbe

Solvitur ; aut chalybis violentis viribus acta

Lamina cedit iners , & non jam elastica motus

135

Ut priùs exercere valet : sic corpore toto

Viscera languescunt atonis torpentia fibris.

Plectitur hinc primùm enervis mens, quippe gravata

Hæc jacet , & solito rerum spectacula visu
 40 Complecti , aut causas nequit indagare latentes.
 Æthereo non jam suspensas vertice flammæ
 Metitur , variosque situs & sydera noscit ,
 Qui prius immensum inconcussis legibus orbem
 Sæpe coercere ausus ; non expandere mentis
 45 Naturamque potest , animique pathëmata dictis
 Promere , qui quondam nimios ratione coegit
 Affectus , certoque regens examine mores ,
 Jura dedit populis librâ trutinata fidei ;
 Non valet eloquio pollentes reddere voces ,
 50 Quem doctis linguæ mulcentem floribus aures
 Turba dehiscenti mirata est ore ; nec unda
 Castalidis vati potuit reparare vigorem ,
 Qui juga Parnassi insomnis sub nocte silenti
 Scandere tentavit , captus dulcedine cantûs ,
 55 Nec posuit duro jussa intervalla labori ;
 Hunc Charites liquere , joci fugere paventes
 Spisso olei tetram fumo & nidore Camœnam.
 Purior hæc soboles , divini flaminis aura ,
 Terræ mens affixa gravi vix æthera sensu
 60 Nunc remeare potest , fesso sub corpore languens
 Opprimitur , princepsque jugum fert subdita servi :
 Aut si vis animo superest , si non vigor omnis
 Deferuit , quosdamque valet producere motus ,
 Quot mentem nullo discordes ordine turbæ
 65 Discruciant ! Vario distractis impete fibris

Subsultant cerebri partes, fit sensibus error,
Diffimiles simul exurgunt, animumque tumultus
Exagitant, fallax sensus deludit imago.
Cum Cytharæ justo tenduntur limite nervi,
Concordi tremit illa tono, pulsataque puros 170
Reddit fibrarum collecto murmure cantus.
Tunc sonus æquali mulcet dulcedine, grato
Sollicitans strepitu mentem; sic carmine quondam
Auritas quercus & faxa sequentia duxit,
Dum blandâ Eurydicen Orpheus testudine fleret: 175
Sic dulci traxisse graves modulamine cautes
Dicitur Amphyon, dum tractat pollice plectrâ,
Surgit in alta filex, validæ stant mœnibus arces.
Ast ignara manus turbatos ordine nervos
Tendat inæquali; tum laxior altera lentos, 180
Strictior argutos strepitus dabit altera chorda,
Stridore aures clangoso discordia frangit.
Lex eadem cerebri fibras regit: omnia quippe
Quotquot in æthereâ exurgunt Phantasmata mente
Concussis cerebri fiunt variantia fibris: 185
Nec meliùs percussa lyræ modulatur eosdem
Semper chorda tonos, quàm menti semper imago
Exoritur similis, cerebri cum fibra tremiscit.
At quæ fibrillâ confurgit forma tremente
Unica simplexque est; nostræ sic unica menti 190
Numinis offertur species, sic surgit imago
Nuda boni, nec mens poterit conjungere utramque.

- Nunc simul hæc iusto concordēs ordine fibræ
 Subfultent, animum trahit hic concentus, easdem
 195 Connubio jungit formas, offertur imago
 Numinis, immerito quod sæpe indulgeat orbi.
 Quin contra fremitu moveantur dispares fibræ,
 Discors exoritur species, huic illa repugnat;
 Oblatasque vides mentem disjungere formas.
- 200 Numinis hinc, ideamque simul conjungere iniqui
 Sanus nemo potest, nam fibra movetur utraque
 Discordi fremitu. Nunc turbato ordine laxis
 Distractisve ruat cerebri concordia fibris,
 Deliram exagitant mentem Phantasmata, formas
 205 Dissimiles sociat, similes disjungit, inanes
 Mens ideas conflatur: quæ gens humana superbit,
 Heu fragili citius perit hæc sapientia vitro.
 Sic vigiles turbant animi penetralia curæ,
 Dum cerebri nullo salient tenso ordine nervi.
- 210 Ac veluti curvo moles conflata rotarum
 Agmine, quæ motus complexo volvitur orbe,
 Si rota deficiat, tenuis si rumpitur uncus,
 Manca nequit solitis impelli motibus, & stat;
 Corporis haud aliter celeri cadit acta ruinâ
- 215 Machina, si solitus cerebri subvertitur ordo.
 Nervorum inde vides turbatis pulsibus, omne
 Quot mala discrucient corpus, quot viscera vexent,
 Cum tali vigeant firmæ fulcimine partes.
 Nec mora, qui totum felici nectare corpus

Alluit, & cunctos disperfis roribus artus 220
Fæcundat, cruor incertâ jam lege movetur,
Et modò vasa nequit nifu contracta subire,
Nunc celeri vehitur cursu, rapidoque coactus
Impete, spumoso subit intima vortice sanguis.
Nititur hinc in vasa cruor, validoque renifu 225
Pellitur; affrictu fervent præcordia, longo
Non secus ac motu fervens incenditur axis,
Aut filicis rapido scintillans funditur ictu
Inque vitrum ferri moles resoluta liquefcit.
Sic calor a motu, mox altera causa calorem 230
Auget, & infixâ pessumdat labe cruorem.
Quippe cito sanguis per viscera gurgite raptus
Paulatim ruptâ compage resolvitur, acrem
Induit effœtus dotem, stimulisque fatigat
Intima vasorum, nec jam dulcedine blandâ 235
Attritas reficit partes, membrisque ministrat
Pabula, quæ longo meruere exhausta labore;
Sed tenues pungit fibras, laceratque molestis
Ictibus, unde calor consumptis artubus hæret.
Jamque febris rapido fervens accenditur igne, 240
Siccaque paulatim depascit viscera, totum
Attenuat macies corpus, nudata tument
Tubere vix tremulum sustentant ossa cadaver.
Heu citò mors aderit, vires nî reddat anhelis
Somnus, & immisâ per languida membra quiete 245
Compingat placidè laceris data pabula vasis.

At

- At veluti somnus nimium persæpe soporem
Provocat, optatos sic fessis spargere membris
Sæpe negat flores Morpheus, dum tetra cruori
250 Induxere diù vigiles incendia noctes.
Immutatur enim diuturno machina nisu,
Et pulsam nequeunt oculi revocare quietem.
Quid quod & ambusti compescere sanguinis æstum
Non citrus, atque acidis nunquam mala aurea suc-
cis,
255 Non tenui lac dulce fero, non frigida possunt
Pharmaca, nec gelido præstans Nymphæa liquore.
Hæc tamen ad Veneris certamina frangere vires
Dicitur, hac illæsos virginitatis honores
Innuptæ quondam comites tenuere Dianæ.
260 Quippe Deæ infensus sua sumpserat arma Cupido,
Telaque contorquens nudata ferire Dianæ
Pectora tentabat: vindex fecat æra telum,
Virgineumque petit flammanti cuspide pectus.
Nec tamen hoc tetigit, motu Dea præcavet ictum,
265 Sed tenero comitis sub corde infixæ sagittæ
Hæsit, & ignito violavit vulnere Nympham.
Uritur hæc, tacitisque fovens incendia membris,
Sentit inexperto torqueri pectora viru.
Quid faceret? Trahit hinc nolentem cæca cupido,
270 Inde pudor miseram retinet, stant obvia menti
Virginitatis honos, turpisque infamia flammæ.
Sæpe pudicitæ crudeles anxia leges

Increpat, & gemitu juga detestatur iniqua;
Sæpius infixos expellere tentat amores,
Præcipitemque animi damnat gemebunda furorem. 275
Nocte vigil tristes versat sub pectore curas,
Flebilibusque die complet nemus omne querelis.
O pudor, egregium Nymphæ decus, ô mihi numen

Præcipuum, nullâque unquam violabile noxâ,
Si mea commissio mens conscia crimine peccat, 280
Corpus adhuc purum manet, hæc te victima flec-
tat,

Conceptumque scelus puro luat unda liquore.
Sic ait: humentesque oculos ad sidera vertens,
Præcipitem toto se corpore mittit in undas.
Ingemuere omnes alto sub gurgite Nymphæ, 285
Ingemuitque chorus Dryadum, gemit ipsa Diana,
Nec miseram immerito patitur sub vortice mergi.
Nam tenerum Nymphæ fluitans super æquora cor-
pus

Vertitur in niveum splendenti culmine florem,
Grandia quem viridi latè folia aggere cingunt, 290
Quem placido circum venerantur murmure fluc-
tus.

Tum Dea Nymphææ nomen memorabile flori
Imposuit, voluitque novâ clarescere dote.
Nam velut ignitos miseranda Cupidinis æstus
Rivorum gelidâ prudens extinxerat undâ; 295

Sic succo tenuique potest Nymphæa liquore
Ardentes Veneris stimulos, cæcumque furorem
Comprimere, & veluti Circæo carmine tactis
Ad Veneris ludos & gaudia tollere vires.

300 Hinc dolus, & victi periere Cupidinis artes:
Nec jam sæva timent Nymphæ tua tela, Cupido,
Nil te tæda juvat, nil proficit illa pharetra,
Quâ toto quondam regnabas victor in orbe,
Quam timet ipse tonans summo defensus Olympo.
305 En levis imbelles tutatur planta puellas,
Usque adeo valet herbarum miranda potestas!

NUNC quâ mensurâ, quo circumscribere som-
num

Limites
somnia.

Limite, quot vigiles juvet horas ducere, dictis
Expediam, faveat modo vati faustus Apollo.

310 Nam gravis hic labor est, durumque resolvere
nodum

Solerti celebris posset vix arte Machaon.

Quippe quot in puro scintillant sydera cælo,

Littore quot Lybico fluctu volvuntur arenæ,

Tot naturæ hominum variæ, diversæque longè

315 Corpora, non fecus ac dispar datur oris imago.

Inde vides vario quàm limite tempora somni

Sint statuenda tibi, atque animo mutanda sagaci.

PRINCIPIO matris tenerâ conclusus in alvo,

Mollior & tremulū referens ferè corpore gluten ,
 Vix infans vigilat , crescentes irrigat artus 320
 Somnus, & incæptum placidâ natura quiete
 Velat opus, donec perfectum emittat in auras.
 Altera tunc lacrymis , sunt altera tempora somno ,
 Sic tamen ut longo foveantur membra sopore.
 Principium vitæ somnus , nascique videmur , 325
 Ut miseros somni deludat imagine lethum.
 Ast ubi firmato durantur corpore partes ,
 Tunc breviora sibi concedi tempora somnus
 Postulat, & rigidos artus curvante senectâ,
 Tempora non cingit jam cana papavere Morpheus. 330
 Scilicet infantū fibræ , mollitaque lymphâ
 Stamina nervorum facilè laxantur , & altum
 Concipiunt tenerâ cerebri compage soporem ;
 Quin contra callosa senum , fere nescia flecti
 Stamina , mulcentem nequeunt admittere somnum. 335
 Longior hinc puero , & tenero quo mollior ætas
 Corpore , sit somnus ; juveni crescentibus annis
 Sit brevior , tandemque senis vix lumina Mor-
 pheus
 Occupet : hanc primam vox naturæ insita legem
 Condidit , hanc æquâ ducti ratione sequamur. 340

NUNC si fæmineos artus , & membra virorum
 Perpendas , datur inde tibi lex altera somni.
 Corpore quippe levi, tenerâ cute , voce strepenti

Mollior imbelles infantis fœmina vultus

345 Ore refert, at membra virûm fuscata rigescunt,

Brachiaque ostentant validos villosa lacertos.

Rarior inde virûm firmatos occupet artus

Somnus, at imbelli jaceat resoluta sopore

Fœmina, ne graciles nervos tormenta laceffant,

350 Mobilibusque furat natura doloribus acta.

Quin & pro vario rerum discrimine, sani

Pro naturâ hominis, fractis pro viribus ægri,

Sæpe coercendus diverso limite somnus.

Ille redundantem laxato corpore lympham

355 Exhibet; oppressi undarum sub pondere nervi

Viscera vix solito possunt impellere motu;

Cuncta jacent alto torpentia membra veterno,

Vixque potest gliscenti oculos subducere somno.

At magis atque magis resolutos solveret artus

360 Somnus, & undanti molliret phlegmate nervos.

Sedulus hinc caveat nimio indulgere sopori,

Nec quò depravata ruit Natura, feratur.

Siccior hic contra, tremulo quem fibra fatigat

Stamine, quem rapidâ ferventia viscera flammâ

365 Excruciant, placido vix indulgere sopori,

Tranquillæque valet dare concita membra quieti:

Hic facilè insomnes noctis produceret horas,

Atque vigil somno vix sentit lumina solvi.

Deficiente tamen siccantur corpora somno,

370 Distractoque magis subsultant stamine nervi.

Sæpius hinc noctis fugientia numina supplex
Invocet, orantique accersat voce quietem.

Arida quippe potest Morpheus mollire sopore
Corpora, & insigni nervos firmare vigore.

Et tu quem longi cruciant tormenta doloris, 375

Cui fractum macie corpus, cui nulla supersunt
Roboris antiqui vestigia, sola salutis

Spes tibi certa datur, languentes cum irrigat artus
Somnus, & immisso restaurat robore corpus.

At somni producta tibi sint tempora; quippe, 380

Si sua corporibus diffundit munera sanis

Morpheus, infirmis magis ille papavera membris
Spargere, & antiquum dignatur reddere robur.

JAMQUE vides quantùm juvet horas, certa que 385
somnia

Tempora consilio regere; hinc secura salutis

Spes oritur, medio tutus dum limite sistis.

Felix qui rerum hæc servans moderamina, som-
num

Sic regit, ut justo restauret membra sopore,

Nec tamen imbelli jaceat torpore solutus. 390

Viribus ille valens septem non abnegat horas

Urgenti cautus somno concedere, rarò

Transit ad octavam, vix & quandoque coactus

Horam audet leni sextam decerpere somno.

Sic tranquilla nitent puro penetralia mentis

395 Lumine , stat vegetum constanti robore corpus ,
 Pallida non ficos macies depascitur artus ,
 Craffaque non turgent nimiâ pinguedine membra.

HAUD tamen hæc conferre poteft tot commoda Tempus
fomno ap-
tum.
 Morpheus ,

Nî fignata fibi fervarit tempora , nunquam ,
 400 Quas Natura dedit , metas perrumpere tentans.
 Scilicet aurato confpergit lumine cælum
 Phœbus , & ignifero mortales fydere luſtrat ,
 Ut vigilant , placidæque iterum poſt otia noctis
 Jam poſſint alacres folito indulgere labori.

405 Quin ſpiſſis contra terras tranquilla ſilentes
 Nox operit tenebris , tegit & caligine cælum
 Obſcurâ , ut nimiùm motu deſeſſa diurno
 Mortales placidâ recreent ſua membra quiete.
 Sic juſſit Natura dari ſua tempora ſomno ,

410 Indixitque die vigiles animalibus horas.
 Vix , ſenis e thalamo ſurgens aurora mariti ,
 Diffundit roſeos pulſo velamine flores ,
 Argutis volucres implent concentibus auras ,
 Surgentemque diem feſtivâ voce ſalutant :

415 Antiquas rénovat mœrens Philomela querelas ,
 Ferventesque Columba mari declarat amores.
 Tum ruit ad prædam fera , ſylvarumque recessus
 Luſtrat Aper , timido Lupus infidiatur ovili ,
 Inſequiturque Lupum Canis , & latratibus urget.

Tunc herbis ludunt molles in mollibus Agni, 420
Et patulis spirant fragrantem naribus auram.
Tum sua colla gravi taurus submittere aratro
Cogitur, & durus repetit sua rusticus arva.
At rudis interea præstanti corpore virgo,
Quam pudor & simplex decorat Natura, calenti 425
Non timet egregios artus exponere soli,
Nec velat nullo signatam crimine frontem.
Rustica miratur neglectæ virginis ora
Phœbus, nativumque decus, nullâque nitentem
Arte comam, & radiis lambens sincera puellæ 430
Ora, genis roseum tacitè perfundit honorem.
Et jam vellet amans medio sol sistere calle,
Saltantemque levi serò per prata choræâ
Aspicere obscurâ tectus caligine Nympham.
At non fata sinunt, revehit nox otia terris: 435
Rustica turba casam repetit, patriosque penates,
Moxque levat somno, longo defessa labore
Corpora, jam indulgent animalia cuncta quieti,
Jam filet omne nemus, dulci sola obstrepit unda
Murmure, & ingrato suspirans Noctua cantu. 440
Insita sic dociles naturæ fœdera servant
Agricolæ, fanoque gerunt rude corpore robur.
Mollior at placidis conclusus mœnibus urbis
Incola, nec servat noctis, nec certa diei
Tempora, nocte vigil, solet indulgere quieti, 445
Cum nitido cælum perfundit lumine Phœbus;

Tantaque vefanas hominum dementia mentes
 Cepit , ut innatas naturæ frangere leges
 Concinnum deceat , vacuamque sine ordine vitam

450 Ducere. Jam , medio fufpenfus vertice cæli ,
 Vergit ad occafum labenti fydere Phœbus ,
 Urbanus thalamo molli revolutus Adonis ,
 Serica cui fingunt altam velamina noctem ,
 Incipit , admiffâ paulatim luce trementi ,

455 Languidulis tandem fomnum depellere membris.
 Mox & cura comæ fequitur , reparandus & arte
 Frontis honos , dulcisque vapor , numeroſaque
 longo

Agmine progreditur cultûs luxûſque ſupellex,
 Ut fictâ placeat vefanus homuncio formâ.

460 Sic teritur tempus ; properat nox : comptus Ado-
 nis

Pulvere conſperſum Cyprio caput aeris auræ
 Objectare cavet ; lecto affidet ille puellæ
 Oſtentans habili velamina ſplendida motu ,
 Aut vacuas fundens verboſo murmure voces ,

465 Surgentem recreat nugaci Laïda dicto ,
 Laïda quam circum volitant laſciva virorum
 Agmina , dum ſpeculo depingit iudice vultum.
 Aſt ubi nox tenebras revehit , levis illa caterva
 Feſtivas celebrat choreas , convivia , cantus ;

470 Nec ſatis , at ſacrum deponens ſæpe pudorem ,
 Non timet obſcuræ probrum committere nocti ,

Quod luci solique abscondere velle videtur.
Eheu mox repetit tali pro crimine pœnas
Ultrici Natura manu, violataque jura
Vindicat: exangui pallefcunt ora colore,
Liventes oculi ficcâ sub fronte cavantur,
Avolat oris honos, non jam juvenilia vultum
Lilia mixta rosis decorant, non purpura labris
Infidet, haud priscæ remanet sua gratia formæ.
Antiquum periit decus, irreparabile damnum,
Quod pictis sarcire genis, tortove capillo,
Quod frustra tentant cultu, multoque labore
Condere, larvatumque vides, vultu indice, mor-
bum.

Hic, sua per totum diffundens semina corpus,
Visceribus sese insinuat, primùmque latenti
Aggreditur juvenes pede; mox ubi prima juven-
tus

Transiit, (& celeri transit sic concita motu,)
Indomitus furit, & fractis incendia membris
Suscitat, accersens infixâ labe senectam.
Sic qui naturæ juvenis pervertere tentat
Jussa, dieque jacens, noctem concedere somno
Denegat, amissas effœto corpore vires
Sæpe senex dolet incassum, vitæque prioris
Multa recognoscit morbo delicta monente.
Adde quòd ætherei, quos e tellure vapores
Sol radiis hausit, tùm quos animalia fundunt

Corpora, tùm quos perspirant vegetantia densis

Halitibus, quosque eructat madefacta liquore

Multipli tellus, varii conferta vaporis

500 Materies, noctis densati frigore, terram

Jam repetant, perfundantque admixtâ aera labe.

Hanc tamen impuram aspirat pulmonibus auram,

Hanc recipit, nocuamque haurit per hiantia pellis

Oscula, qui solet infomnes perducere noctes.

505 Inde mali soboles, miserum sic semina morbi

Undique circumdant, tepidoque illapsa cruori

Diffuso sensim pessumdant germine corpus.

Non ea defenso admittit contagia prudens

Corpore, qui lecto noctu stratisque recondens

510 Membra, graves auræ influxus non sentit, at amplum

Perspirans, noctis tutatur ab aere corpus.

REGULA nunc superest circa somnum ultima, Non somnus pleno ventre.
quâ stet

Certa salus, quondam hanc auctor præscripsit

Apollo.

Nempe cibo stomachus dum turget, multaque ventrem

515 Distendunt alimenta, ubi primùm mensa remota,

Non placido citiùs tutum indulgere sopori.

Corpore nam toto fibrarum stamina somnus

Laxat, iners molli stomachus data pabula fibrâ

Conterere, affuetoque nequit versare labore.
 Quin, dum laxa patet referato valva pyloro, 52
 Pars alimentorum, rudis indigestaque moles,
 Quà datur ingressus, sinuosa volumina ventris
 Intrat, vasorumque aditu intropulsa patenti,
 Lactea præcludit semicocto vascula chylo.
 Partibus hinc crudis oneratur sanguis, & amplâ 52
 Sæpius humorum turgent farragine venæ.
 Interea pectus pressio pulmone laborat,
 Incubus exoritur, totâque insomnia nocte
 Turbatam exagitant vano phantasmate mentem.
 Quî talis posset somnus defessa levare 53
 Corpora? Quin contra, magno velut acta labore,
 Membra diu languent, corpus torpore gravatum
 Opprimitur, tensisque urgentur viscera fibris.
 Ergo age, si placidam somno tibi ducere noctem
 Est animus, præsens teneas hoc dogma Salerni 53
 Sit tibi cæna brevis, nec, post data pabula ventri,
 Membra citò properes placido committere lecto.

Finis Quinti Libri.

LIBER SEXTUS.

DE EXCRETIS ET RETENTIS.

MULTIPLICES vario quos pellerè corpus/hiatu
 Debeat humores, & quos fervare, salutis
 Ut maneat vigor intactus, percurrere versu
 Est animus, cantuque novum tentare laborem.
 5 Nec levis ille quidem, non versibus apta canoris
 Materies. Grato quis vates dicere posset
 Carmine? quot vicibus ventris deponere pondus
 Conveniat, Veneri quantum & quo tempore quis-
 que
 Indulgere queat, quæ sit mensura salivæ.
 10 At velut omnipotens summo de vertice Olympi
 Sydera non tantum nutu, immensosque gubernat
 Orbes; sed vilem non dedignatur Arachnen
 Numine tutari, tenui dum stamine duram
 In cotem suspenso cadit; cautamque futuri
 15 Ut docuit farris Formicam condere acervos;
 Ut tenues mellito impletis nectare cellis
 Servat Apes, & in insectis miracula pandit

Maxima, quò major parvis sua gloria rebus
 Emineat; sic vile nihil, nil corpore toto
 Indignum Medici curis, dum firma perennet 20
 Inde salus, morbumque evulso femine tollat.
 Nec decus hinc Medici minus est: Quæ gloria ma-
 jor?

Quàm misero rebus conferre levamen in arctis,
 Tollere languores, fugientem sistere vitam,
 Et veluti præsens in terris numen, amico 25
 Subsidio in miseros laudandam impendere vitam.
 Nunc risus petulans effundat scurra procaces,
 Huic licet, at sapiens cui cordi publica semper
 Utilitas, meritos Medico concedet honores.

Mechanif-
 mus secretio-
 nis & excre-
 tionis.

DUM dapibus reficis corpus, non vertitur om- 30
 nis

Materies alimenti in succum, magna ciborum
 Pars magma efformat, quod, pondus inutile, vasa
 Constrictis semper tentant expellere fibris.
 Corporis hæc, propriis excreta canalibus, omni
 Emundant rutilum purgamina sæce cruorem. 35
 Hinc genus excreti primum, quod sæpe retentum
 Sordibus & putri corrumpit labe liquores.
 Sanguinis altera pars, etsi purgata, redundat
 Particulis varii generis, quas viscera quæque
 Exhaustire solent tubulatis nexibus, & quas 40
 Ad varios servant variis pro sedibus usus.

Nonne vides granis quot constet acervus arenæ
 Disparibus, tenuem referunt vix illa figuram
 Pulveris, hæc diversâ imitantur mole lapillos.
 45 Singula nunc tentes cribro fecernere grana,
 Parvula labuntur granis conjuncta minutis
 Granula, dum majora simul congesta manebunt
 Saxa, per angustos nunquam irreptura meatus.
 Haud aliter, prorsusque modo abjunguntur eodem
 50 Multiplices, sanguis vasorum quas vehit alveo,
 Particulæ, spissæ bilis primordia, succus
 Nervorum tenuis, seu crassior unda salivæ.
 Scilicet ad plexus diversaque viscera sanguis
 Ut primùm appellit, sinuoso tramite longos
 55 Vasorum subit anfractus, trituque retentus,
 Tardat præcipites crescente sibi objice motus.
 Sanguinis hinc atomi per venas lentiùs actæ
 Jam coeunt paribusque pares, vis insita quasque
 Attrahit ad similes: mittendi hæc prima liquoris
 60 Principia, inde latex primùm incipit efformari.
 Nunc tenuem Natura velit fecernere lympham,
 Parvula de magnâ nascuntur vascula venâ,
 Quæ tantùm ore queant subtilem admittere rorem,
 Quæque negent aditum crasso constricta cruori.
 65 Crassior at moles sit fecernenda liquoris;
 Sanguinis ex alveo non unus pellitur humor,
 At tenuem absorbent laticem lateralia vasa,
 Solaque jam superest proprio contenta canali

Sanguinei fluidi pars, visceris usibus apta.
 Altera sic species excreti corpore toto
 Perficitur, turgentque optatis vascula succis.

Ufus hu-
 morum.

Hos inter latices variis pro fontibus usus
 Dissimilis, spurcâ mundant hi fæce cruorem,
 Ut quem falsa cutis numerofo sudat hiatu,
 Aut quem profundit nisu vesica liquorem:
 Irrorant alii vitalibus intima rivis
 Viscera, & efformant e chylo mixta cruorem.
 Hinc fit ut hæ nimis si fluctibus effundantur,
 Siccatisque fluant ubertim e plexibus undæ,
 Languet exsuccum resoluta robore corpus.
 Inde patet dispar secreti copia quantum
 Conferat, ut maneant æquali pondere vires,
 Corporis ut vigor intactus fervetur, & imis
 Visceribus nunquam lateant mala femina febris.

De excre-
 tione per al-
 vum.

PRINCIPIO quicumque volet fervare vigorem,
 Sic facilem teneat justo moderamine ventrem,
 Ut nec tarda nimis, citior nec profluat alvus:
 Nec fatis; at liquidum ventris deponere pondus,
 Aut concreta nimis duro depellere nisu
 Scybala vix poteris, taciti quin femina morbi
 Debilibus serpent penitus defixa medullis.
 Sed non cuncta regit similis lex corpora; vultus
 Quot sunt dissimiles, tot sunt mortalia fibris

Viscera

Viscera diversis intus constantia : fæces
 95 Inde solent homines diversâ reddere formâ.
 Ventriculi tamen illæso qui robore gaudet,
 Nec gravat ingesto distentum pondere ventrem,
 Sed justo reficit victu languentia membra,
 Unâ sæpe solet vice ventris pellere pondus
 100 Quotidie, firmamque alvo deponere molem.
 Hinc fit ut ingestis excreti copia ritè
 Congruat, & vegeto firmæ stent viscere vires.

NUNC si ficca nimis fluit, aut si tardior alvus, Alvus tarda & sicca.
 Quot mala discruciant corpus, quanto agmine morbi

105 Paulatim serpunt, quævis viscera cuncta labascunt.
 Scilicet assiduo stomachi concocta labore,
 Cum mollem referunt alimenta fluentia pulsem,
 Per tubulos fæces atque intestina repulsæ
 Sæpe morarentur per flexus lentiùs actæ.
 110 At Natura tubo motum concessit, ut inde
 Continuo possent reptatu erumpere fæces.
 Aspice contracto serpentes corpore Vermes,
 Singulus haud intermisso ut constringitur orbe
 Annulus, undosusque refert glomeramine fluctus;
 115 Non secus intestini lento fistula motu
 Contrahitur, clausamque cavo propulsat amur-
 cam.

Utilis hunc motum pungenti bilis acore

Sollicitat , stimulo liquor intestina laceffens.

Hæc , velut innatus clyster falsedine fibras

Vellicat , & motu fæces depellit adaucto.

120

At si tarda nimis lento intestina moventur

Contractu , aut stricto jam spissior hepate bilis

Deficit , ignavo stagnant in viscere fæces ,

Nec superare queunt sinuosos tramite flexus.

Segnior hinc solitam non egerit alvus amurcam ; 125

Quæ ventris concreta cavo cruciatibus angit.

NAM cum densa nimis stricto non profluat al-
veo

Bilis , & attritas dulci haud sapone maritet ,

Quas alimenta sinu fundunt ex ubere , partes ,

Deficit hinc primum chyloseos instrumentum ,

130

Tardaque languenti digestio viscere torpet.

Hæc est prima mali labes , hinc undique flatus

Viscera distendunt , dum segni alimenta quiete

Putrida fermentant , redolent & cruda saburram.

Extorum interea motu cessante , manebit

135

Fæx intestinis conclusa diutiùs , inde

Quidquid inest fluidi , fæces quodcumque liquoris

Interiùs servant , & quod dulci utile chylo ,

Et crassamenta impuro turgentia succo ,

Exsugent pariter numeroso lactea hiatu

240

Vascula , & interiùs traducent mixta cruori.

Sic spurcis onerata vides quàm vasa redundant

Particulis , quantâ vitietur sanguis amurcâ.

Nec minùs hac putri fœdantur fœce liquores

145 Et quicumque fluunt corrupto e sanguine succi ;

Tum qui fœcundo demulcent viscera rore ,

Quique novo reparant languentia glutine membra.

Hinc languore jacet corpus , nutritius humor

Deficit , aut vitiato irrorat membra liquore.

150 At dolor interea fessum caput anxius urget ,

Pondereque ingenti sedes animæ ipsa gravatur.

Quippe tumescenti stringuntur viscere vasa

Quæ largo numerosa irrorant sanguine ventrem ;

Nec solito fluxu sanguis compressa subire

155 Vasa potest , refluensque citis suprema salutat

Viscera vorticibus : nimiâ sic mole gravatum

Comprimitur , pressumque caput sub pondere lan-
guet.

Cum bifido torrens per terras profluit alveo ,

Hinc illinc manant æquali vortice fluctus ,

160 Udaque dispersis fœcundant fontibus arva.

At præcludatur pars fluminis altera , facto

Objice , per patulum jam diffluit unda canalem ,

Latèque effusis exundant fluctibus agri.

Sic nimio cerebrum cumulat cruor impete pulsus ,

165 Undique dum fluxus per viscera stricta negatur.

Nec minùs , obstructis stagnanti sanguine venis ,

Læditur , & turgēt congesto venter acervo :

Exoritur calor internus , succensaue fervent

Viscera; jamque febris, metuenda incendia volvens,
 Putrida languentes tacito depascitur artus
 Igne, redundanti putrescunt fæce liquores,
 Multiplicique graves exsurgunt agmine morbi.

170

Alvus laxa
 & cita.

LAXIOR at contra citiùs si profluit alvus,
 Jam signo patet haud dubio quàm lenta ciborum
 Coctio languescat, quàm tardè alimenta lique-

175

cant:

Seu nimis expletus dapibus sub mole fatiscat
 Venter, & impositum nequeat tolerare laborem;
 Seu stomachi imbelles laxâ compagine fibræ
 Non solito possint sese constringere nisu;
 Seu contra nimis astricta intestina fluentes
 Expellant celeri fæces per viscera nisu.

180

Craffior hinc oritur chylus, semicocta ciborum
 Materies crudâ pessumdat labe cruorem,
 Febrilis tremor exsurgit, jam membra resolvit
 Lenta lues, spissoque tumens Œdema liquore,
 Corporis interea resoluta robore, succi
 Deficiunt, macies deformat pallida vultum,
 Et tacitâ miseros sensim mors tabe peredit.

185

Quippe, cito cursu pulsus per viscera; chylus
 Oscula transgreditur vasorum lactea, præceps,
 Volvitur, effætisque simul cum fæcibus actus,
 Non reficit languens optato nectare corpus,
 Deficit hinc toto sensim nutritius humor

190

Corpore, & assuetis fraudantur viscera fuccis.

195 Arida cum exhaustis tempestas ingruit arvis,
Cum ficcata riget tellus, cum deferit humor
Flumina, & æstivis fervoribus uritur aer,
Quàm tristi languet squallens Natura veterno!
Non jam læta viret pulposis frondibus arbor,
200 Non vegetæ flores ostendant fronte colorem,
Languida sed pallet demisso vertice flora,
Siccaque felici spoliantur gramine prata.
Haud secus exhaustum languet sine robore cor-
pus,

Si nimius laxâ succus depellitur alvo.

205 Aspice quem a longo jam vexat tempore ventris
Profluvium, ut macies ficos depascitur artus,
Quæ rugæ vultûs, oculorum quàm cavus orbis!
Hæctica jam febris marcentia viscera rodit,
Horrentique citò consumptus tabe peribit.

210 HÆC mala formident fibris quicumque labo-
rant

Quinam
his morbis
obnoxii.

Debilibus, quæis lenta gravis pituita relaxat
Viscera, qui segnem ignavi vacuumque labore
Traducunt placidè tranquilla per otia vitam.
Scilicet imbelli non fit perfecta ciborum.

215 Coctio ventriculo, & tenues, quæis viscera constant,
In celerem fibræ contractum promptiùs actæ,
Præcipiti pellunt liquentes tramite fæces.

AST aliis contrà prorepat tardior alvus ,
 Qui firmi valido fibrarum robore pollent ,
 Queis calido inflatæ turgescunt sanguine venæ , 220
 Et qui membra solent duro exercere labore.
 Tardior his motus fibrarum , his lenta moventur
 Viscera , robustoque tenent data stercore nexu ,
 Dum calor internus , longoque exsucca labore
 Exta omnem absorbent mixtum cum stercore mu- 225
 cum.

Hinc fugiant cautè acri condimenta sapore
 Fervida , quæque gravi stomachum falsedine pun-
 gunt ,

Queis per vasa solet celeri cruor impete ferri ,
 Queis calor internus missis velut ignibus ardet.
 Infirmitas contra concoctu dura vitabit 230
 Pabula , quæque nimis laxant oleagine fibras ,
 Et quæ ventriculi possunt eludere vires.
 Nec fatis : at prudens iusto moderamine victum
 Sic reget , ut stomachus nunquam sub mole fatif-
 cat.

Hæc si fervetur naturæ regula , firma 235
 Non nisi contractu moderato profluet alvus.

Urina.

SPURCITIEM tandem , fordesque evasimus ; al-
 ter

Nostri scrutandum curis sese objicit humor ,
 Qui renum patulis exceptus hiatibus , inde ,

- 240 Per tenues longo devectus tramite calles,
 Implet vesicam : stimulis pungentibus illa
 Excita abundantem fundit cum murmure lym-
 pham,
 Sanguineosque sales paucocum sulphure mixtos
 Ejicit, immensâ qui dum solvuntur aquæ vi,
- 245 Intus adæquatam servat sub corpore crasim
 Sanguis, ut impleri naturæ munia possint.
 Hinc fluit illimis cruor, hinc sine sorde liquores
 Felici recreant sitientia viscera fonte.
 Haud secus undoso per campos vortice currens
- 250 Dum placidè subit augustam circumfluus urbem
 Sequana, & objectas sinuoso tramite ripas
 Alluit, immundas quas fundunt compita sordes
 Abripit, & longè serpenti devehit alveo.
 At via quæque novo splendet mundata nitore
- 255 Purior, & lætis affulget civibus aura.
 Corporis haud aliter moderato viscera fluxu
 Abstergit, servatque illæsum urina vigorem.
 At veluti tumido protrusus vortice torrens
 Non recreat siccos optatis fluctibus agros,
- 260 Nec spurcam puris expurgat fontibus urbem,
 Sed citò terribili maturas gurgite messes
 Diruit, horrendoque domos cum murmure ster-
 nit ;
 Sic urina gravi pessumdat corpora labe,
 Si non justa fluit moderato copia lapsu,

Aut si consistens falsâ putredine peccat.

265

Urina nimia.

SCILICET urinæ nunquam vesica laborat
Immodico fluxu, infirmo quin coctio ventre
Languet, aut peccet crasis vitiata cruoris,
Multaque colluvie turgescant vasa ferosâ,

Urina paucula.

At paucum contra fundat vesica liquorem,
Tunc certis patet indiciis orbata salubri
Vasa fero ficcum per viscera ferre cruorem.
Quod si stricta nimis, compressa, infarctave re-
num

270

Vasa forent; proh! Quæ clades miseranda per om-
nes

Funditur improvisa artus, refluumque liquorem
Indicat! Ecce miser singultibus ilia pulsat,
Ecce atrox vomitus ventrem subvertit, acutis
Jam renum regio cruciatibus horret, & ipsum
Impetit unda caput, ferverque Phrenitis, & omnes
Subvertit sensus, donec sopor arguat, intus
Gangrænâ placidâ tandem præludere morti.

275

280

Urinae dotes.

NEC minus urinæ dotes diversa que signa
Sedulus expendit, quisquis depellere morbos
Nititur, & rerum pervadere ad intima tentat.
Ac veluti prudens, inspecto sydere, cursum
Dirigit ignotum percurrens navita pontum,
Corporis haud aliter tacitas dignoscere labe

285

- Sæpius excretâ medicus de renibus undâ
 Aggreditur , certoque regit medicamina signo.
 290 Crassior ille latex referat cœnopus amurcam ,
 Jam signo patet haud dubio per vasa cruorem
 Densatum lento sensim prorepere lapsu ;
 Seu nimis incoctos densarint dura liquores
 Pabula ; seu celeri motu , nimiove calore
 295 Sicca salutifero fraudentur viscera succo.
 Quin urina tibi morbos portendit acutos
 Flammea , quæ , rutilo fulgens succensa colore ,
 Indicat internis corpus fervoribus uri.
 At contra muco turgens urina seroso
 300 Signa dabit stomachum imbellem data pabula coctu
 Solvere difficili , laxatis languida fibris
 Viscera congenitum sensim amisisse calorem ,
 Aut crudam nimiùm venas distendere lympham ;
 Nec satis : at miseris mortalibus irrita cedit
 305 Spes , expectandumque manet miserabile fatum ,
 Si simul & lutulenta & pingua flumine largo
 Lotia manarint , oleoso tegmine spurca :
 Jamque brevè horrendâ macie resoluta liquefcunt
 Membra , cadit corpus languenti labe peresum ,
 310 Dum miseram tandem solvat consumptio vitam.

INDE vides quantùm intersit persæpe saluti
 Corporis , ut renum semper moderamine justo
 Unda fluat , referatque assumptum copia potum ,

Ut nunquam crasis , nunquam crassâ indole peccet
 Natura urinæ , sed firmam sana salutem
 Viscerum & ostendet renum benè cocta vigorem.

315

Urina sa-
 na.

Hæc solet illimis citreo splendere nitore ,
 Floccosamve gerit tenui velamine nubem ,
 Quæ matulæ alta petens fursum citò conica ver-
 git.

FELIX qui talem , placidæ post otia noctis ,
 Urinam assurgens moderato reddere nisu
 Manè potest , firmamque videt perstare salutem.
 Ille dapum haud sentit tumefactum pondere ven-
 trem ,

320

Hesternâ gravis ingluvie , data pabula ritè
 Hic coquit , & stomachi constanti robore gaudet.
 Tunc varios valido pulsantia parjete vasa
 Humores subigunt , tunc sanguinis optima crasis ,
 Nervosoque viget generosum corpore robur.

325

Perspira-
 tio.

TERTIA jam superest princeps secretio versu
 Pertractanda mihi , dicendum carmine quantum
 Diruat , aut firmet bona perspiratio vires.
 Hæc varios inter latices , qui corpore toto
 Undique multiplici manant ab origine , multum
 Corporeum mutat diffuso flumine robur.

330

Nempe per innumeros stillans cutis unda meatus ,
 Lumina quam nequeunt mortalia cernere visu ,

335

Quæ vix conspicuum superat tenuissima rorem ,
 Sæpius exundat tam largo fonte vaporum ,
 Corporis ut cunctos superet collata liquores.

340 Sedulus hunc laticem certâ librare bilance
 Tentavit quondam longâ Sanctorius arte.

Nec mora , suspensâ sese concludere librâ
 Audet , & infulsos stultorum spernere risus :

Panda fuit multos Musæum libra per annos ,

345 Quâ , velut excelsâ spectans sublimis ab arce ,
 Naturam ad justæ trutinavit pondera lancis.

Jamque cibos , potumque , ingestaque cuncta sta-
 terâ

Ponderat , & simili expendens egesta labore

Cuncta , gradu variet quàm perspiratio multo

350 Noscit , & immoto metitur limite certus.

Hinc orbi medico nova lux affulsit , & omnes

Ignoti quondam vires patuere vaporis.

Jamque vident Medici quàm perspiratio , largo

Fonte fluens , cunctos fubeat diffusa recessus ;

355 Corporis intactum quantùm moderata vigorem

Servet , & infirmis mala quot mortalibus instent

Si fluat immodico cita perspiratio cursu ;

Aut suppressa cutis nequeat penetrare meatus.

Nempe nimis laxâ exhalant si pelle vapores ,

360 Avolat e toto sensim nutritius humor

Corpore , nectareo fraudantur viscera succo ,

Exhaustumque perit languens sine robore corpus.

Perspiratio
nimia.

Perspiratio
suppressa.

Si contra astricto perspirans unda canali
 Supprimitur, modicove exhalat pauca vapore;
 Acrior interiùs lasso concluditur humor 365
 Corpore, per patulos pellis pellendus hiatus,
 Viscera corrodit, variasque putredine partes
 Undique corrumpit; numerofo hinc agmine morbi
 Exfurgunt, oriturque cohors miseranda malorum.
 Jamque putrescenti nimis obruta vasa redundant 370
 Colluvie, infarctoque tument obstrueta liquore
 Viscera, sic oritur Skirrus, sic sæva dolorum
 Ilias, & tacito prorèpens tramite funus:
 Aut si morborum felici semina nifu
 Tu victrix quandoque foras Natura propellis, 375
 Jam scabie & fædâ pellis prurigine squallet,
 Turpiaque informem deturpant stigmata vultum,
 Tantùm sola potest miseris inferre malorum,
 Si non assiduo cita perspiratio fluxu
 Avolat, aut strictis in pellis hiatibus hæret, 380
 Tot mala felici medicus depellere tentat
 Arte, salutiferoque juvans mortalia prudens
 Corpora consilio, justo moderamine victum
 Sic regit, ut certos non perspiratio fines
 Transeat, at firmam servet moderata salutem. 385
 Inde tibi validas sano si corpore vires
 Servare est animus, nimio non impete membra
 Exagites, calidoque nimis non corpus amictu
 Exonerare velis; pellis numerosa relaxat

Monita cir-
ca perspira-
tionem.

390 Oscula, sudoremque potest accersere motus,
 Quem tristis sequitur defesso corpore languor.
 Aspice compositâ saltantes arte puellas,
 Quàm celeri sese tollunt super aera motu,
 Quàm pulsan agili terram pede, quàm micat ar-
 dens

395 Membrorum vigor, & juvenili corpore robur!
 At modò laxatis largus fluit undique fibris
 Sudor, & infringit stillanti rore vigorem:
 Quæ prius ignito florebant ore puellæ
 Exanguem referunt pallenti fronte colorem,
 400 Languida torpescunt morboſo lumina visu,
 Et motu defessa ægro vix membra trahuntur;
 Dum contra recreat vires, redditque vigorem
 Pacatus stillans tepesactâ de cute sudor.

NEC minùs enervant corpus, fibrasque rela-
 xant

405 Pellicæ vestes, variæque parentibus artes
 Ignotæ, queis nunc ætas ignava nepotum
 Frigora regali tentat propellere luxu.
 Corpora quî possent moderato nostra liquores
 Exhalare suos fluxu, dum membra ſoventur
 410 Velleribus, vastisque diù fornacibus ardent?
 Te tamen argenti nudatum exponere pectus
 Non vellem Boreæ, aut posito velamine nudum
 Incautè hybernis offerre aquilonibus, omne

Frigore qui subito possent constringere corpus,
Pellendosque foras nimiùm cohibere liquores. 415

At fervare modum ætas nostra improvida nescit,

Dumque foci nimiùm fervent ardore parentes,

Nudus sæpe puer brumalia frigora captat:

Tanta Parisiacam cepit dementia gentem!

Tu compos animi, cui non penetralia mentis 420

Turbavit novitatis amor, qui non sine normâ

Æmulus Anglorum sectaris sedulus artes,

Hoc teneas animo, NE QUID NIMIS, omnia nam-
que

Terrigenis extrema nocent, fluxûsque salubris

Per tubulos pellis possunt pervertere cursum. 425

Quod si pacatam iusto moderamine vitam

Sic regis, ut facili venter data pabula nisu

Concoquat, ut vigeant moderato membra labore,

Nec nimiùm turbent diversa pathemata mentem,

Iusta fluet placido benè perspiratio cursu, 430

Et facilè corpus nocuam exhalabit amurcam.

Alia ex-
creta.

CÆTERA quid referam, quæ toto e corpore ma-
nant

Multiplici excrementa viâ, tenuemve salivam,

Aut quod multicavo nares e fonte profundunt

Pingue serum, aut lacrymas amplis quas tristia ri- 435
vis

Lumina cum gemitu stillant, flavumque cerumen

- Sedula quo patulas aures Natura perunxit,
 Irroransque cutem viscoso glutine sebum;
 Quæ nimio fecernuntur si gurgite, corpus
 440 Extenuant, amploque exsiccant viscera fluxu,
 Dum suppressa graves possunt accersere morbos.
 Hi quandoque tamen largo si fonte liquores
 Præcipites vario manant e viscere, prudens
 Torrentem valido nunquam medicamine sistas.
 445 Sæpe salutari tentat Natura labore
 Spissatis nimium succis oppressa levare
 Viscera, præsentisque crisi prævertere morbos.
 Affecla naturæ medicus, fidusque minister
 Hujus opus nunquam tentet turbare, sed ipsi
 450 Auxiliatrici fatis est succurrere dextrâ.
 Nec metuenda adeunt ægri discrimina, sanguis
 Si fluat, aut amplo dimanent fonte liquores.
 Sola timenda manet, resolutis viribus, ægri
 Debilitas, facili sensim tollenda labore;
 455 Dum contra persæpe gravi languentia labe
 Viscera corrumpunt, & lento funere corpus
 Conficiunt fallaci humores arte retenti.

- JAM fatis austeras Pindi per devia Musas
 Carmine difficili sequimur, tristesque recessus
 460 Lustramus, miseris quærentes dulcia rebus
 Subsidia: ecce mihi ante oculos se pulchrior ultro
 Objicit, & formâ captum gratoque lepore

Venus.

Abdita naturæ Venus in penetralia ducit.

Te sequor, alma parens; tu quæ mortalibus ægris
Lætitiâ, verosque paras sine clade triumphos; 465

Quæ renovas sævo collapsas funere gentes

Ignem sacro, & puris accendens pectora flammis.

Tu genitrix, tu blanda parens, spes una labantis,

Diva Venus, naturæ, cujus numine summo

Cuncta renascuntur tristi detrita senectâ 470

Corpora, & instabilis semper Natura perennat;

Tu, quæ cuncta regis jucundâ animantia lege,

Et totum, Regina potens, das jura per orbem;

Tu rabidos lenire Tigres, tu colla Leonum

Efferat sola potes docili submittere fræno, 475

En sacris astant pedibus, lambuntque trementes:

Te dominam venerantur Aves, te monstra per
æquor

Ignibus indomitis gelidâ agnovere sub undâ;

At tu naturæ dum mollia jussa capeffis,

Dumque colunt matres puro tua numina thure, 480

Illos indignata fugis tibi qui impia dona

Audent vulgivagâ incensi tentigine ferre,

Et tua lascivo temerare altaria cultu;

Hos tantum, pudibunda Venus, dulcedine verâ

Mulces, qui castos puri sectantur amores. 485

Ætas Ve-
neri apta.

NEC satis: at Veneri non ætas quælibet apta;

Ac veluti Martis duros tolerare labores

Non

Non ætas primæva potest , nec lenta senectus ,
 Sic juvenes , firmâque viri virtute vigentes
 490 Soli crebra valent Veneris certamina inire.
 Quin certis prudens signis Natura notavit
 Tempora , queis primùm optato conjungere pos-
 sunt
 Connubio sese juvenes , Venerique litare.
 En pubertatis juvenili in corpore signa
 495 Prima micant , tacitoque virum Natura labore
 Perficit : arguto quæ vox stridore sonabat ,
 Rauca cavas implet forti cum murmure fauces.
 Jamque pili densâ velant genitalia pube
 Organa , quæ nunc , infueto stimolata calore ,
 500 Proliferum largo diffundunt imbre liquorem :
 Sentit inexperto juvenis sibi pectora sensu
 Flagrare, atque novos, jam non puer, optat amores.
 Interea paribus virgo fervoribus ardet
 Junior ; huic tenero assurgunt in pectore mammæ ,
 505 Rara tegit molli velo lanugo pudenda ,
 Maturamque viro stillantia menstrua monstrant.
 Non tamen hos properes thalamo sociare jugali ;
 Spermate nam tenerum corpus turgescit aquoso ,
 Molliaque imbellem generarent viscera prolem.
 510 Concubitum pariter fugiat rugosa senectus ,
 Ni velit e thalamo properans descendere in or-
 cum.
 Ecce senex annis curvus, fractusque catharris

Formosam socio juvenem sibi fœdere jungit :
 Huic defunt vires , nullâ hunc succendere tædâ
 Divus amor potuit , tremulo concreta gelascunt 515
 Pectora , nec Veneris poterit conscendere ad aras.
 At miserum frustra torquet malesuada libido ,
 Et quacumque viâ extinctum revocare calorem
 Nititur , assumptis herbis , acrique veneno
 Cantharidum , antiquum vult sollicitare vigorem : 520
 Hinc perit attritum corpus , maciata rigescunt
 Viscera , & instanti properat citò funere lethum ;
 Quod si fortè aliqua exhausto de conjuge proles
 Nascitur , informis , morbisque obnoxius infans
 Decrepitum redolet pallenti fronte parentem. 525

HINC juvenes Veneris vexilla sequantur adulti ,
 Lætaque ferventis subeant certamina amoris.
 Ipsamet haud semper simili fervore juvenus
 Æstuat , at variis vario pro tempore flammis
 Uritur , & stimulos interdum haud sentit amoris. 530

Tempus
 anni Veneri
 aptum.

CÆTERA quæ totum spirant dispersa per or-
 bem ,

Non nisi temporibus coeunt animantia certis ;
 Solus homo Veneri sine lege litamina solvit ,
 Nullaque lascivus coeundi tempora servat.
 Anni certa tamen Veneri magis apta videntur 535
 Tempora , quæ vegeto succendunt robore corpus.

Cum sævo constricta gelu , glacieque rigescunt
Corpora, languet amor, torpentque cupidinis arcus,
Et demersa latent imo genitalia ventre.

540 Nec magis ad Venerem jucundaque gaudia amoris
Sollicitat nimis torrens fervoribus æstas ,
Cum miseròs ardens exsiccat Sirius agros ,
Corporaque infrangit sævo enervata calore.

Ast ubi , vere novo , recreata tepentibus auris
545 Membra valent , vegetoque viget Natura vigore ,
Aut Canis ardentes ubi defervere calores
Incipiunt , iterumque , priùs sicca, arva virescunt ,
Grataque cum cæli reficit jam corpora cuncta
Temperies ; tunc corda novis mortalia flammis

550 Sollicitat redivivus amor , tunc robore pollent
Membra novo , & turgent generosis viscera succis.
Vere suos cantu volucris modulatur amores ,
Vere litat Veneri fera quæque , Hircusque Capel-
lam ,

Et Vaccam sequitur Taurus , quæritque Leænam
555 Indomitus Leo ; tunc celebrant connubia læta
Undique per varias diffusa animantia terras ,
Et toto Natura sinu tunc spirat amorem.

Quin etiam immotis defixi sedibus ardent
Igne novo , & dulci jungunt se fœdere flores :
560 Mascula fæmineum fœcundant stamina florem
Pulvere prolifico , tacito pistillus amore
Panditur , & sese notâ sibi lege maritant.

Tanta fuit vernæ Veneri concessa potestas !
 Ergo age naturæ sapiens præcepta sequaris ,
 Et castæ prudens Veneri libamina solvas ,
 Dum recreat cælum moderato membra tepore.

565

Quo diei
 tempore co-
 eundum.

PRÆTEREA , firmum si vis servare vigorem ,
 Hæc semper tibi sit coeundi regula certa ,
 Ut, stomacho dapibus vacuo , nimumve referto ,
 Conscendas nunquam imprudens altaria amoris. 570
 Scilicet esurie languet si venter inanis ;
 Sicca salutifero sanguis non vasa liquore
 Alluit , & solitum non fundunt rore vigorem
 Stamina nervorum vegeto vix turgida succo.
 Torpet iners impasta Venus , nec spermate pollet 575
 Dives abundanti , jejuno viscere , corpus.
 Si contra stomachus nimia sub mole ciborum
 Opprimitur , lentoque coquit data pabula nisu ,
 Tunc Venus enervat vires , stomachique labentis
 Munia perturbat ; manet indigesta ciborum 580
 Materies : vomitu felix qui reddere possit
 Hærentem , fluxove resolvere ventre prementem.
 Quin etiam , incertâ quem cæcum lege voluptas ,
 A vino atque epulis , ferventem traxit amore
 Connubia ad fœda & sævi discrimina lecti , 585
 En medios inter nixus mors occupat atra ,
 Eque thoro præceps tendit revolutus ad orcum.
 Ast ubi ritè sibi commissa cibaria coxit

Non nimiùm vacuus venter , solemnia amoris
 590 Tunc celebrare licet , Veneri sua solvere vota
 Tunc juvat , & dulci tutò se jungere nexu.

JAMQUE vides quænam Veneris sint tempora
 ludis

Apta magis , firmam si vis servare salutem.
 Hoc unum superest , animi compescere motus
 595 Et sic ferventes cohibere libidinis æstus ,
 Ut nimio nunquam coitu tua viscera lasses
 Insipiens , fractoque enerves robore corpus.
 Non tamen una regit mortales regula cunctos ;
 Quot sunt dissimiles vultus , tot membra vigore
 600 Dissimili variant ; hunc infirmum una fatigat
 Fœmineo profusa thoro libatio rara
 Spermatiss , ast illi nullo discrimine possunt
 Terque quaterque thorum largo irrorare liquore.
 Tu quem sola regit ratio , nec cæca libido
 605 Sollicitat , justo teneas moderamine amorem ,
 Ut , medios inter lusus Venerisque lepores ,
 Incolumi serves robustum pectore corpus.

Quot vici-
 bus Veneri
 indulgen-
 dum.

SCILICET immodicis quos effrænata libido
 Exagitat stimulis , petulantique igne laceffit ,
 610 Undique languentes miseranda incommoda vexant.
 Prima perit præstans specioso corpore forma ,
 Deficit oris honos , quo frons formosa nitebat :

Veneris im-
 modicæ in-
 commoda.

Fracta oculorum acies torpet , cava lumina languent ,

Calvitieſque caput deturpat vertice nudo.

At dolor interea lumborum torquet acutis

615

Viſcera tormentis , trifti genitalia labe

Flaccida languescunt , & quæ prius Hercule digna

Attenuata jacet , meritâ pars tabe peresa.

Quin mala terribili miſeros circum undique furgunt

Agmine , non ſolito venter ſua munia niſu

620

Exercere valet , vexant effœta catharri

Viſcera , & arentes ſecat artus ſæva podagra.

Nec minùs exſuccus ſubverſo pectore pulmo

Plectitur , & lentâ conſumptus tabe putreſcit.

Quin etiâ ſedes animæ , penetralia mentis

625

Ipfâ , ſalutifero ſpoliatum rore cerebrum

Deficit , atque animi nutat priùs integra virtus ,

Quoad, celeri properans pede, præmatura ſenectus

Imponat morbis , præviſo funere , finem ,

Et moriens ſerò nimis excretur amores.

630

Veneris moderatæ commodæ.

AT tu blanda parens, hominum jucunda voluptas

Caſta Venus , puro recreas quæ mæſta lepore

Pectora terrigenum, miſeris quot commodâ præſtas,

Si tua prudenti venerantur numina cultu !

Nempe ſupervacuus coitu dum pellitur humor ,

635

Quidquid ineſt nimium fluidi , rediviva catharri

Materies , pigroque exundans corpore lymphâ

Avolat , atque agiles sublato sublevat artus
 Pondere : sic stomacho vigor additur , ampla ciborum

640 Materies , facili ventris concocta labore ,
 Firmat abundanti turgentia viscera succo.
 Hinc vegetum corpus , virtus hinc vivida mentis ,
 Hinc vigor optatus generosâ fronte coruscat.
 Nec tantùm Venus invictam moderata salutem

645 Servat , at innumeros certo medicamine morbos
 Sæpe fugare potest , jucundâve arte levare.
 Aspice pallidulâ liventem fronte puellam
 Quam tacito miseram febris depascitur igne ,
 Quam languore premit sensim Chlorosis inertî ;
 650 Quot varia infirmum corpus symptomata torquent !
 Sæpius obstrictas claudit convulsio fauces ,
 Subsultuque gravi trepidantia membra tremiscunt ;
 Nunc , percussa velut violento fulminis ictu ,
 Deficit , & vitam subitò exhalare videtur

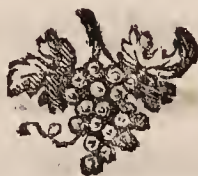
655 Nunc stomachus languet falsâ vitiatum amurcâ ,
 Absurdasque dapes , terram cretamve tenacem
 Appetit , aut virides gaudet depascere fructus.
 At tumet interea facies , labra marcida pallent ,
 Lumina livescunt , oculorum concavus orbis ,

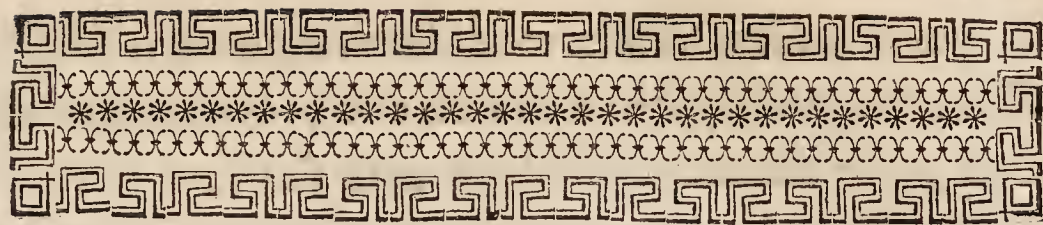
660 Et tremulo motu vox intermissa labascit.
 Hæc , matura viro , socio se fœdere jungat
 Virgo , brevî vegeto fulgescunt albida vultu
 Lilia mixta rosis , redivivo membra vigore

Affurgunt, pulchramque ostentant corpore formam:
 Nunc micat egregio præstans splendore puella, 665
 Quæ, prius exanimis, tristem properabat ad orcum,
 Vitalemque afflat Venus ipsa in pectore flammam.
 Dulcia non ergo casti formidet amoris
 Vincula, nec blandos fugiat sapiens hymenæos,
 Qui tristem placido recreant solamine mentem, 670
 Et vegetum servant pura inter gaudia corpus.
 At vos, illustres animæ, quas nobilis ardor
 Evehit ad cælum, queis virginitatis amorem
 Religio & magni mens altè conscia voti.
 Persuasit, fugite urentis quam gratia vultûs 675
 Commendat, tenerisque amor insinuatus ocellis.
 Sæpius illudens falsæ pietatis imago
 Egit præcipites, latuit sæpe anguis in herbâ;
 Nec Bacchum, aut epulas unquam, me iudice, lætas
 Sectari liceat, duro contundite victu 680
 Corpus & assiduis animi compescite motus
 In studiis, ut mens acri firmata labore
 Despiciat terram, cælique se in intima condât.

Finis Libri Sexti.

LIBER SEPTIMUS

DE ANIMI PATHEMATIS.

PARS hominis duplex diversâ ab origine surgit;
 Altera sublimis cælo, trahit altera terrâ
 Principium; hæc moritur, perstat prior inscia fati.
 Quæ socio partes maneant si foedere junctæ,
 5 Vivit homo, sanus si stet concordia firma:
 At si solvantur connubia, vita recedit;
 Si perturbentur, denso volat agmine morbus.
 Has quondam certas statuit miro ordine leges
 Cælicolum rector, summo cùm numine gentem
 10 Condidit humanam, atque animam cum corpore
     junxit.
 Jussit ut in corpus possent sine corpore mentes
 Imperium exercere suum, motusque ciere.
 Mens jubet; immenso dispersos ordine nervos
 En levis aura subit, fibrarum massa movetur,
 15 Ponderaque attollit contractu grandia parvo.
 Mentis ad arbitrium subitò concussa trahuntur
 Membra, manus pulsat, currit pes, lingua tremiscit,

Et vario sonitus reddit modulamine guttur.

Nulla mora est: pyrio non tam citò pulvere glandes
Compulsæ tenuem diffundunt aera cursu. 20

Nec minùs ætheream vario movet impete mentem
Corpus , & impellit dominam pars subdita partem.

En tenues nervos pulposaque stamina pellis

Percutit & diro discerpit vulnere cuspis ;

Percipit anxia mens sævi tormenta doloris , 25

Languida sæpe jacet , tantisque doloribus impar ,

Deficit , infestâ divulsis cuspide fibris.

Corporeas contra fibras externaque sensûs

Organa titillet blando moderata voluptas

Succussu , placidam perfundunt gaudia mentem , 30

Quæ mærore priùs languens oppressa jacebat ;

Arctis mens adeo cum corpore nexibus hæret !

Hos tenues nexus obscuraque vincula quondam

Detegere , & rerum mysteria pandere frustra

Tentavit mortale genus , nostræ abdita menti 35

Hæc animæ compago latet , semperque latebit.

Jamque ruunt celebrata diù systemata , nobis

Unica tantarum manet ignorantia rerum.

Ergo age , naturæ arcanos mea musa recessus

Linquat , & obscuro deflectens tramite , mentis 40

Imperium celebret , quantùmque pathemata possint

Corporis effectum nimis heu dissolvere robur.

Affectuum
animi divisio.

MULTIPLICES quantùm mortalia pectora vexent

- Affectus animi , vario quàm corda tumultu
45 Discrucient , cantu quis vates pandere posset ?
Nerveâ nunc rapido velut impete machina pulsa
Concutitur , lento nunc motu tracta movetur :
Nunc impressa semel constans manet actio fibræ
Et diuturna viget , leviter modò tacta tremiscit
50 Fibrarum gracilis moles , subitòque quiescit.
Nonne vides agili cytharæ dum pollice chordæ
Plectuntur , vario quàm motu singula vibrat.
Crassior illa graves sonitus , lento acta tremore ,
Reddit , at argutis pungunt clangoribus aures
55 Qui tenues trepido subsultant ordine nervi.
Corporis haud aliter diverso robore gaudent
Stamina , sic varium pro mobilitate tremorem
Concipiunt , fremituque animæ penetralia pulsant.
Aspice pallenti fulgentem fronte puellam ,
60 Quàm graciles artus , tenui quàm pelle teguntur
Membra , stat arrectum constricto pectore corpus ,
Procerumque refert depresso abdomine juncum.
Sensilis huic fibræ subtilia stamina quantum
Mobilitate vigent , quantum res quæque tenellam
65 Afficit , & miseram tetrìs cruciatibus angit !
Rusticus at contra , cujus , firmata labore ,
Nativum assiduè servarunt membra vigorem ,
Qui validos duro protendit pectore nervos ,
Vix animo rabidi sævissima tela doloris
70 Percipit , immotam vix ulla pathemata mentem

Sollicitant , placidâque avellunt effera sede :
 Ast accensa semel fixis radicibus hærent.
 Sic , prout dissimili constant compagine nervi ,
 Distorquent miserum diversa pathemata corpus.
 Illa quidem innumeris variant larvata figuris ,
 Nec plures pelâgi numerantur littore arenæ ,
 Nec tot apûm populofo alvearia tegmine condunt
 Millia , quot motus nostra undique pectora vexant.
 Longa tamen series capita ad nonnulla refertur ,
 Ordine quæ signent numerosa Pathemata certo.
 Quotquot enim humanas urunt incendia mentes ,
 Vel mærore premunt animum , vel dulcia fundunt
 Gaudia , res animus gratas tunc lætus amore
 Prosequitur , fugit ingratas , odioque repellit.
 Prosequar hinc cantu quos motus gaudia nostræ
 Concilient menti , quantum diuturna dolorem
 Mæstitia , & quanto mortalia corda tumultu
 Sæpe agitet vefanus amor , qualique furore
 Sæpius afficiant tremulos odia aspera nervos.

Gaudium. LÆTA tibi festivam agitant si gaudia mentem ,
 Si fortunato tibi prospera sydera fulgent ,
 Nervea subsultant grato concussa tremore
 Stamina , firma vigent infueto robore membra ,
 Totaque perfusas sentit sibi machina vires.
 Sæpius inde novum robur sic addere norat
 Militibus Cæsar , dum numina fausta diserto

Eloquio spondet , verbisque potentibus addit
 Munera, quæ gratâ mentes dulcedine mulcent.
 Haud aliter Gallis virtus nativa videtur
 100 Crescere, dum LODOIX percurrens agmina, vultu
 Gallorum recreat bene amatus corda paterno.
 Jamque novo miles exultans robore pollet,
 Densasque Anglorum fundens magno impete turmas
 Fontenia illustrat celebratis arva trophæis.
 105 Temperat ardorem LODOIX, pacemque triumphis
 Jungere amans , nutu totum regit arbiter orbem.
 At dum succusso firmantur stamine fibræ,
 Nervea dum celeri diffunditur undique cursu
 Lympha , citato agitur fluxu per vascula sanguis ,
 110 Et quicumque solet manare e sanguine succus.
 Hinc omnis toto facilè secernitur humor
 Corpore , sana viget vario pro viscere quæque
 Functio , jamque valet constanti robore corpus.

AT contra confecta gravi mens anxia luctu Tristitia.
 115 Languet , & tristes animos dolor occupet , auræ
 Inde retardatur vitalis per loca cuncta
 Circuitus , tardo quassantur languida motu
 Stamina nervorum , solito nec robore pulsus
 Sanguis in effœtis vasis concrefcit & hæret.
 120 Nec fatis : at vario diffusus viscere succus
 Viscidiôr , spiffescit adhuc ambage locorum ;
 Nulla fere toto fit corpore functio , languent

Organa , consumptos macies depascitur artus.
Vidi ego , & horresco referens , cùm fervida quondam

Delicias populi Regem , gentisque parentem 12
Tolleret in medio LODOICUM flore juventæ
Febris , & optatos vellet cohibere triumphos ;
Vidi Gallorum sævo defixa dolore
Pectora , languebant oculi , color omnibus unus
Pallidus , & macie deformia membra trahebant. 13
Supplicibus cælum interea compescere votis
Tentat Gallica gens , gemitu nunc templa resultant
Multiplici , nunc plebs mærore oppressa filescit.
Debilis ipse infans querulis vagitibus auras
Implet , & ad cælos innoxia brachia tendens , 13
A superis Regem lacrymosâ voce reposcit.
Flectitur omnipotens ; precibus de vertice olympi
Annuït , & mæstis fulget spes reddita Gallis.
Jamque vigor populis novus additur , omnia spirant
Lætitiâ , gentemque vides cum Rege renasci : 14
Una salus tantùm potuit conferre bonorum !

Effectus læ-
titiae & mæ-
roris.

NUNC tibi lætitiae varios , variosque doloris
Si juvat effectus justâ explorare bilance ,
Inspicies quantum ad vires firmamque salutem
Lætitiâ , & tristi proffit mens libera curâ. 14
Namque salus certa , & nostri viget integra virtus
Corporis , incolumi cum viscere functio quæque

Perficitur , facilèque fluunt per vasa liquores.

At spissis mærore liquoribus , ampla malorum

150 Ilias exoritur , macies occultaque febris ,

Lentâque infarctus depascens viscera tabe.

Tantâ melancholici sæpe agmina tetra dolorum

Percipiunt , & quos animi premit anxius angor !

Aspice mærenti quem vexat pectore bilis

155 Atra , ut membra rigent , facies ut lurida pallet ,

Quantùm extincta oculorum acies , orbisque cavatus ,

Quàm fædum pellis flavedine tincta colorem

Induit , exsuccos marcor quantùm occupat artus !

Hæc externa patent oculis symptomata , major

160 Intus sæva latet labes , quæ viscera cuncta

Corrodit , stomachus sublato robore languet ,

Non alimenta coquunt densatis ilia succis ,

Non spissata fluit tumefacto ex hepate bilis ,

Nulla fit , aut torpet digestio tarda ciborum.

165 Hinc tumidâ flatus densè glomerantur in alvo ,

Nec facilè erumpunt ; sed diris intima vexant

Torminibus , ructus corrupto expellitur ore.

Quin sedes animæ nervis concussa labascit ;

Jam titubat caput incertum , corpusque vacillat ;

170 Sæpe vides amplos sine causâ erumpere fletus ;

Festivos fugiunt cœtus , risumque jocosque

Oderunt , in se morosum sæpe furorem

Convertunt , propriâque abscindunt viscera dextrâ :

Dî meliora piis , erroremque hostibus illum.

AT licet ad sanum corpus viresque tuendas
 Conferat affectas recreans dulcedine mentes
 Lætitia , & læti profint sine crimine risus ,
 Tu caveas prudens NE QUID NIMIS , omnia namque
 Immoderata nocent : nimiâ succussa labascunt
 Corpora lætitiâ , repetito agitata tumultu
 Fibrarum atteritur ruptâ compagine moles ,
 Dum fluidis celeri pars subtilissima motu
 Detrahitur , tenuisque e vasis avolat humor.
 Sic quem nulla regit ratio , quem amentia vexat ,
 Sæpe brevî juvenis media inter gaudia sensim
 Deteritur , tandemque exhausto corpore languens
 Præcipiti claudit festivam funere vitam.
 At sapiens, quem animi vix ulla pathemata torquent,
 Tranquillum placidè pura inter gaudia tempus
 Ducere amat; non hunc angit vesana libido ,
 Non animi tacito confumit vulnere mæror ,
 Nestoreamque videt lentè properare senectam.
 Aurea cum quondam fulgebant sæcula terris ,
 Unde fuit primorum tam longæva parentum
 Vita , gravis nunquam noscens contagia morbi ?
 Scilicet innocuas non ulla incendia mentes
 Turbabant , virtutis amans & cultor honesti ,
 Quisque modum recti suspensâ lance tenebat.

CÆTERA nunc nostræ diversa pathemata mentis
 Si sequor , effectum primùm pollere videntur

Dulcis

Dulcis amor, blandique odium ferus hostis amoris. Amor &
odium.
Prosequitur quodcumque bonum mens nostra, sibi-
que

Illa cupit totis ardens conjungere votis,
Unde amor, affectus & qui nascuntur ab illo.

205 At contra quodcumque malum averfatur & odit,
Unde odium, atque odii proles nimis improba, ter- Terror &
ira.
ror

Et rabies, stimulisque furens vehementibus ira.

Scilicet invisas sibi res vesana flagranti

Prosequitur mens nostra odio; & si talia sentit

210 Impendens invisa sibi intentare periculum,
Hinc metus exoritur, trepidat formidine pectus:

Dilectis contra rebus mens nostra potiri

Ardet amans, votisque fovet, sibi vota secunda

Sperat, spes oritur, miserorum dulce levamen. Spes.

215 Quid generis memorem nostri te dedecus, iram,
Te metuendam odii sobolem, quæ pectora nostra
Turpiter accendis, reddisque simillima brutis?

Terribili hæc agitat mortalia corda furore,

Cum mens res varias votis ardentibus optat,

220 Et nequit optatis rebus delusa potiri.

Tum fremit impatiens animus, jam concipit iras,

Oppositosque obices rabie citò percitus horret.

ILLA quidem variè diversa pathemata corpus
Afficiunt; nunc evertunt violenta vigorem,

Nunc stimulis agitare queunt ac reddere vires. 22
 Tu dilecte , mihi primis quem junxit ab annis
 Dulcis amicitia , & morum suavissima virtus ,
 Arte Machaoniâ celebris , carissime Lorry
 Adsis , ingratumque juves explere laborem.
 Tu , cujus puram vix ulla pathemata mentem 23
 Exagitant , animi mecum referare recessus
 Gratâ mente velis ; jam nunc mea musa , fideli
 Consilio firmata tuo , certo ordine pandet
 Quid noceat , quid prosit amor , quid corpore toto
 Efficiat rabies odii , quantoque tumultu 23
 Spesque , metusque , animisque furens ferventibus ira
 Sæpius heu nimium jactent mortalia corda.

Effectus
 amoris.

CONGENITUS nobis , latitans sub pectore nostro
 Vivit dulcis amor , nobiscum spirat , & omnes
 Motus terrigenum impulsu regit ille potenti. 24
 Omnia jamque brevî totis animantia terris
 Deficerent , oppressa gravi Natura veterno
 Langueret , nî blandi innatus sensus amoris
 Vitalem cunctis afflatu redderet auram.
 O tu , fons vitæ , naturæ blanda voluptas , 25
 Tu fervens animæ sensus divinaque flamma ,
 Dulcis amor , quot magna potens miracula promiss!
 Per te nativum fera mansuefacta furorem
 Exuit , & rabidos noscis lenire Leones.
 Te renovata suum agnoscit Natura parentem : 26

Ac mortale genus, cujus cælestis origo,
Numinis effigies vivens, cui animalia parent
Cuncta, superbus homo, vitalia limina per te
Ingreditur, per te sobolem fovet, educat ardens.
255 Hinc fit ut impulsu violento quisque coactus
Ferveat ignotis flammis, humanaque lento
Corpora languescant sensim torpore soluta,
Si stimulis non blandus amor titillat amœnis.
Hos equidem ingenitos humanum pectus amores
260 Dirigit ad varias species, diversaque rerum
Corpora, prout variâ captantur imagine mentes.
Hic pietatis amans, & servantissimus æqui
Æternum numen, totum quod temperat orbem
Omnipotens nutu, quo cuncta animantia spirant,
265 Quod nobis animam concessit, pectore toto
Diligit, ac meritos pro munere solvit amores.
Ast alii contra, quos fœdis ignibus urit
Turpis amor, scelerisque comes vesana libido,
Obscœnam spirant impuro pectore flammam.
270 Infitus hinc homini nativi sensus amoris
Sæpius in crimen, mutato fine, nefasque
Vertitur, infando dum mens se tradit amori.
At quemcumque homines finem sectentur amoris,
Gaudia mens, placido semper dum carpitur igne,
275 Percipit, & vegetas sentit sibi crescere vires.
Hinc veluti fausto recreat mortalia sensu
Pectora lætitia, & reddit moderata vigorem;

Sic eadem festivus amor præstare valebit
Commoda , fervabitque illæso corpore robur ,
Si modus in rebus semper teneatur , & æquo
Deflectant nunquam rationis limite mentes.
Quippe modum nisi fervet amor, mens hæret amata
Sæpe nimis defixa rei , illam deperit unam ,
Hanc videt , hanc sentit , semperque in corde vo-
lutat.

Hinc eadem cerebri semper concussa tremiscit
Pars , fluit ad fibras motu nervosus eadem
Continuo succus , jugi quas impete pulsat ,
Dum partes aliæ , vitali rore carentes ,
Ignavo nimium torpent languore solutæ.
Hinc jacet exhaustis oppressus viribus æger ,
Deficit aut languet maciatis functio quæque
Visceribus , totum tabescit corpus , & omnes
Ignibus occultis febris depascitur artus.
Haud aliter siccum sensit tabescere corpus
Captus amore sui quondam Narcissus , inani
Dum propriæ incassum delusus imagine formæ ,
Hæret amans , rivo semper defixus eodem.

AT non solus amor tot diris corpora damnis
Afficit , hæc pariter potis est inferre malorum.
Agmina , quæ nimium intendit meditatio mentem.
O vos qui doctæ colitis præcepta Minervæ ,
Queis favet , afflatuque aspirat Phœbus amico ,

Vos quoque difficili quos intricata Mathesis
 Detinet affixos studio, nostræ inclyta gentis
 305 Gloria, quot miseros circumdant undique morbi.
 Horrida vos macies deformat, corpora vestra
 Debilitata jacent exhaustis viribus, ora
 Deturpat pallor, consumptaque viscera languent;
 Dum mens sublimi feriens abstrusa volata.
 310 Sydera, tam validè concussâ sede tremiscit,
 Ut citò subvertat quassatum amentia pectus.
 Corporis usque adeo infringit sapientia vires!

Non tam præcipiti mortalia corda tumultu
 Spes agitat, placido restaurans pectora sensu,
 315 Spes, levis affectus, mulcet quæ credula mentes.
 Illa salutiferos blandi conjungit amoris
 Lætitiæque effectus, sed mortalia leni
 Corpora concutiens motu, delectat amico
 Stamina nervorum semper moderata tremore.
 320 Corporis hinc recreare valet mentisque vigorem
 Spes animo affulgens, infractos sublevat artus,
 Afflatuque fovet languentia corda salubri.
 Nonne vides densis cum nubibus ingruit orbi
 Horrida tempestas, cælumque nigredine squallet,
 325 Ut deturpet agros stridentibus undique ventis
 Horror, & amisso tabescat Flora decore.
 Jamque ruens magno cum murmure turbidus imber
 Diruit optatas segetes, Cerealia dona,

Diffusis telluris honos subvertitur undis,
Gramine non fulget campus, non frondibus arbor, 330
Arescunt violæ, pereunt & lilia pratis:
Sol redit, & nimbos felici flamine pellens
Optato recreat Zephyrus jam rura nitore:
Induit antiquum tellus renovata decorem:
Læta novis fulget per fylvas frondibus arbor, 331
Assurgunt violæ, redeunt & lilia pratis.
Non aliter mentes hominum spes alma sereno
Sublevat impulsu, & rebus solatur in arctis.
Illa graves minuit curas, hæc sola coloni
Membra fovet duro messis defessa labore: 340
Quin & lethiferi media inter tormina morbi,
Cum jam fatali procumbit frigore corpus,
Erigit hæc animum, & morientes sustinet ægros.
Ferreæ cum primùm miserandis sæcula terris
Incubuerunt, citò sævi contagia morbi, 341
Pestisque & rabies, febris, genus omne malorum
Pyxide Pandoræ referatâ fletibus orbem
Implerunt; gemitu amissum dolet ille parentem,
Hic fletu repetit fratrem sibi funere raptum
Præcipiti, lacrymas discerpto e pectore fundit 350
Mater, cui juvenem rapuerunt funera natum,
Delicias matris natum, solumque parentis
Solamen, proprio lactavit quem ubere mater.
At dum tetra cohors sævo circumvolat orbem
Agmine, & exagitat mortales turba malorum, 351

Spes, sic fata jubent, imâ conclusa remansit
Pyxide, spes, miseris mortalibus una superstes,
Quæ jactata malis mortalia corda levaret.

DILACERANT hæc contra odium, furor impro-
bus, ira,

Odium,
furor, ira.

- 360 Terribiles animi affectus, ab origine nati
Communi, diverso tantùm ardore furentes.
Ordine nam nullo, motu crescente liquorum
Per cerebri fibras & mollia stamina, nervi
Præcipiti nimiùm subsultant impete pulsi;
365 Jamque tremor, toto convulsis corpore fibris,
Viscera tensa quatit, contractos occupat artus,
Viribus & magnis trudit per vasa liquores.
Principium interea vitæ, purique cruoris
Viva scaturigo, dimanant unde liquores
370 Multiplici influxu per nervos vasaque cuncta,
Cor fibris subitâ contractis fortiùs irâ
Pulsat, & in costas repetitos verberat ictus.
Nec satis: at dum mens furibundas concipit iras,
Visa fuit cordis violento verbere pulsa
375 Costa, e nativâ paulatim sede moveri,
Fibrarumve adeo ruptâ compagine frangi.
Hinc dum præcipiti cordis salit Anthlia motu,
Vortice devehitur celeri cruor, objice rupto,
Lymphales penetrat venas & non sua vasa,
380 Sanguineique infirmo infarctus corpore surgunt.

Jamque genas rutilus color inficit, emicat ardens
 Rubro acies oculorum deturpata colore,
 Oraque stagnanti livent suffusa cruore.
 Talem dementi quondam Telamonius heros
 Accensus rabie, spiravit corde furorem. 385
 Pristina quæ vultu Ajacis fulgere solebat,
 Augustâque micans latè splendescere fronte,
 Majestas cecidit, generosi evanuit omnis
 Oris honos, non jam spirant animosa vigorem
 Lumina, quæ Troes quondam terrore movebant. 390
 At tetrum rabies deturpat lurida vultum,
 Lumina scintillant diro succensa furore
 Intentantque necem torvo minitancia visu.

Non minor interea vexat turbata tumultus
 Viscera, quippe eadem pervadit ad intima labes, 395
 Ægraque flagranti pessumdat pectora tabo.
 Corpore nam toto vehementi vascula spasmō
 Stricta rigent; subitò contractis undique fibris
 Vena capillaris, tenui quæ stamine constat,
 Quæ totos vario flexu dispersa per artus 400
 Subtilem exili diffundit fonte liquorem,
 Clauditur, admissamque negat transmittere lym-
 pham.

Hinc fit ut obstructos spasmō strictosque meatus
 Repperiat cruor appellens, nec possit in arctos
 Trudere se ramos; hinc arent organa, plenis 405

Interea, quæ sunt majora volumine, vasis,
 Dum ruit in magnos celeri cruor impete truncos.
 Nascitur hinc calor internus, dum vasa liquorum
 Perpetuo affricu feruent, trituque calefcunt
 410 Viscera; fic brevior vexat præcordia febris.
 Ergo fervandæ fupereft cui cura falutis
 Sic placidam teneat jufto moderamine mentem,
 Ut non terribiles iræ, non tetra furoris
 Spicula follicitent animum, aut fi pectora turbat
 415 Incauto rabies ftimulisque furentibus ira,
 Convulfos blando laxet medicamine nervos.
 Tunc alimenta nocent, quæ falſis acria pungunt
 Particulis, & quæ condito fœta fapore
 Sanguinis accelerant curſum, ftomachumque doloſo
 420 Sollicitant ftimulo, furibundis grata venena.
 Nervorum illa queunt vehementem augere ſpaſ-
 mum
 Exuſtumque citò flammis ſuccendere corpus.
 At contra profunt leni ſedantia guſtu
 Pabula, quæ nervos blando mucore relaxant,
 425 Largus aquæ potus tepidæ, pulteſque farinæ,
 Quæ nimis expansos poſſunt denſare liquores.
 Nec minùs aſtrictos fauſto lenimine nervos
 Balnea demulcent, recreantque tepentibus undis;
 Non ea queis corpus gelidâ perfunditur undâ,
 430 Quæ tenſas poſſunt conſtringere frigore fibras;
 Hæc tantùm infanis prudens medicina paravit.

Namque ubi discordant nervorum stamina, menti
 Pinguntur vanæ species, cerebroque furenti
 Imprimitur male sana lues; tunc sæpe furentes
 Vincla recusantùm fremitus compescere nullâ
 Arte valet Phœbus; gelidâ conspergere lymphâ
 Profuit insanos, ut mens percussâ quietem
 Conciperet, frigusque citum constringeret arctè
 Vasa redundanti turgentia sanguinis Æstro.
 Hæc ratione carens, mentisque hæc eligat impos
 Balnea, vel timidâ muliercula credula mente
 Quæ novitatis amans verbis captatur ineptis.
 At sapiens medicus, rigidi servator honesti,
 Qui naturæ æquo sequitur vestigia gressu,
 Subdola fallacis longè mendacia vitet
 Artis, & astrictos gelidâ vexare recusans
 Undique conspersâ nervos, has linquat agyrtis,
 Quos non ducit honos, non virtus candida, fraudes.

Metus.

UNICA nunc superest tractanda affectio mentis,
 Nempe metus, subitâque premens formidine terror.
 Ac velut impatiens nostræ nocet ira saluti,
 Sic valet oppositâ terror ratione nocere,
 Imbellesque citò confringere corporis artus.
 Nervea quippe metu validè convulsa movetur
 Machina, mox solitos cessat perterrita motus.
 Sistitur hinc fluidi per nervea stamina cursus,
 Sistitur & fluxus, cerebro feriente, cruoris;

Et quot sanguineo manant e fonte liquores ,
 Quique salutifero restaurant viscera succo ,

460 Immoti stagnant strictis formidine vasis.

Nam terrore rigent trepidanti corpore fibræ ,
 Immotique manent artus , vox faucibus hæret ,
 Dum gelido spissus concrefcit pectore sanguis.
 Nonne vides miseros subito terrore paventes ,

465 Ut tremor exangues concussibus atterit artus ,

Ut trepidat spirans afflatu pectus anhelò ,
 Ut saliens costas celeri cor verbere pulsat !

Frigida liventi quàm pallent ora colore ,
 Quàm gelidus toto distillat corpore sudor ,

470 Semianimes rigido vitam exhalare videntur

Pectore , quin , fluxu interdum cessante cruoris ,
 Præcipitem subeunt inopino funere mortem.

At si non Stygias subitò detrudit ad umbras
 Terror , inexhaustis saltem mæroribus angit

475 Corpora terrigenûm , subvertit corda tumultu ,

Consuetosque valet fluxus cohibere liquorum.

Heu nimiùm Medici norunt quæ inferre malorum
 Agmina sollicitâ possit formidine terror ;

Sexus & imbellis miserando hæc comperit usu ,

480 Dum percussa metu sentit sibi menstrua virgo

Deficere , & trepidans oppresso pectore anhelat.

Jamque gravi patitur stomachus sub pondere pres-
 fus ,

Flatibus & turgens inflatâ mole tumescit ;

Fit strepitus ventris, distentâ volvitur aer
 Alvo, mentiturque globi glomeramine motum. 485
 Interea clavo veluti defixa trabali
 Compages capitis dolet, atro lumina livent
 Sanguine, convulsiq; rigent sine motibus artus :
 Quæ priùs insigni fulgebat fronte puella,
 Nunc vultu tremebunda refert exangue cadaver. 490
 Hos parit effectus terror, sic ipsa labascit
 Vita metu, & læsæ titubant penetralia mentis.
 Felices nimium illi, quæis Natura benigna
 Immotum tribuit, quod nulla pericula terrent,
 Ingenium, expertemque omni formidine mentem. 495
 Tranquilli ducunt protractæ tempora vitæ,
 Et vegetas fervant robusto corpore vires.
 Talem Nestoreo nuper venerabilis ore
 Fontenellus; honos gentis, properare senectam
 Sensit, & in placido fervavit corde juventam. 500
 Non illum livor, non tabes pallida movit
 Invidiæ, at rabiem spernens & inania tela,
 Quæis fortes animos indocta caterva laceffit,
 Expertem valuit fervare pathemate mentem.

Morbi ab
 animi affecti-
 bus orientes.

NUNC patet affectus inter, qui nostra tumultu 505
 Pectora subvertunt, quantum moderata vigorem
 Gaudia corporibus tribuant, quàm profit amico
 Subsidio miseras mulcens spes credula mentes;
 Dum rabies stimulisque fremens atrocibus ira,

- 510 Aut metus & tristi defixus pectore mæror
 Terrigenûm infringunt miserandâ corpora labe.
 Attamen hos inter vario velut impete quisque
 Discrepat affectus, varius sic corpora nostra
 Dissimili ratione ferit; violentus acutis
 515 Torminibus cruciat corpus, vertigine, febre,
 Diversisque brevi ferventibus impete morbis;
 Dum contra languens tacito velut exedit igne
 Viscera, serpentique exhaurit labe pathema.
 Hinc oritur pallens obstructo viscere tabes,
 520 Congestisque tumens ægrorum venter ab undis,
 Aut quos atra parit bilis longo agmine morbos.

- NEC minus infausto natos sub sydere dicas
 Quos, nimum tremulæ donatos flamine fibræ,
 Vel levis aura movet; dirâ formidine cæci,
 525 Exangues, pavidî, mortem morbosque minaces
 Ante oculos spectant, & sæpe in aperta pericla
 Præcipites rapit incautos malè perfidus error.
 Hos vesano etiam correptos vortice stultæ
 Lætitiæ videas, spes falsas, gaudia falsa
 530 Concipiunt, irasque leves, risusque procaces.
 At miseri, in tanto rerum varioque tumultu,
 Nil mediocre vident, nil quod ratione regatur.
 Scilicet abrepti cæcâ caligine mentis
 Omnia tuta timent, nubes & inania captant.
 535 Præceptis trepidam & justo moderamine rerum

Sæpius incassum tentas compescere mentem :
At motu sensim fibras constringere discant ,
Et strepitus tolerare graves , & spernere mortem.
Tergapremant spumantis equi, camposque patentes
Frigora per media atque nives pervadere tentent. 540

Sic mala, quæ miseros mortales undique vexant,
Dum nullam servant spreto moderamine normam ,
Illustres Medici , felici pellitis arte ,
Infirmumque novo recreatis robore corpus.
Jamque salutifero pulsus medicamine morbus 545
Exulat , & vestro sensim lenita labore ,
Fervida mitescunt Lethææ incendia febris.
Nec satis : at metuenda lues , quæ corpora tabo
Inficit , & vario deturpat stigmatibus pellem ,
Horridus hic morbus , quo non crudelior alter , 550
Qui tristes viduat sublatis civibus urbes ,
Aut retro fœdat formosos ulcere vultus ,
Arte novâ antiquum deponit virus , acerba
Vincere nunc medicina potest contagia pestis.
Ac velut ingratum dimittunt mala saporem 555
Insita , mansuescitque aliâ fatus arbore fructus ,
Sic defraudatur solito exanthema furore
Insitione novâ , dum ægro de corpore sanum
Truditur in corpus tenuis pars quantula puris.
Non jam sublatis desertos civibus agros 560
Gallia flet , nitidæque ereptum frontis honorem

Non dolet antiquo resplendens virgo decore ;
Non matrona gemens viduo suspiria lecto
Fundit , & innuptæ non ducit funera natæ.

565 Interea meritas tanto pro munere grates
Persolvit , patriæ civis devinctus amore ;
Persolvunt , artisque novæ miracula pandunt,
Qui toto Medici sectantur pectore verum.

Finis Libri septimi & totius Operis.

Ex Typis L. F. DELATOUR. 1771.

